

89-5
L190

Zvēr. adv. JĀŅA BALOŽA

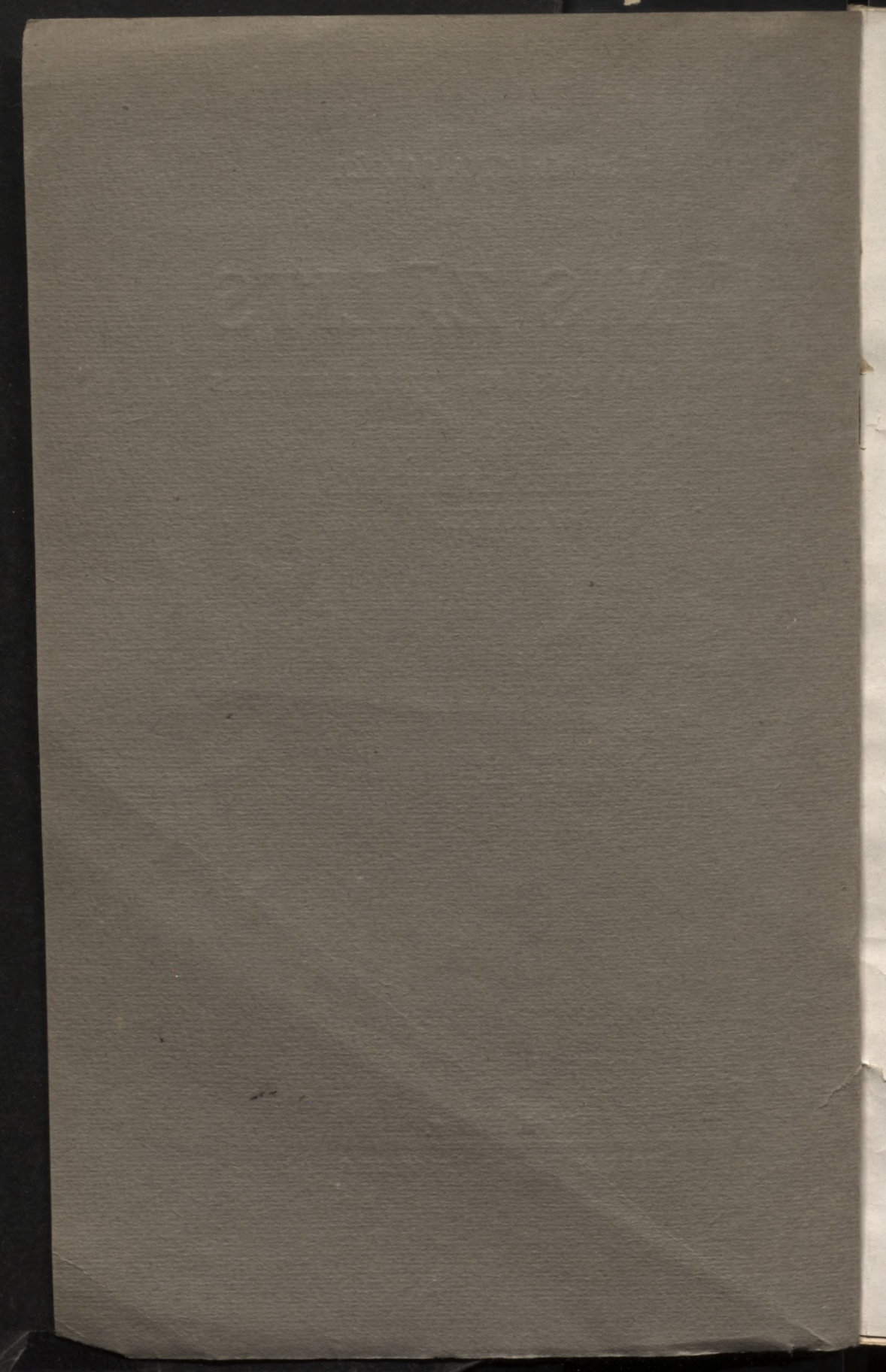
JĀNIS ZĀLITS

PIRMAIS LATVIJAS APSARDZIBAS MINISTRIS

ĪSS DZĪVES UN DARBĪBAS
APRAKSTS

Rigā, 1925. g.

Zāliša Fonda izdevums

J. F. Fooklit

Zvēr. adv. JĀNA BALOŽA

4152
JĀNIS ZĀLITS

PILNĀI ĻĀTĒJAS APSARDZĪBAS MINISTRS

ISS DZĪVES UN DARBĪBAS
APRAKSTS

Rīga, 1925. g.

Zāliņa fonda izdevums

Franklin

89-5
L 190

L
9

Zvēr. adv. JĀNA BALOŽA

416271

JĀNIS ZĀLITS

PIRMAIS LATVIJAS APSARDZIBAS MINISTRS

ISS DZĪVES UN DARBĪBAS
APRAKSTS

Rīgā, 1925. g.

Zāliša Fonda izdevums

~~4402252~~ (P)

L. V. B. ✓
In. 175314

0304069150 (28)

E. Pīpiņa un J. Upmaņa grāmatu spiestuve
Rīgā, Marijas ielā 10

I
S
A
C

«
š
ta
di
zi

Ievads.

Mēdz teikt, ka laikmets radot cilvēkus, neesot un nevarot būt varoņu. Ja ārejie apstākļi nobrieduši, tad veco vietā rodies jauni, neatkarīgi no tā, vaj sabiedrīks darbinieks to gribot vaj nē. Bet ar tādu pat patiesību var teikt, ka cilvēks rada laikmetu. Ne ārejo apstākļu abzolutās varas piekritejiem, ne cilveka gribas pilnīgas brīvības sludinatajiem nebūs taisnība. Tā atradiesis zelta vidus ceļā. Cilveks, ja nopietni grib, var daudz ko panākt un veidot dzīvi pēc savas patikšanas, var radīt apstākļus. Nav noliedzams, ka katoļu baznīcas un ticības pacelšanā un nostiprinašanā liela nozīme pāvesta aizliegumam katoļu garīdzniekiem doties laulībā: būdami brīvi no ģimenes dzīves priekiem un rūpēm, tie vairak nododas savam tiešam drabam un uzdevumam. Ja apskatam pazīstamā latviešu sabiedriskā darbinieka Dombrovska tēva dzīvi, tad jānāk pie neapšaubama slēdziena, ka nenogurstošā enerģija un darbs daudz ko spēj. Cilveka griba un prāts paši par sevi ir jau dzīves radošie faktori. Tādēļ ja gribam pareizi novērtēt un saprast sabiedriskā darbinieka dzīvi un nopelnus, tad jāņem viņa dzīve sakarā ar laikmetu, kādā viņš darbojies un cīnijies. Tik iepazīstoties ar laikmeta savadībām, kādās viņš darbojies, noteiktaki izceļas darbinieka persona, viņa stīprās un vājās puses. Tādā ceļā iespējams saprast darbinieka nozīmi. Dzīvē viss mainas. Kas acumirkli parasts un ikdienišķs, tas kādreiz uzskatīts par nerasniedzamu, pēc ka izcilus personas centušās. Atceresimies Ausekļa, Kronvalda, Valdemara laikus. Kas šiem cēlajiem gariem likās kā sapnis, tas pārvērties par īstenību.

Auseklis dziedājis:

«Vēl gari uz putekļiem cerē . . .
Vēl putekļi garu grib slēpt.
Kas rādījās mūžīgi miris,
Tas tautībā piecēlties sāk.»

Nelaikis Jānis Zālītis audzis, mācījies un darbojies tā sauc. «pārkrievošanas» laikmetā. Viņš pārdzīvojis un izcietis visas ša laikmeta grūtības un palicis uzticīgs savai dzimtenei un tautai. Vēl vairak: viņam nācās strādāt pie dzimtenes jaunradīšanas darba, pie jaunības sapņu izveidošanas dzīvē. Viņš ziedojis šim darbam visus savus spēkus.

Pazīstu nelaiki no skolas gadiem. Ari vēlāk kā vienas profesijas darbinieki bieži sastapamies. Liktnens saveda mūs tos cilvēka mūža gados, kad jauneklī tikai vēl mostās nākotnes centieni, kad nākotne tīta it kā miglas plīvirā, bet zinamas darba līnijas jau apzīmejas. Tie ir jauki neaizmirstami brīži. Piedzīvojis vīrs, norūdīts cīņās, pakavejās pie tiem, razdams iedvesmi uz tālāku darbu, sirmgalvis atrod tos otro jaunību. Gadu trīsdesmit pagājis no ta laika. Atgriezies no pasaules kara, atradu Zāliti jau zārkā. Viņš bij izpildījis savu pienākumu pret dzimteni, kuŗu viņš karstī mīleja. Zālits nodzīvoja savu mūžu vientulis, viņš nepazīna ģimenes dzīves laimi. Viņa mūža un dzīves vienīgais prieks bij darbs sabiedribas un tautas labā.

Lai šis nepilnīgās atmiņas par nesavtīgo darbinieku uztur mūsos viņa piemiņu.

J. Balodis,
zvēr. adv.

Rīgā, 16. maijā 1925. g.

I. nodaļa.

Mans darbs — mana laime.

Jānis Zālītis dzimis 1874. g. 15. jūlijā (pēc vecā stila) Vidzemē, Cēsu apriņķī, Sausnejas pagasta Lejas-Vidotu mājās. Apkārtnē Zāliša dzimtenē nav jauka, tikai Vesētas upe piedod tai maigumu un spirdzina ceļnieka skatu. Z. tēva tēvs bijis par saimnieku Sausnejas Boķenu mājās, bet viņam tāpat kā dažam labam tolaiku saimniekam, kuŗa mājas un zeme bij iepatikusies muižniekam, kadēļ to pievienoja muižai, savas mājas bij jaatstāj. Zāliša tēvs Pēteris dzimis 1851. g., miris 1887. gadā. Viņš pēc amata bijis namdars, stingras noteiktas dabas vīrs, kuŗš interesejies par sabiedriskām lietām un lasījis laikrakstus. Savu dēlu Jāni viņš jau no septītā dzīvības gada iepazīstinājis ar krievu valodu, jo pats runājis un lasījis krieviski, pie kam aizvien sekojis ar lielako interesi dēla mācībām. Pašam viņam jau gadu vecam nomiris tēvs un viņš no mazām dienām pieradis pie darba un mācījies paļauties vienīgi uz paša spēkiem. Z. māte bijusi klusas dabas, bet ļoti strādīga sieviete, kuŗai darbā reti kāda tikusi līdzī, īsta latviete, darba rūķe. Ceturtais ģimenē bij māsa Late, kuŗa visu pēdejo laiku pavadījusi pie brāļa Rīgā un vēl tagad dzīvo vecā Z. dzīvoklī (pēc vīra Vecman). Z. bijis mazs no auguma, bet nīprs un kustīgs zēns. Kā daudziem izglītotiem latviešiem, arī Z. zēna gados nācās iet ganos. Z. pirmo skolas izglītību baudījis vietejā pareizticīgo pagasta skolā, kur viņa pirmie skolotāji bijuši Kociņš un D. Upits, pēdejšais vēlāk ilggadīgais III. Vidzemes savstarpejās kredītbiedrības grāmatvedis. Z. bijis apdāvināts zēns. Kā mazu no auguma viņu citi skolēni šad un tad nerrojuši: piekāruši viņa maizes kultiņi pie griestiem, lai Z. to nenasniegtu. Kādreiz mātei nācies šo lietu nokārtot pie skolotāja. Eij. Z. skolotājs Upiša kgs raksta par Z. skolas gadiem šā: «1883. g. oktobri mani iecēla par Sausnejas par. draudzes papildu divklasīgās draudzes skolas pārzini. Šo skolu atvēra Vietalvas, Odzienas un Sausnejas pagasti kopīgi uz Sausnejas priesterā Grinvalda tēva izgādatās atļaujas pamata, kuŗam mineto pagastu izvēlētie luterticīgie priekšstāvji bij apsolijuši ierosināt visu šo pagastu luterticīgo pāriešanu pareizticībā, ja skolas valde atļautu 2-klasīgu skolu, kuŗā vienam skolotājam jābūt

Jurim Kalniņam, kurš agrāk bijis Vietalvas lut. draudzes skolā par skolotāju, bet uz mācītāja Doebnera un Vietalvas-Odzienas un citu lielkungu sūdzību pamata atstādināts no amata. Kad skolu valdes atļauju dabūja, minētie pagasti ar lielu sajūsmu bij ķērušies pie jaunās skolas ierīkošanas. Vietalvas Podiņēņu saimnieks Liepiņš, atļāva savas mājas lielo istabu vienai klasei, bet otrai klasei piebūveja sevišķi lielu klases istabu un divus mazus kambarišus uz tās — skolotāju dzīvokļiem. Skolu atvēra ar lielām svinībām, jo vietalvieši-odzenieši bij panākuši sava iemīlotā, bet vāciešu padzītā skolotāja Kalniņa (vēlāk «Baltijas Vēstneša» redaktora) atgriešanos agrākajā darba laukā. Skolas uzturešanai bija sastādījusies sevišķa komiteja ar priesteri Grinvaldu priekšgalā, kuŗa nolēma, ka katram skolēnam jāmaksā 10 rubli skolas naudas gadā. Ta izmaksāja skolotājiem algas: man — 420 rbl., Kalniņam — 600 rbl. gadā. Kad triju gadu laikā neviens no minēto pagastu luterticīgiem nebija pārgājis pareizticībā, un skolas uzturešanas komiteja nebija izmaksājusi man par 1½ gada algas, (Kalniņam gan), skolu valde skolu slēdza.

Skola bija tik populāra, zināms, skolotāja Kalniņa dēļ, kurš bija netik vien krietns pedagogs, bet arī ievērojams runātājs, kādu dāvanu viņš labprāt izlietoja dažādos gadījumos, kā jau pirmā nedēļā saplūda ap 150 skolēnu un skolnieču vecumā no 7 līdz 27 gadiem, pat no attālākajiem apvidiem: Kokneses, Ērgļiem, Mālpils un citurienes. Šinī skolā iestājās arī ap 25 pareizticīgo bērnu. Tā kā Podiņēņi atradās verstis piecas no Sausnejas baznīcas, tad Grinvalda tēvam nebija iespējams pasniegt ticības mācību, kadēļ tas bija jādara man. Bez tam man bija jāpasniedz krievu valoda, vēsture un vecākā nodaļā rēķināšana krievu valodā, bet Kalniņš pasniedza ticības mācību luterticīgiem, latviešu valodu, dabas zinības, vispārējo vēsturi, rēķināšanu, ģeometriju un dziedāšanu latviešu valodā. Diezgan daudz vecāko skolēnu bija jāsaprot arī uz iestāšanos dažādās mācības iestādēs. Darba man bija ļoti daudz. Tā kā pie skolas nebija guļamo istabu, tad tuvinieki vakaros gāja mājās, bet tālākie apmetās kaimiņu saimnieku mājās.

Starp pareizticīgiem bērniem atradās arī Jānis Zālītis, ļoti noaudzis, veselīgs, ļoti kustīgs un apdāvināts zēns. Neskatoties uz savu dzīvo dabu, viņš uzvedās ļoti korekti, mācījās teicami. Vaj viņš vakaros gāja mājās, vaj apmetās pie kaimiņiem, vairs neatminos. Kādreiz viņa tēvs, cik atceros, slaida auguma vīrs, apmekleja Z. skolā; bij, laikam, atnesis ēdamo. Es sāku viņam stāstīt par dēla bagatīgām gara dāvanām un mēģināju pierunāt, lai sūta savu dēlu kādā Rīgas skolā; tēvs atteica, ka labprāt to darītu, bet, viņam kā kalpu kārtas cilvēkam nākoties ļoti grūti. Ieteicu, lai laiž dēlu garīgā skolā uz valdības

rēķina. Kad priesteris Grinvalds pārklusija skolenus ticības mācībās, es viņam aizrādiju uz apdāvinatakiem, kā Zāliti, Bļodoni, Lasi (abi pēdejie tagad priesteri) un ka būtu vēlams tos sagatavot garigai skolai. Grinvalds paziņoja man, ka viņš pārrunājis ar zēnu vecakiem un tie ar mieru sūtīt zēnus Rīgas skolā, kadēļ lai es mācot viņiem ticības mācības krieviski. Iegādāju mācības grāmatas krievu valodā: Šokolova mazos bibelstāstus un lūgšanu grāmatu. Sākām mācīties. Lūgšanas un baušļus iemācījamies ļoti ātri, ar bibelstāstiem gāja gausāki, jo skolnieki bij vēl vāji krievu valodā. Tos mācījamies tā: papriekšu izlasiju stāstu, pārtulkoju un paskaidroju, tad liku viņiem lasīt un atstāstīt. Te nu parādījās mazā Zāliša apbrīnojamā atmiņas spēja, sevišķi tā sauc. «acu» atmiņa, viņš, vienu reizi izlasījis stāstu, puslapas garu, atstāstīja to vārdu pa vārdam, it kā to lasītu no grāmatas, pie kam viņš vareja pateikt, kurš vārds atrodas rindiņas iesākumā, kurš galā un kurā rindā — no augšas vaj apakšas. Citi to nevarēja, viņi vareja atbildēt tikai uz jautajumiem, viņiem nācās vairak reizes pārlasīt, arī mājās bij jāmacas, lai varetu atstāstīt. Bet otrā dienā arī Z. vairs nevarēja atstāstīt vārdu pa vārdam, bet tikai saviem vārdiem jeb no jauna pārlasījis. Tā mācījamies, cik atceros, visu gadu. Skolā mācības sākās augusta beigās vaj zepembra sākumā un turpinājās līdz 20. jūnijam. Daži skoleni gan pavasarī aizgāja ganos. Par Z. neatceros. Kad Podiņēnu skolu slēdza, mani skoleni, — Zālits, Bļodons un Lasis, vēl nebij pietiekoši sagatavoti, lai iestātos Rīgas garīgā skolā, kadēļ viņi apmekleja vēl vienu gadu Sausnejas draudzes skolu un skolotajis Adams Kociņš viņus noveda uz Rīgu. Zālits un Bļodons teicami izturejuši iestāšanās eksamus un viņus pieņēma uz kroņa. Par Lasi neatminos (arī Lasis izturejis). Z. bij laba balss un dzirde, kadēļ viņu jau no pirmās klases ieskaitīja biskapa korī. Atminos, ka Z. tēvs, sastapis reiz mani, bēdajās par savu dēlu, jo tas skolā paliekot par palaidni, esot iemācījis pipot, varbūt, arī dzert, jo viņam kā dziedatajam naudas esot aizvien diezgan. Viņš lūdza mani, lai es parunajot ar dēla skolotajiem, lai tie stingraki uzraudzītu dēlu. Es nogāju pie skolotāja Zoliņa (latvieša) un parunāju ar viņu, un viņš apsoliņās parūpeties, lai Z. nenoietu uz neceljiem. No ta laika mazais Z. pazūd no mana redzes lauka.» Tik daudz pirmās skolotajis.

Cik ļoti Z. tēvam stāvejis sava dēla liktenis pie sirds, redzams no ta, ka pirmā mācības gadā, kad Z. uzvešanās nav bijusi diez cik teicama, tēvs nosūtījis viņu uz mežu pēc žagariem un krietni nopēris. Reiz tēvs nobraucis uz Rīgu apraudzīt, ko dēls dara un kā macas. Pārbraucis mājās viņš mājnikiem stāstījis, cik liela un skaista esot Rīga. Z. ļoti mileja un cienīja savu tēvu. 12 gadus vecam viņam tēvs nomira. Z. uz tēva

bērēm gāja kājām no Kokneses līdz mājām. Lijis un ceļš bijis izmircis. Nolijs un caurcaurim slapjš, zēns nonācis mājās, lai parādītu savam gādniekam beidzamo godu un pateicību. Vēlāk Z. nenākas viegli: ziemu skolā, vasaru — pie lauku darbiem, kad citi atpūtās un krāja jaunus spēkus. Māte pelnīja 15 rubļus gadā un podu linu, bet Z. rudenī, uz skolu dodoties, bij tulznainas delnas.

Kas ta bij par garīgo skolu, kuŗā Z. baudījis tālako izglītību?

Šo skolu dibināja Rīgā Krievijas ķeizara Nikolaja I. laikos un tās dibināšana stāv zināmā sakarā ar tā sauc. «pareizticīgo kustību» Baltijā 19. padusimtenā pirmā pusē. Lieki atkārtot, cik neapskaužamā stāvoklī dzīvoja mūsu tēvu tēvi. Baltijā dzimtbūšanu gan atcēla, bet brīviem zemes rūķiem nedeļa zemes, kadēļ zemnieki bij spiesti griesties pie tiem pašiem muižniekiem ar lūgumu dot zemi, lai nemirtu badā. Sākās kļaušu laiki: par zemi bij jaatlīdzina ar darbiem muižas labā, paša darbam atlikās tikai svētdienas, arī ne visas. Pašu darbs bij jastrādā naktīs. Pazīstamais vēsturnieks Krodzenieks savā grāmatā «Zemnieku nemieri 1841. gadā» par šo laikmetu raksta tā: «Dzimtbūšanas atcelšana ir devusi virzienu visai zemes būšanu tāļākai attīstībai šais pēdejos simts gados. Ar viņu saistīta visas latviešu tautas attīstības gaita līdz šim brīdim, Latvijas valsts nodibināšana un atsvabinašanās no simtu gadu jūga. Jaunā dzīve vēl nemaz nebij nokārtojusi, te jau paši muižnieki sāka noģist, ka reforma nav bijusi izdevīga, ka brīvais līgums muižnieku un zemnieku starpā nav spējis nodrošināt pēdejo dzīves vajadzības, bet sirdsvienaldzība, prāta trulums un gara kūtrums aizkaveja vēl kaut ko darīt šini lietā. Pa tam paredzamā muižniecības uzplaukšana kairināja kungus turetīs uzsāktā virzienā un nepiegriest nekādu vērību zemnieku dzīves bezizejas stāvoklim. Tikko bij pasludināta dzimtbūšanas atcelšana, tūliņ parādījās nemieri zemnieku starpā, bet tie notikās iesākumā tikai aiz lietas nesaprašanas un parastās neuzticības muižniekiem.

Viņi drīz aplūsa. Kungi pa tam sāka neatlaidīgi rīkoties. Dabūjuši visu zemi savā tiešā pārziņā, tie steigšus vien paliecināja muižas laukus, piedalot tiem zemnieku mājas, lai pēdejo vietās uzceltu pusmuižas jeb lopmuižas, jo zemes apstrādašanas ziņā rokas nu viņiem bij atraisītas un viņi vareja pāriet no trijlauku iekārtas uz daudzlauku zistemu.

Īpaši sāka piekopt aitu audzešanu, kas prasīja plašas gaņības. Zemnieku zemēm saraujoties, ļaudim pārtikas avoti arī sarāvās, bet darbi muižā augtin auga. Par tiem laikiem mums ziņo gan valdības un bruņniecības oficiāli raksti, gan laukkopju novērojumi. Tie, protams, dod liecības par zemnieku ārejo

dzīvi, par viņu attiecībām pret muižu, bet klusē par dzīvi mājās, par ļaužu jūtām un domām, un par to nemaz nestāsta, vaj zemnieki mierā vaj nemierā ar savu jauno likteni.

Par šo laikmetu sevišķi spilgti un aizgrābjoši raksta vēlāk pazīstamais darbinieks Indriķis Straumits (Lics, pārgājis pareizticībā, vēlāk priesteris Aderkažos, Rīgas apr., izcilus persona, kas protestējis pret ta laika netaisnībām pret zemniekiem, 1905. gadā nošauts no personīgiem ienaidniekiem).

«Es,» raksta Straumits, «to laiku, t. i. ap 1840. g. vēl biju maziņš, tomēr tādos gados, ka vareju novērot, noklausīties un saprast. Es jau ganiju sava tēva ganamo pulku un skaidri redzeju un vēl tagad atminos, kas notikās mūsu mājā.

Es redzeju, ka mans tēvs, kas bij stiprs miesās un garā, strādāja kā vērsis un ēda arī kā vērsis — sēnalas. Es zināju un redzeju, ka strādniekam katrā ziņā bija ierasties svētdienās plkst. 8 vakarā klaušu saņemšanai. Tad muižas junkurs vaj viņa palīgs deva rīkojumus, kam un uz kuriem iet darbā, pie tam viņš ar rīkstī rokā notāl brāķēja darbiniekus. Es zināju, ka šis acainais lielmanis laužija arkļus par to, ka lemeši ir īsi un sacirta ecešās, ka esot vieglas un mazas; es zināju, ka viņš nešauboties pazina strādnieku un zirgu, kas pagasttiesas priekšsēdētāja, pērmindera, pirmās šķiras saimnieka, tos viņš palaida garām un nemaz nemanīja, kādi viņiem rīki; viņiem arī darbu noteica ne grūtu, arī, kur vieglaki jeb slaistīties pa muižu, padarot kādus nekādus niekus.

Pavisam cita lieta bij ar gaitniekiem, kurus bij atsūtījuši otrās un trešās šķiras saimnieki: tiem rīkste nekad neaizgāja garām, kad aplūkoja darba rīkus un pārraudzīja darbu. Neko darīt — brauc tik uz māju pēc jauniem darba rīkiem. Sapravījis jaunus — skaties: uz ecešām vēl liek uzstiept velenas. Pēc beigta darba, pa sestdienām, zirģeļi tik tikko cilā kājas, tā kā strādnieki viņus stiepj mājā pie pavadas un noiet ar viņiem stundā ne vairāk kā versti, pie tam vēl ar ilgām atpūtām. Gadījās, ka arī strādniekus brāķēja, īpaši, kas bija maza auguma, bet tādu to laiku bija vairums. Tādus parasti dzina atpakaļ uz mājām cūkas ganīt, protams, pirms sadeva viņiem krietni pa muguru, kautgan viņi ar asarām acīs gaudojās, ka viņi darbā sūtīti no saimniekiem, un viņi taču neesot bērni, bet jau gājuši pie galda.

Dzirdeju, ka gājeji, iedami uz muižu klaušās, lūdzās no savām mātēm otru kreklu, un dabujuši to, vilka mugurā, pie tam pat iesmejoties:

«Nu, tagad tā nesāpēs, spieķis nu nevilks tik ātri cauri.»

Es redzeju, ka gājeji raudāja, kad gāja pa svētkiem uz brenkuzi pie darba, dienās un naktīs, bez maizes, tikai ar kartupeļiem kulītē. Viņi lūdzās, lai dodot brāgu, uz to viņiem it prā-

tīgi atbildeja: «Bet ar ko mēs dzirdisim vēršus un cūkas?» Es redzeju ari, ka otrnieces, meitas raud, kad gāja uz muižu stiept lielos toverus ar brāgu iz brenkuža uz laidariem un žēlojās, ka esot briesmīgi smagi. Dzirdeju, ka meitas dažu labu reiz caurām naktīm kauca mežā kā vilku mātes, meklēdamas tur kādu nomaldījušos govī vaj telenu. Redzeju, ka sievas tumšos rudens un ziemas vakaros slapjdraņķi un puteni kūlās uz muižu ar zīdāmo uz rokas, ar kartupeļu maisiņu uz muguras, ar spriguli pār pleciem. Es redzeju, ka gandrīz visu cauru vasaru visi, izņemot kādu salikušu veceniti, dzīvoja muižā kungu darbos. Tur viņi apstrādāja laukus, grāba sienu, cēla ēkas, cirta mežus, dedzināja līdumus, tīrija un līdzināja pļavas. Kad nu zemniekiem izdevās strādāt priekš sevis? Sienu bieži vien pļāva pavasarī. Lauki pieauga zālēm un pļavas krūmiem. Viņu nabadzīgās mājeles sašķobijās, sienas iegāzās, slējās viena pie otras un galu galā sabrukā. Maizi cepa no miltiem, kas maīsiti no sēnalām, vēderu pildīja ar nederīgu rudzu vaj miežu putru, pieliekot ziemā aizdaru — karoti riebiga pārrūguša piena un vasarā pielejot kazu pienu, tāpat sarūgušu. Maize bij it kā kūdras pika. Vidzemē maizes netrūka, ja tikai muižnieki to nepārvērstu dzeramā. Degvīns ap to laiku maksāja Vidzemē: muižās, kad ņēma veselu mucu, 5 kap. stopā, kad pusmucu vaj ceturksni mucas — pimberi (7½kap.) un krodziņā — 15 kap. Aprēķini nu, mīlais lasitaj, cik stopu var iztecināt degvīna no viena poda miltu, un tad atbildi par to jautajumu: vaj 40—55 gados nevoreja būt bads šai zemē, kuŗa tak bij izslaveta par paradīzi?

Degvīnu tecināja tāpat kā agrāk, tāpat ar brāgu baŗoja lopus un cūkas, brandvīnu pārdeva par to pašu cenu un tikpat daudz viņu sūtīja uz Rīgu, kā agrāk, bet bij bads. Pods maizes miltu maksāja gandrīz rubuli. Vaj no mārciņas rudzu miltu var iztecināt stopu 65 gr. stipra degvīna? Degvīnu šķūtet uz Rīgu gandrīz vienmēr iekrita, nezīnu kādēļ, zemnieku sējas, siena vaj labības pļaujas laikā, un visbiežāki pavasarī, ap Lieldienām, plūdu laikā, kad bij pats lielākais maizes trūkums, kad zirdziņi izskatījās kā biedekļi. Bet kas muižniekiem par bēdu, ka zemniekiem nav maizes un zirgi nomērdejušies. Viņi par visām lietām rūpejās, ka piegādat ridzīniekiem treknu, lētu gaļu un lētu brandvīnu.

Rakstīta līguma ar muižniekiem nebija. Tajos laikos kontrakts nebij parasts, tāpat kā likums. Koka birka, lūk, zemnieka kontrakts! Vienkārša lieta: paņem malkas pagali un izdraž sev kontraktu; ja muižnieks to atzīs par labu, viņš iedos tev vienu pusi, otru paturēs sev. Krustiņu viņš uzgriež tik daudz, ka tu nevari pat saskaitīt. Kad beigās tiek dzēstas dienas, aprēķinātas klaušu dienas un iznāk, ka nokalpotas liekas dienas, tad lūdzies no muižnieka atlīdzinājumu, bet viņš atbild:

«Labāk tās izrēķinasim nākošā gadā vaj pusgadā, bet tu ej lejā, stroža tev dos šnabi,» tā bij žēlastība uz žēlastības.

Bet nereti notika pavisām citādi: muižnieki saskaitās, tad vaj nu atņēma labako zemi, jeb pavisam izdzina no mājām. Kontrakta nav, ko tu parādisi, kad tiesas kungs (tas pats muižnieks) tev uzkleigs: «Parādi savu kontraktu!» Iet uz tiesu bija tikpat, kā muižnieku apsūdzet pašam muižniekam. Labak guļies zemē turpat uz vietas, dabusi piecpadsmit pa dibenu, aizmaksasi 15 kap., nobučosi roku un lieta beigta.

Muižnieki izņēma no lozēm visus, kas viņiem bij vajadzīgi saimniecībā un tas bij viņu rokās līdzeklis turēt savā, gandrīz bezalgas dinestā vislabakos strādniekus vergu veidā. Visa kara klausības nasta uzgūlās uz nabagiem, bāriņiem, iebūvīšiem un tiem, kam nebija ne balss, nedz pārstāvju, kas bija kungam un saimniekam tikai darbā gājeji.»

Aina, kādu Straumīts tēlojis, rāda, cik neapskaužami un bēdīgi bijuši zemnieku dzīves apstākļi pirmos 20-tos gados pēc slavenās dzimtbūšanas atcelšanas un dāvatās brīvības.

1838.—1840. g. g. bij nelabvēlīgs zemkopjiem: lietainas vēsas vasaras un agrajās salnas nopostīja laukus, visu, kas bij sēts un dēstīts. Trūka maizes, bads nāca virsū. Zemnieki griezās pie kunga muižā pēc palīdzības, bet kungs, dibinādams uz 1819. g. zemnieku likumiem, atteicās, jo bij pilnīgi atsvabināts no rūpēm par brīvo zemnieku. Daži muižnieki pat bij aizņēmušies labību no zemnieku magaziņām, brankūžu vajadzībām. Zemnieki sāka braukt uz Rīgu sūdzeties valdības iestādēs un pie gubernatora. Zemnieki gribeja dabūt atļauju aizceļot uz kādu nepazīstamu zemi, kur dzīve nesalīdznaml vieglaka un patīkamaka. Nelīdzēja mācītāju pamācības, ne valdības iestāžu priekšraksti. Dienu no dienas auga ļaužu bari, kas devās uz Rīgu, lai tik nenokavētu pierakstīšanos. Kungi bij ļoti uztraukti, ko zemnieki iztulkoja savā labā: ķeizars esot atļāvis izceļot, bet kungi slēpjot un negribot laist. Viens pagasts pēc otra devās uz Rīgu pierakstīties. Vietējās iestādes un muižnieki nezinaja cita līdzekļa, kā apkarot šo kustību, kā tikai draudus ar bargiem sodiem, bet tas nelīdzēja. Muižnieki panāca, ka gubernas valde nosprieda zemniekiem apcīrpt pieres matus, sūtīt atpakaļ uz mājām, vairakus kopā sasietus, vaj pie kārts piesietus. Bez tam viņus turpat Rīgā atklāti pils priekšā sodīja, dodot viņiem rikstes. Žandarmu priekšnieka Ķirša iemaisīšanos norāja un viņam stingri noliedza pieņemt ļaudis. Sākās zemnieku dumpji: Jaunbebru, Veselauskas. Dumpiniekus bargi sodīja.

Zemnieki savās meklešanās un staigāšanās bij griezušies arī pie toreizējā pareizticīgo Rīgas biskapa Irinarcha, kurš

viņos bij laipni izklausījies, piezīmejis sūdzetaļu vārdus un licis viņiem doties mājās, dzīvot mierīgi un strādāt savu darbu.

Vāciešu muižnieku stāvoklis un politika mūsu zemē visu laiku bijuši stingri noteikti: to vienīgais dzineklis bij zemniekus izmantot kā darba ieroci un darba spēku. Vācu loma zemē bijusi iekaroto paturēt un, pēc iespējas, pavairot. Visa viņu dzīve pamatojas uz privilēģijām, uz labumiem un priekšrocībām, bet, protams, tādas baudīt var tikai uz citu rēķina.

Baltijas vācieši, tiklīdz iestājās maiņa valdībā un nāca jauns valdnieks, steidzās pie tā ar savām privilēģijām, lai tās apstiprinot, ar lūgumu, tās nekādā gadījumā nepamazināt un nesāšaurināt, bet gan palielināt un paplašināt. Tā tas gāja, kamēr iedzīmtie sacēlās un paģēreja sev cilvēku tiesības. Tāds bij uznācis laika gars, bet kungiem tas likās tikai «Schwindelgeist» (dulluma gars), kurš apspiežams tikai kokiem un kārkļu vicēm. Kā zinams, ķeizars Nikolajs I. bij ļoti konzervatīvs valdinieks, kuram Baltijas muižnieki bij sevišķi pa prātam, kā savam ķeizaram paklausīgākie ļaudis (kaisertreu, bet ne «reichstreu» (valstij uzticīgi). Bet līdz ar to viņš bij liels nationalists, kurš gribeja, lai visi viņa pavalstnieki piederētu pie vienas ticības un tautības. Caur to izskaidrojama krievu valdības divkosīgā un nenoteiktā politika Baltijas provincēs: no vienas puses palāvbība un uzticešanās muižniekiem, no otras — it kā pretimnākšana ļaudim, lai atvieglinātu to likteni. Sakarā ar attēlotiem vispārejiem apstākļiem, ļaudis sāka pāriet pareizticībā (krievu ticībā), varbūt līdz ar to ceredami dabūt zemi un atvieglināt savu likteni. Cik te lielu lomu spēleja tīri reliģiskās tieksmes, grūti noteikt. Japieņem, ka vairums likās vadīties no materiāliem aprēķiniem, tik atsevišķas personas, piem., jau pieminētais Straumits (Licis), Balodis (vēlākā laikā) pieņēma pareizticību aiz iekšējas pārlicības.

Tādi bij vispārejie apstākļi, kādos Rīgā nodibinājās, tā sauc. garīgā skola. 1850. g. nodibināta kópā garīgā skola un zeminārs, kuŗi sastāveja no piecām klasēm ar divgadīgu kursu katrā. 1870. gadā pirmās divas garīgā zemināra zemākās klases izdālija kā patstāvīgu mācības iestādi zem «Garīgās Skolas» nosaukuma. Telpas garīgai skolai ierādīja biskapa otrā dzīvoklī iekšpilsētā. Skolu atklāja 11. septembrī 1870. g. 1879./80. mācības gadā gar. zeminārs pārgāja 11. ietām telpām Lāčplēša (Romanova) ielā Nr. 13/15 uz paša namu Puškina bulvarī, kur tagad atrodas Latvijas augstskolas medicīniskā fakultate. Biskapu Serafima un Filareta laikā ierosināja jautājumu par atsevišķu ēku garīgai skolai un šim nolūkam ierādīja gruntsgabalu Kr. Barona (Suvorova) ielā.

Kadēl dibināja šīs skolas? Izglītot un sagatavot vietejiem pareizticīgiem latviešiem un igauņiem mācītājus iz šo tautu vi-

dus. Pats par sevi saprotams, ka valdības tālākais mērķis bij šādā ceļā tuvināt un saistīt Baltijas provinces Krievijai, lai galu galā tās pievienotu. Bet krievu valdība to gribeja darīt pamazam, papriekš nodibināt zinamu garīgu kulturu saiti starp centru un nomalēm, lai vēlāk ar savas kultūras pārsvaru veiktu iedzimtos un pilnīgi pievienotu sev. Kā zinams, vācu okupācijas vara gribeja visus vietejos pārvācot desmit gadu laikā. Cik sekmīgi gāja pārkrievošanas politika, pierādījuši pēdējo gadu notikumi: ta palikusi bez panākumiem, bet gar. skola un zeminars palīdzējuši vienam otram latvietim no mazturīgākām ļaužu šķirām nākt pie augstakas izglītības.

Sākumā abām skolām bij vieni un tie paši skolotāji, piem., teoloģijas (dievvārdu) kandidats Vlad. Beļskijs, skolas priekšnieks, ģeografijas un rēķinašanas skolotājs Smeļskijs, vēstures skolotājs akademiķis M. Suigušars (īgaunis) pasniedza garīga skolā krievu un īgaņu valodas, teoloģijas kandidats S. Raļevskijs — latīņu valodu. J. Šachovs — grieķu valodu, teoloģijas kandidats A. Ruperts — latviešu val. 1872. g. garīdzniecība viņu ievēlēja par skolas priekšn., kādā amatā viņš nokalpoja 27 gadus, gandrīz līdz 1899. gada beigām, kad krievu «orientācijas» piekritēji ar gar. zeminara rektoru (priekšnieku) Aristovu (tagad atrodas Igaunijā, pazīstams ar saviem konservatīviem ieskatiem) priekšgalā viņu «izēda». Gar. zeminara skolotājs J. Beļajevs, kurš gar. zeminārā pasniedza latīņu valodu, vēlāk pārgāja uz gar. skolu par rēķinašanas un ģeografijas skolotāju, kur kalpoja līdz savai nāvei. Gar. zeminara vācu valodas lektors Kaspars Biezbārdis pasniedza to pašu priekšmetu arī gar. skolā. Biskapa kora diriģenti Sadovskijs, Kislovs un Andrejevs pasniedza dziedāšanu abās skolās. Gleznotājs Šporvarts (vāciets) pasniedza garīgā skolā glitrakstišanu, zeminārā — zīmešanu un baznīcas glezniecību. Gar. skolas programā no sākuma redzamu vietu ieņēma vietejās valodas: vācu, latviešu un īgaņu, abās klasēs 17 stundu nedēļā, kas iztaisīja 15% no vispārējā mācības stundu skaita. Krievu valodas stundu nedēļā bij tikai 13. 1874. g. šos priekšmetus no gar. skolas programmas strīpoja. Līdz 1901. gadam, t. i., piecdesmit gadu laikā, gar. skolu pabeiguši 770 audzēkņi, kuri iestājušies gar. zeminārā. Zālists iestājies garīgā skolā 1885. gadā vienpadsmit gadus vecs. Skola atradās Lāčplēša (Romanova) ielā un priekš savām četrām klasēm ar ap 150 skolēnu bij par šauru, saspiestu un stipri neērtu. Dzīve jaunatnākušam lauku zēnam nebija vieglā, iekam aprada ar iekšējo disciplīnu un kārtību. Lai gan stipri mazākā mērā, tomēr vecās gar. skolu tradīcijas arī te bij vēl spēkā. Protams, ka jaunajiem nācās izciest un panest daudz ko no vecaku audzēkņu puses. Nedrīkstēja sūdzēties priekšniecībai: tad bij vēl sliktāki, biedri tādus ieskatīja par

«spiegiem» un visadi nicināja. Starp abām ēkām neliels pagalms, caur kuŗu aizvien bijis jastaigā. Ziemā te bijis izdevīgi apmētaties sniega pikām. Pa vakariem, kad jaunakie no vakariņu galda devušies pa pagalmu uz guļamām istabām, vecakie tiem nereti uzbrukuši un dažreiz smagi sapikojuši. Kas lasijis krievu rakstnieka Pomjalovska stāstus, starp tiem ievērojamako «Burša» (gar. skola), tas zinās kādas bij tolaiku krievu garīgās skolas. Nežēligā bardziba no priekšniecības puses, apbrīnojama biedru-skolenu zolidaritāte un ienaids pret priekšniecību, novecojušās mācības metodes, kur galvenais iekalšana no galvas (zubristika), kad skolotājs, neko nepaskaidrodams, ar nagu pastrīpo grāmatā un pasaka: „отселева до телева“ (no šīs vietas līdz tai vietai), vecako skolenu varasdarbi un varmācības pret jaunajiem, kur stiprakam aizvien taisnība, pilnīgs garīgs tukšums un ne mazākas intereses pret mācības priekšmetiem (daži skolnieki uzdoto gabalu labāk mācas no galvas ačgarni, t. ir, ņemot gabalu no gala un katru vārdu arī no gala, nekā no sākuma, kā būtu jā mācas un kā uzdots, jo uzdotais gabals pilnīgi nesaprotams, kadēļ nav ne mazākās intereses to «iekalt») — viss tas garīgi sakropļoja cilvēku un padarīja to vaj nu par domāt nespējīgu vaj par garīgu anarķistu, kuŗš nerēkinas ne ar loģiku, ne ar dabas likumiem. Rīgas gar. skola tāda nebija jau tadēļ vien, ka ta bij dibinata misiones nolūkā, un tās programa bij piemērota vietējās dzīves vajadzībām, piem., mācīja vietējās valodas, kā arī tadēļ, ka ta atradās Rīgā, kur visi dzīves apstākļi bij citādi nekā kādā Orlā vai Satarovā. Baltijas zocīalie un sabiedriskie apstākļi atstāja iespaidu arī uz gar. skolu. Mācību pasniegšana un iekšējās dzīves kārtība nebij tik primitīvas un atbaidošas, kā Krievijā. Tomēr garīgā skola ievērojamā mērā atšķiras no laicīgās: tā bij slēgta skola ar specialu uzdevumu sagatavot nākošus garīdzniekus. Tadēļ rīta un vakara lūgšanas, svētdienu un svētku dienu dievkalpojumi — gavenū laikā, pat ikdienas un t. t. Z. pirmo mācības gadu pavadīja tā sauc. «vecā» gar. skolā, Lāčplēša ielā, netālu no dzelzceļa pārbraucamās vietas. Kā jau teikts, telpas tur bij neērtas. Šinī skolā Z. būs arī apmeklējis viņa tēvs, lai pārlicinatos par dēla sekmēm.

1886. g. skola pārgāja pašas namā, Kr. Barona ielā, pretim artilērijas kazarmēm. Telpas te bij plašas un ērtas. Trīsstāvu ķieģeļu ēka ar zeltītu krustu uz ielas pusi, jau no tālienes krīta acīs. Skolas un citas ēkas ieslēdza liela sēta, gar ielas pusi bij ierīkots dārzs ar celiņiem. Pirmā stāvā atradās skolas pārziņa dzīvoklis, kanceleja, slimnīca un citas istabas, otrā — skolas baznīca un klases, trešā — guļamas istabas. Kad skolu atklāja, Z. bij jau otrā klasē un vairs neskaitījās par jaunu. Šeit nelaiķis pavadījis trīs gadus.

Pirmā klasē psaniedza: bibelstāstus, krievu valodu, rēķinašanu, glitrakstīšanu, slāvu valodu un dziedāšanu; otrā: krievu un slāvu valodas, grieķu un lateiņu valodas, bibelstāstus, rēķinašanu, dziedāšanu, trešā: ģeogrāfiju, visas jau minētās valodas, rēķinašanu, katķismu un dievkalpošanas kārtību (tā sauc. «baznīcas ustavu»), dziedāšanu, ceturta: tos pašus, ko trešā, bez tam bija jāraksta domu raksti. Tos gan sāka rakstīt jau no otrās klases, piem., atminos, krievu valodas skolotājs, ļoti bargs kungs, lai gan maziņš no auguma, uzdeva tēmu: Maize (Хлѣбъ), kuŗu, nez' kadēl, tikai viens vaj divi no visas klases bij uzrakstījuši ļabi, visiem citiem burtnīcās bij cipars 2 (vāji). Vingrošanu nepasniedza kā atsevišķu priekšmetu, bet plašā skolas pagalmā piekopa dažādas spēles, — kuŗas attīstīja dalībniekos kā fizisko spēku un izveicību, tā arī uzmanību, starp citām atminos tā sauc. „лапт'у“ (bumbas sišanu gaisā, piekam tā jāsake un ar to jāiesviež pretejās puses dalībniekam), šinī spēlē bieži vien piedalījās skolas uzraugi, nelaiķis Zoliņš, (latvietis), (vēlāk cenzors), kuŗš aizvien uzsīta bumbu ļoti augstu gaisā; tā sauc. «rjuchi» un citas. Galvenie priekšmeti bij dievvārdu mācības (kaķisms, bibelstāsti) un krievu, slāvu, lateiņu un grieķu valodas. Grieķu valodu psniedza akademiķis Kazanskis, (krievs), vēlāk priesteris pie Jelgavas katedrales, kuŗš bij stingrs skolotājs. Katram, kuŗu viņš izsauca, viņš lika pieiet pie lielās tapeles blakam savam katedrim, klases vidū, kur tad bij jāraksta. Tā viņš pārliecinājās, vaj skolens māk arī uzrakstīt uzdotos vārdus — un teikumus. Citi skolotāji atrāsīja tāpat beņķi, bet «grieķis» rikojas pēc savas metodes. Pietika, ja viņš viegli uzsīta ar zīmuli uz katedra malas, lai visi sēdetu kā peles un klausītos ar vislielāko uzmanību. Skoleni no viņa bijās, bet cienīja, neturedami uz viņu ļaunu prātu. Pret jau pieminēto krievu valodas skolotāju Gramačevsku (krievu) skoleni izturejās citādi: viņu neieredzēja, laikam tadēl, ka viņš mīloja uzbrēkt un panerrot skolenu, kuŗš nemāceja. Skolā bij stingra disciplina: ar zvanu jāceļas, ar zvanu jāēd, ar zvanu jāiet vakara lūgšanā un pie miera. Stundas sākas pulksten 8 rītā un beidzās pulksten 12 vaj 1 dienā, tad pusdienas, no pulksten 2—4 pēcpusdienas atpūta, tad tēja, no 5—8 vakara mācības stundas, vakariņas, pulksten 9 vakara lūgšana un jāiet gulēt. Sestdienās pulksten 6 vakarā vakara dievkalpošana, svētdienās pulksten 10 r. dienas dievkalpošana (liturģija). Svētdienās ar priekšniecības atļauju vareja apmeklēt pilsētā pazīstamos vaj radus. Tā dienu no dienas. Ziemas un Lieldienas svētkos atlaida mājās uz divām nedēļām. Laucīnieki, kuŗiem vecāki bij saimnieki, devās uz laukiem, kam vecāki vaj radīnieki dzīvoja pilsētā, pavādīja svētkus Rīgā. Skolā

palika tikai tie, kuŗu vecaki nespēja pagādat zirgus, pa lielakai daļai igauņi (igauņi vispārīgi bij nabadzīgaki par latviešiem). Lauku zēniem pirmie mēneši, var teikt, pirmais pusgads, bij grūti, iekam nepierada. Katram bij jāpaļaujas uz paša spēkiem. Lielākā daļa skolenu (ari Zālīts) bij pieņēmti uz kroņa rēķina, t. ir, dabuja visu par brīvu. Nevar sacīt, ka uzturs būtu bijis diez' cik brangs. No rīta vārīts ūdens un gabals rupjas maizes; ja kam bij savs sviests, cukurs un tēja, tas vareja uzvārit tēju, kam nebij, ēda sausu maizi. Pusdienās divi ēdieni — zupa ar kumosīņu liellopu gaļas, kuŗu skolēni, nez' kadēļ bij iesaukuši par «vardi» (лягушка) un miežu, griķu vaj rīsa biezputra. Trešdienās un piektdienās, kā gavena dienās ne gaļas ne taukainu ēdienu nedeva. Zupa un biezputra bij vārītas gavena eļļā, pie kuŗas grūti bij pierast, kāposti bij ar mazām zivtiņām (šņatki), kuŗas reti kam gāja pie sirds. Pulksten 4 — vārīts ūdens ar maizi, vakariņās pusdienu zupa. Lauku bērniem, kuŗi bij pieraduši pie vienkārša, bet veselīga un sātiga ēdiena, kroņa maltītes diez' cik nebija pa prātam, bet bij jāpierod. Labi tiem saimniekdēļiem, kam bij līdzī sviesta spainīts, cūkgaļas gabals, siers un tamlīdzīgi labumi. Svētku un svētdienās ēdiens, protams, bij labaks: tika pasniegti pīragi ar gaļu un kāpostiem, cepets ar kartupeļiem, ķīselis ar pienu vai kompots ar bulkām. Raksturīgi, ka skolas ekonoms (resns zems vīrs ar bakurētainu tuklu seju, kuŗu saukāja par «Kotomku») un viņa tūvakais palīgs resna — sieviete, kuŗa bij iesaukta par dzeguzi (kukušku), visu acīs bij itkā skolenu dabīgie ienaidnieki. Gāja baumas, it kā viņi apzogot skolu, neliekot katlā visu, kas nākoties un t. t. Neviens neko skaidri nezināja, bet neskaitījās par noziedzīgu, taisni otrādi, uzskatīja par teicamu darbu, sagādat viņiem visādas nepatīkšanas. To izdarīja dažādi: vaj nu caur aizrestoto skolas apakšstāva (pagraba) lodziņu, kur atradās ķēķis un produktu noliktavas un kur gandrīz aizvien bij redzams ekonoms ar savu palīgu, kāds nebēdnieks iesaucās: «kotomka, kotomka» vaj «kukušku, ku—ku!», vaj nu pa to pašu lodziņu restēm ar gaļas kārts palīdzību, kuŗai galā piesietas dakšiņas, izvilka pīragus, kuŗi atradās koridorī uz galda, vaj citādi kā, bet galvenais, ka ienaidniekus trauceja. Sevišķi grūti ēdienu ziņā bij gavenī, kad, izņemot maizi, kartupeļus, kāpostus un gavenu eļļu, cita neka nedeva. Gavenu (izņemot trešdienas un piektdienas) bij veseli četri, no kuŗiem galvenais bij tā sauc. «lielais gavenis». Tas ilga sešas nedēļas un beidzās Lieldienās. Pirmā nedēļā nedeva pat silķes. Šādos grūtos dzīves brīžos tie, kam bij radi pilsētā, bieži viņus apciemoja. Toties priecīgākas bij Lieldienas, kad vareja atspirdzināties ar olām, šķiņķi, baltmaizi. No sākuma pie skolas nebij pirts, to uzcēla vēlāk. Bij jāiet uz pirti pilsētā, pirts atradās, ja nemaal-

dos, Marijas ielā. Pirti gāja reiz nedēļā. Katrs vēlejš nokļūt turp pirmais, jo tad dabuja ķipiti, citādi bij jagaida, bet pirts laiks bij noteikts: apmēram stundu jeb pusotras. Tikko stunda bij galā un pienākuse pirts stunda (pēc pulksten 12 dienā), visi ar divieļiem par pleciem vaj vicinadami tos pār galvu, skriedami devās pa skolas vārtiem uz pirti. Protams, ka arī bez trokšņa nevarēja iztikt. Viss bars devās uz priekšu, līdz sasedza mērķi. Pirti sākās tāda kņada, ka bail redzēt. Mazakiem un vājakiem bij japiekāpjas. No citiem skolas iekšējās dzīves svarīgiem momentiem atceros zābaku dališanu. Ja nemaldos, mēru neņēma, bet tik šuva. Kad zābakus atveda, vispirms tie bij japiemēro. Bet tā kā tos šuva bez mēra, tad piemērošana dažreiz vilkās ilgi. Pa lielakai daļai zābaki izrādījās par maziem. Kurpnieks, protams, bij ieinteresets, lai drīzak visus zābakus nodotu, kadēļ neskopojas ar «talku» un bēra to kā lielos tā mazos zābakos un bij ļoti piepalīdzīgs pie zābaku uzvilšanas. Pilnīgi dabīgi, ka daļa skolenu dabuja mazus zābakus un valkāja tos zobus sakoduši.

Par skolas pārziņi, kā jau teikts, bij Adrians (Indriķis) Ruperts. Viņš bij praulenietis un beidzis garīgo akadēmiju (to laiku augstako garīgo mācības iestādi). Kaut gan mācījies un audzinats krievu skolās un kalpoja garīgā resorā, R. tomēr nebij aizmirsis savu tautu, bij vienkāršs un pieejams visiem un akli nekalpoja pārkrievošanas politikai, kāda toreiz valdīja. Viņš krita par upuri šejienes «risifikatoriem» garīdzniekiem, piem., gar. zeminara rektora Aristova, katedrales virsmācītāja Pļisa, konzistorijas locekļa Liberovska un citu politikai, kuri nevarēja ciest, ka skolas priekšgalā stāv latvietis. Pēc 27 gadu nokalpošanas viņu piespieda iesniegt atlūgumos no amata. Formas dēļ izdarīja revīziju, bet nekādu vainu neatrada. Viņa vietā nāca kāds protojerejs L., (krievs), pilnīgs alkoholiķis, kuŗa laikā pirmo reizi izcēlās skolnieku «dumpis»: skoleni parādījuši pašam biskapam, kad pēdejais atbraucis uz revīziju, ka postos tārupu. R. kā audzinatajām bij laba sirds un visā viņa izturešanās pret saviem audzēkņiem un skolas vadībā bij redzama dabiska neliekuļota mīlestība pret savu darbu un cilvēkiem. Viņš mīleja kārtību un tīrību. Skoleni ar viņu bija mierā, kaut gan dažreiz pazobojās. R. vienu laiku bij arī latviešu cenzors un diezgan stingrs. Atminos, reiz Blaumanis sūrojās, ka R. pilnīgi sabojājis kādu viņa stāstu, kuŗš bijis gluži nevainīga satura, bet kuŗā R. izstripojais vairakas vietas. Blaumanis pats nogājis pie cenzora, bet cenzors palicis pie sava, aizrādīdams, ka izstripotās vietas esot šaubīgas. Nav japiemirst, ka to laiku apstākļi bij ļoti smagi, un cenzora stāvoklis nebij viegls: no vienas puses valdības kontrole un stingrie noteikumi, no otrās puses — latviešu rakstnieku un redaktoru lūgumi. Labums bij tas, ka

ar R. vareja izrunaties un šad un tad viņš arī piekāpās. No citiem skolotājiem jamin latvieši Grāvīts (akademiķis), Krauklis (akademiķis) un Zoliņš. Pirmais pasniedza pirmā klasē krievu valodu, otrais — glitrakstišanu, vēlāk — krievu valodu, viņš bij arī skolas pārziņa palīgs. Grāvīts nesen Pļaviņu vidusskolā (1924. gadā) nosvineja savu 40 g. skolotāja darbības jubileju. 1925. g. miris Rīgā. Viņš bij nosvērts, nopietns un saprātīgs pedagogs. Vēlāk Gr. bij tautskolu inspektors, tad pie Tērbatas (Jurjevas) augstskolas par studentu inspektoru un visur ieguvis piekrišanu caur savu atklātu un korektu izturešanos pret saviem audzēkņiem un visiem tiem, ar kuriem viņam nācies saītkties. Daudzi no tagadejiem skolu resora darbiniekiem, neizmēmot pat augstakos izglītības ministrijas ierēdņus, agrāk strādājuši zem Gr. vadības, atrazdami pie viņa grūtos dienesta brīžos padomu. Pats Gr. kādu laiku priekšniecības acīs skaitījās kā neuzticams, kā latvietības piekritejs un pabalstītājs. Viena īpašība viņam piemita, uz ko viņš, pats aizrādīja savas jubilejas dienā: «Es nekad neesmu bijies.» Viņš nekad nemēģināja izpatīkt priekšniecībai, lai taisītu karjeru. Jānis Zoliņš (vēlāk Rīgas amatnieku palīdzības biedrības krāj-aizdevu kases direktors), bij zīmpatīks pedagogs. Skoleni viņu cienīja. Viņš mīleja ar tiem sarunāties, dodams vienu otru paskaidrojumu, apjautadamiēs par viņu dzīvi un darbiem, piedalīdamīēs viņu spēlēš. Viņš ņēma dzīvu dalību latviešu sabiedrīkā dzīvē. Lateīņu valodas skolotājs Krauklis pazīstams kā latviešu ābeceš sastādītājs, kuŗu kādu laiku liētoja skolās. Labvēlīgs kungs, kuŗš mīleja pazobotīēs par nezinātājiem un sliņķīēm. «Nu, ja, nu ja! Atkal neesī izmācījīēs! Tā, tā—tā! Ko gan ar tevi lai daru?» Vēl būtu pieminams īgaunīš Zass, vēlāk arī tautskolu inspektors. Zass un Grāvīts bij tautīēšī, viņu krūtīs pulksteja īgaunā un latvieša sirds, bet viņu stāvoklīš un amats neļāva šām tieksmēm plaši īzpaustīēs darbībā. Tagad to grūti saprast, bet toreīz latvietīm vaj īgaunīm strādāt valdības skolā nenācas viegli. Jasaka, ka minetīēs skolotāji visus grūtumus un nepatīkšanas, kādas bij savīēnotas ar viņu amatu, panesa ar mīērīgu prātu, par ko skoleni viņus saprata un cienīja. Zassam bij stīprī manama īgaunū izruna, ko zīnās katrs tautskolotājs, kuŗš darbojīēs viņa rajonā. Reīz bīskaps Avsenījs, apmekledams gar. skolu, turpat klasē viņam teīcis: «Jums labāk pasnīēgt grieķu, ne krievu valodu.» Jasaka, ka no skolotājiem nevīēns nebīj sevišķī peļams. Ja garīgas skolas izglītībai bij savī trūkumī un tādi tešam bīj, tad tur nebīj skolotāji vainīgi, vaina bū meklejama zīstēmā. Gar. skolas uzdevums bīj sagatavot ī pašas tautas vīdus priesterus pareīztīc. latviešīēm un īgaunīēm, kadēļ arī vairums skolenu bīj latviešī un īgaunī, krievu bīj maz: mācītaju dēli un Rīgas krievu bērni. Šurp atnāca apdāvinātākie

pareiztic. latviešu zemnieku dēli, kur tie izglītojās uz valsts rēķina, par ko tiem vēlāk bij jaatkalpo kā skolotājiem psalmotājiem pieci gadi un, ja vēlejās, jāpaliek par priesteriem.

Z. kā vienu no labākām pieņēma uz valsts rēķina. Viņš mācījās labi, un pāriedams no klases uz klasi «pirmā šķīrā», t. ir, kā viens no labākām, kadēl arī aizvien palika uz valsts rēķina (kas vāji mācījās un slikti uzvedās, tiem atņēma kroņa uzturu un bij jamaksā vaj jadzīvo ārpus skolas). Z. bij laba dzirde un balss, kadēl viņu ieskaitīja biskapa korī. Katredales koris bij labākais baznīcas koris visā Rīgā. Tas sastāveja no gar. skolas un gar. zeminara audzēkņiem un dažiem algotiem dziedātājiem. Tanī laikā par kora vadoni un dziedāšanas skolotāju bij Kislovs, cilvēks ar zemu vispārejo izglītību, bet ļoti muzikāls un labs kora vadonis. Viņam, kā teic, tonis bij ausis, t. i., viņš spēja uzdot toni bez kamertoņa. Viņa sarīkotie ciešanas nedēļā garīgie koncerti Lielā Gildē pievilka daudz klausītāju arī no citticībnieku aprindām. Vispārīgi jāsaka, ka garīgie audzēkņi bij ļoti dziedātāji.

Biskapa kora mazie dziedātāji (no gar. skolas) uz svētkiem saņēma gratifikāciju; citādi tiem bij jadzied par velti. Bez tam tie nopelnīja, iedami pa turīgo krievu mājām un apsveikdami nama tēvus un mātes ar garīgām dziesmām. Dziedātāji bij «kapitalisti», salīdzinot ar citiem. Saprotams, kadēl Z. tēvs baidījās, ka dēls nepaliktu par palaidni.

Garīgās skolas režīms bij stingrs, bet ne tāds, kurš nomāktu garu un skolena iniciatīvu, likdams tai darboties vienīgi stingri noteiktā vīzienā, t. ir, tas nepadarija audzēkņus par ticības fanātiem, kuri noslēgtos no visas ārpasaules un neko citu nezīnātu, ne par ko citu nedomātu, kā tikai par savu baznīcu un garīgām lietām. Nē, skolēni interesējās arī par citiem jautājumiem, piem., par nacionālo. Latvieši bij nodibinājuši savu bibliotēku, kurā sastāveja tikai no latviešu grāmatām. Šīs lietas ierosinātājs bij Breģis, tagad mācītājs latviešu kolonijā Ufā. Izrakstīja un lasīja laiviešu laikrakstus. Pēc četriem gadiem Z. no gar. skolas pārgāja gar. zeminārā.

II. nodaļa.

Priekšā stāveja jauna plašāka dzīve, vairāk brīvības, nākotnes izredzes. Sākās apzinīgāka dzīve, apzīmejās mērķi un ideāli, kuri nosāka cilvēka turpmāko dzīvi. Jaunekli sākās garīgais lūzums, kāds notiek katrā apzinīgāka cilvēka gara dzīvē. Šešpadsmit gadus vecais jauneklis sāka patstāvīgi domāt, kādam uzdevumam viņš gatavojas un ko grib sasniegt.

Gar. zeminara kurss bij sešgadīgs.

Pirmās četrās klasēs pasniedza tā sauc. «laicīgas» mācības: seno, vispārejo un krievu vēsturi, krievu literatūru un literatūras vēsturi, algebru, ģeometriju, fiziku, loģiku, filozofiju un filozofijas vēsturi, psiholoģiju, latviešu, igauņu, vācu, grieķu, lateīņu un senebreju valodas, glezniecību, no garīgām: baznīcas vēsturi, bībeles ekregi (iztulkošanu), baznīcas dziedāšanu. Piektā un sestā — bij specialas klases, kur pasniedza tikai garīgus priekšmetus (dogmatiku, gomiletiku (iepazīšanās ar baznīcas oratoriem), liturģiku (iepazīšanās ar dievkalpošanas kārtību), ticību salīdzināšanu, ticības morali, didaktiku, sv. rakstu iztulkošanu un senās valodas. Pie zeminara pastāveja zēnu pamatskola, kuŗu apmekleja dažādu tautību bērni un kur gar. zeminaristi skolotāju vadībā praktizējās stundu pasniegšanā. Salīdzinot ar gar. skolu, zeminarā bij citāda dzīve: tur mācījās jaunekļi, tur — zēni. Skolotāji izturejās pret audzēkņiem citādi: uzrunāja ar «jūs», sagājas ar tiem ārpus skolas; te audzēkņi jutās sevi par cilvēku ar zināmām tiesībām. Arī materiālā dzīves puse te bij labāka: telpas, drēbes, uzturs. Tomēr jāsaka, ka arī te ekonomu necienīja un nemīlēja, bet inkrimēja viņam visādas vainas. Ievēda pašu audzēkņu kontroli saimniecībā. Vecāko klasu audzēkņiem pēc kārtas bij jāiet ekonomam līdzī uz tirgu iepirkties, jābūt ķēķi un jaraugas, ka visu ieliktu katlā, lai būtu tīriba un t. t. Šāda kārtība daudz maz apmierināja skolenus, bet liela praktiska labuma no tās nebij. Galvenais un īstais saimniecības vadītājs bij un palika ekonoms.

Kāds gars valdīja zeminarā?

Tie bij Aleksandra III. laiki, kad par garīgām Krievijas lietām pārzināja bēdīgi slavenais zinodes virsprokurošs Pobedonoscevs. «Kas ir Krievija?» viņš bij uzstādījis jautājumu un pats devis atbildi: «Krievija ir ledus tuksnesis, pa kuŗu jādēļē žandarms». Šis apdāvinātais valsts vīrs un profesors bij īsts Krievijas gara un brīvas domas varmāka. Viņa grāmata «Civiltiesību kurss (Курсъ гражданскаго права.) atzīta no juristiem par paraugu tiesību nozarē, ultra konservatīva tendence spīd visur cauri. «Es neesmu tik muļķis, lai kalpotu konstitucionālā monarķijā,» P. bij izteicies pēc 1905. g. revolūcijas un iesniedzis atlūgumus. Viņš apspieda katras iestādes un personas patstāvību. Kad viņam aizrādīja, ka zinodes locekļiem neesot nekāda noteicoša vārda baznīcas lietās un kāda gan nozīme, izklausīties viņu domas, P. atbildejis: «Viņiem tak katram savs rokraksts.» Tas bij īsts pārkrievošanas laikmets, kuŗš bij sajūtam visās valsts un privatās mācības iestādēs.

Zeminaristiem bij aizliegt lasīt laikrakstus, sevišķi latviešu, apmeklet teatri un vispārīgi izrīkojumus. Pat no krievu rakstniekiem visus nedeva lasīt. Nerunājot par tādu neticīgu rakstnieku kā L. Tolstojs, pat daži Turgeņeva raksti bij aizliegti, pat

Pisarevu i nerunajot. Uz teatra izrādēm un koncertiem bij jāiet slepen. Cik tas nemaksāja bailu un pūļu! Vispirms bij jāizvēlas tāds vakars, kad vareja paredzēt, ka nebūs vakara kontroles no inspektora vai viņa palīga puses. Tādos vakaros pēc vakariņām bij jāizlien pa logu zināmā vietā, jātiek garām lielam sunim sētā, un, beidzot, jāpārkāpj pār sētu. Atpakaļ bij jātiek tādā pat ceļā un nemanot jānokļūst gultā. Ar kādu sajūsmu un baudījumu noskatījamies teatra izrādēs, aizmirzdami visas pārdzīvotās grūtības un nedomadami par nepatīkšanām, kādas, varbūt, sagaidīja mājās. Atceros, ka labprāt centamies tikt uz izrādēm, kur Duburs uzstājās. Bijām ļoti sajūsmināti par viņa dziesmu: «Mans vecais mētelis», (neatceros, kādā lugā). Līdzekļu bij maz. Skolēniem gan deva biļetes par pazeminātām cenām, bet reti.

Kā noriteja zeminarista diena?

Pulksten 7 no rīta koridorī atskaneja zvans un guļamistabās, kuŗas atradās trešā stāvā, sākās kņada: cēlās, ģērbās un devās uz mazgājamo istabu, kur garā rindā pie bīdāmiem krāniem mazgājās. Reti miega mīļotāji mierīgi palika guļot, gaidīdami beidzamo brīdi, kad guļamo istabu apstaigās inspektors vaj viņa palīgs. Tad tik bij skriešana! Pēc dažām minūtēm atskanēs zvans uz rīta lūgšanu un ja kāds nebūs baznicā savā vietā, to inspektors piezīmes savā grāmatīnā; mēneša beigās var samaitat uzvešanos. Bij «varoņi», kuŗi uz rīta un vakara lūgšanām reti kad ieradās, tiem patika slēpties pa dažām mazāk pieejamām vietām, kur tie smēķēja un gatavojas uz stundām. Pulksten 1/29 sākās stundas, kuŗas ilga līdz plkst. 2, kad bij pusdienas. Līdz plkst. 6 — brīvlaiks. No 6 — 9 vakarā sagatavošanās stundas. 9 — vakariņas, 1/210 — lūgšana un jādodās pie miera. Tā pagāja diena pēc dienas. Zināmu pārmaiņu zeminarista dzīvē ienesa svētku dienas. Viena daļa aizbrauca uz laukiem pie vecākiem un radiem, palikušie bij brīvāki un vareja atpūsties. Z. bij dziedātais biskapa kori, kadēļ ne katru reizi vareja aizbraukt mājās, bet bij jāpaliek Rīgā, lai piedalītos svinīgos svētku dievkalpojumos. Z. kā gar. skolā tā arī zeminarā mācījās labi un pārgāja no klases uz klasi pirmā šķīrā.

Daži no skolotājiem pelna ievēribu, ka tos piemin. Ja arī katram no tiem bij savi trūkumi, tomēr tiem piemita labas īpašības, kuŗu dēļ skolēni viņus cienīja.

Tādi bij — krievu literatūras skolotājs P., vēstures skolotājs K., dogmatikas — J., latviešu valodas Z. (zeminarists, tagad darbojas Rīgā), citi akademiķi, inspektors P., pasniedza piektā un sestā klasē Jaunās derības ekzēģi, īsts specialists savā priekšmetā.

Literatūras skolotājs bij idealists. Viņš piedereja pie tā sauc. «tautībniekiem» (narodņikiem). Šis virziens raksturīgs

priekš visas krievu inteligences: tautu idealizē, pat dievina, negriežot vērību tās ļaunām pusēm un nemaz nerēķinoties ar dzīves īstenību. Tas rada vājus raksturu un mūžīgus «mekletājus», «zvaigžņu skaitītājus», lai gan iepazīšanās ar to padara cilvēka redzes aploku plašāku. P. mudināja klausītajos patiesu interesi pret literatūru, pasniedzams to dzīvi un interesanti, lasot pašus autoru darbus un dodot paskaidrojumu. Par nožēlošanu ilgi viņš nebij, jo, kā par daudz brīvprātīgu viņu pārcēla uz citu zemināru Krievijas vidienā. Pavisam pretejs P. bij viņa pēcnācejs M. M. bij formalists un vāji pazina savu priekšmetu. Pirmā dienā viņš ieradās klasē garos melnos ar krītu nosmērtos svārkos un ne vārda neteicis, devās pie sienas tāpeles un uzrakstījis ar krītu lieliem burtiem: «Vasaras iespaidi» un «Manas bērnības atmiņas», pagriezes pret klasi, smalkā balsī teica: «Te būs jums domuraksti.» Skoleni par viņu zobojās.

Vēstures skolotājs K. bij labs vēsturnieks, bet savādnieks. Viņš bij patstāvīgs un maz ko bēdāja par priekšniecību, par ko zemināristi viņu cienīja. Piemērs, — klasē ienāk no Pēterburgas atbraucis revidents, augstaks ierednis, bet mūsu „Kipka” (tā viņu bij iesaukuši, saīsināts vārds no uzvārda — Kiprianovičs) mierīgi sēž katedrī un stāsta par senlaiku eģiptiešiem. K. bij aizvien filozofiski mierīgā gara stāvoklī. Zemināristi veltī valkāja viņa aukstasību un viņa stundās trūka disciplīnas. Dogmatikas profesors Josifovs arī bij savādnieks. Viņš tiešām lasīja lekcijas, turklāt no galvas. Tās bij jāpieraksta un pēc tam jāatbild. Kas to nedarija, tam gandrīz nebij iespējams dabūt augstāku numuru. Lekcijas pēc sastāva bij saprotamas, bet smagā valodā. Bez tam J. mācības gadā nekad nepabeidza savu kursu, kadēļ uz eksameniem bij jāgatavojas arī pēc grāmatas. Lekciju uzrakstīšana pagēreja daudz laika un pacietības un no mūsu klases (16 cilvēkiem) tās rakstīja tikai divi. Rakstītājam ta pūles atmaksājās: atbildedams pēc lekcijām, viņš aizvien dabuja labāku numuru un tika ieskaitīts «akademiķos», t. ir, labākos skolenos, kuriem valā ceļš uz akadēmiju. No šāda rēdzes viedokļa J. bij iedalījis visus skolenus divās šķīrās: «akademiķos» — labākos un «zemināristos» — vājākos. Kas atbildeja pēc viņa lekcijām, tas bij akademiķis, kas pēc grāmatas — zeminārists. Acīm redzot, profesors stādīja savas lekcijas augstāk par grāmatu, jo pirmās bij kaut-kas oriģināls, pēc viņa paša plāna sastādītas. Skoleni tomēr mācījas vairāk pēc grāmatas. Grūti bij arī dabūt lekcijas, jo rakstītāji pierakstīja saīsinātā veidā; pēc stundām bij jāpārraksta, tā kā lekcijas nāca gatavas tikai vēlu vakarā. Izmācījās paši un tikai tad vareja dabūt blakus sēdētāji. J. plaši pārzināja savus priekšmetus un visu, ko viņš stāstīja, viņš centās izskaidrot pēc iespējas vienkāršāki, pat par daudz vienkārši, un ta bij viņa nelaime:

vienkāršu un saprotamu padarīt par vēl vienkāršaku: tas bij garlaicīgi. J. stingri raudzījās uz domurakstiem, lai tie būtu loģiski un viņa piezīmes, rakstītas ar noteiktu gliu rokrakstu, bij oriģinēlas un asprātīgas. Viņš bij domatajs, kaut gan pašmags. Kā skolotājs formalists, bet taisnīgs, kā cilvēks asprātīgs un omulīgs kungs kuŗš, pa svētkiem labprāt redzeja pie sevis ciemā savus audzēkņus un mīleja ar viņiem izrunaties. Privatā dzīvē viņš bij oriģinēls. Vasarā aizvien staigāja ar lietus sargu, neskatoties uz to, lija vaj nelija. J. bij arī kaislīgs makšķeretājs un vareja nosēdēt upmalā no rīta līdz vakaram. Kad daudz gadus vēlāk, uznākot jaunai dzīves strāvai, zemināra programā ievēda jaunu priekšmetu — zocialismu (viena stunda nedēļā), tas bij japasniedz J. Pēdejaiss ar viņam piemītošu valstsirdību atzinies, ka tik grūti saprotamu grāmatu, kā Marksa «Kapitāls», viņš vēl nesot lasījis. Redzams, ka teoloģim, nelūkojoties uz visām pūlēm, ļoti grūti nācas pierast pie jaunām atziņām. Tas liecina, ka viņš tiešam vēlejiess saprast Marksu. Inspektors bij dziļš Jaunās Derības pazinejs; akadēmijas profesori interesejās par viņa lekcijām, bet liels formalists, kuŗš nemāceja pietiekošā mērā ieinteresēt klasitājus. P. bij dziļi reliģiozs cilvēks, kuŗš nešaubijas par savas mācības patiesību. Latviešu valodu pasniedza Ž., latvietis ar zemināra izglītību. Viņš bij akurats skolotājs, tik nespēja dziļāk ieinteresēt klausitājus. Krieviem pēc pašu izvēles bij jamācas latviski vaj igāuniski. Vairums izvēlejšs latviešu valodu. Kāds krievs četrū gadu laikā bij iemācījies tikai divus vārdus: «saulītē» un «cīlveks». Kā negatīvi skolotāju tipi būtu mināmi grieķu valodas, vēlāk homiletikas un liturģikas skolotājs, priesters L. un zemnāra rektoru L. ev. Abi bij isti krievu tipi, neinteliģenti, iedomīgi, lielīgi, patmīlīgi un varmācīgi. Pirmais pārzināja savu priekšmetu pietiekoši, bet klasē lielījās, ka visa grieķu vārdnīca viņam esot galvā, otrais bij iedomājies par ievērojamu baznīcas oratoru. Abij bij jezuitiskas dabas, zemnāristi bijās un ienīda viņus. Vispārīgi, starp skolotājiem un audzēkņiem nebij ciešu iekšeju sakāru.

Dzīve bij drūma un noslēgta. Te izauga bursaks-grāmatnieks; viņš bij izlasījis visu «slepeno» bibliotēku (pašu zemnāristu iegādāto, kuŗa sastāveja no aizliegtām grāmatām), bet no ārpasaules neko nezinaja. Viņa galva bij pilna dažādām idejām, bet gāja viņš netīros zābakos un pinkainiem izpūrušiem matiēm. Viņa laika kaveklis bij zemnāra krodziņš. Krodziņš atradās Jaunā ielā kādā pagrabā un krodznieku sauca par Ceru. Tur pārdeva alu arī uz «krīta». Tam bij liela nozīme, jo zemnāristu starpā naudinieku nebij daudz. Alus bij melns, stiprs. Vecākie ievēda jaunākos krodziņā kā kādā svētnīcā un jaunāiss bursaks ar zināmu godbījību kāpa pirmo reiz pa stāvām koka trepēm

tumšā pagrabā. Ieejot gandrīz neko nevarēja saredzēt, jo gaisma krita tikai pa apakšējām loga rūtem.

Cer, pusduci! — atskan kaktā pārkonim līdzīga bals un kustīgais Cers tuklu iesarkanu seju steidzas izpildīt pavēli.

Biedri! — Kas ir dzīve? Kas ir laime? To neviens prātnieks nevar pateikt. Kā dūmi izkūp ta, tadēļ lai dzeram! — orators tukšo glāži.

Otrā galda galā iet disputs (strīdus) par to, kurš profesors vairak zin.

Uzdziedasim! . . .

Toni! . . .

« Не осенний мелкий дождичек». (Rudens rasu birdina: . . .) spēcīgi atskan, bet krodznieks uztraukts dodas pie dziedataju galda un, rokām mētdamies, sauc: «Kungi! klu-saku, klusaku! Ka neienāk policija! . . .»

Rūgtais alus un tabakas dūmi! . . . Neka vairak! Bet te bij dzeja, šis dziesmas, šī filozofija, jaunas sirdis mekleja izeju . . . Kad pēc gadiem, būdams jau skolotajs, iebraucu Rīgā un, atcerdamies vecos laikus, nolaidos pie Cera un pasūtīju melno alu, man tas izlikās rūgts un negaršīgs.

Zemnarā audzinašanas gala mērķis bij pārkrievojot latviešus un igauņus un padarīt tos par tālakas pārkrievošanas darbiniekiem. Latviešu zemnieku dēls iztureja pārbaudījumu un atstāja savu «alma mater», tāds pat kā bijis. Latviešu grāmatas skoleni lasīja jau gar. skolā. Zeminārā tautiskā kustība plaši attīstījās un izveidojās par noteiktu organizētu darbību: paplašināja latviešu biblioteku, izrakstīja latviešu laikrakstus, (tos piesūtīja par brīvu), darbojās «Pērkoņa» koris, sarīkoja literāriski-muzikālus vakarus, koncertus, izdeva rakstītu žurnālu «Nobis et posteritati». (Mums un vēlakai paaudzei). Ar kādu sajūsmu lasījām toreizejo vienīgo latviešu žurnālu «Austrums»! Ar kādu interesi sekojām katrai ievērojamakai parādībai latviešu žurnālistikā, daiļliteratūrā un kritikā, piem., jaunā kritiķa Teodora (Zeiferta) disputam ar dzejnieku Jūsmiņu (profes. Lautenbachu) par mākslu un tās nozīmi! Šis literāriskais strīdus bij zīmīgs tānī laikmetā: jauns spēks iz tautas (T. bij tautskolotajs) uzstājās pret vecām akadēmiskām tradīcijām. Lasītāju zīmpatījas bij jaunā «revolucionāra» pusē. Žurnāla «Nobis et posteritati» uzdevums bij attīstīt zemnaristos tautiskas jūtas un iekopt savu valodu. Žurnālā parādījās raksti par vispārejiem jautājumiem, piem., vaj pareizticīgais mācītajs savā darbā var palikt latvietis, stāsti, gan oriģināli, gan tulkojumi, zinātniski apcerējumi iz vēstures, rakstniecības, dzejoļi. Cik lieku vakara un pat nakts stundu nepavadīju sēžot pie rakstu sastādīšanas un

pārrakstišanas! Bet neviens nežēlojās, strādāja ar prieku un mīlestību. Ja arī rakstu vērtība nebij diez cik liela, tomēr tautiskas apziņas modināšanas ziņā tiem bij nozīme. No līdzstrādniekiem minams dzejnieks Puriņu Kārlis, apdāvinats jauneklis. Viņš, būdams pēc dabas dzīvs un straujš, neatrada apmierinājuma zemnara sausās mācībās un nevarēja pierast pie zemnara ierobežotas dzīves. Viņu izslēdza, viņš vēlāk emigreja uz Ameriku. Arī no turienes viņš piesūtīja žurnalam pa dzejolim. Pēc sava talanta un virziena Puriņš līdzinājās Veidenbaumam: viņa dzejoļi sacereti realā garā un tajos spilgti uztvertas dzīves nesaskaņas un seklums. Kādā no latviešu dzejnieku darbu antoloģijām ievietoti daži Puriņu Kārļa dzejoļi, starp tiem kā labākais minams, ja nemaldos, «Dzīves rati». Puriņš apmetās uz pastāvīgu dzīvi Amerikā, kur arī nomira. Žurnals «N. et P.» arī prasīja upurus. Ceturtās klases audzēkņi B., kuŗš tagad Krievijā Ufā darbojās kā mācītājs latviešu kolonijā, žurnala dēļ izslēdza no zemnara. Viņš bij sarakstījis rakstu «Pareizticīgais mācītājs iz latviešu vidus». Apcerejumā bij izteiktas domas, ka pareizticīgs mācītājs var būt latvietis, t.i., latviski just un domāt. B. bij iedevis rakstu pārrakstīt kādam pirmklasniekam, kuŗu skolotājs bij noķēris pie pārrakstišanas, jo pirmais bij rakstījis mācības stundas laikā. Sākās izmeklēšana: kas iedevis? Izmeklēšanu veda inspektors V. Izrādījās, ka zemnara padome bijusi ļoti uztraukta par šādām pārdrošām domām un atzinuse, ka autoru nevarot atstāt zemnārā. B. izslēdza. Nabagam nealikās nekas cits, kā palikt par skolotāja palīgu uz laukiem, kur viņš vairākus gadus no vietas atradās zem policijas slepenās uzraudzības. Ko tas nozīmēja, pilnīgi sapratis tikai to laiku cilvēks. Pastāvīgi aizdomās, ierobežots dzīves pārmaiņā, aizvien policijas varā.

Bij jadarbojas slepenībā un darbs bij savienots ar risku, bet to darija ar sajūsmu un prieku, apziņā, ka tas vispāribas labā. Šī apziņa deva spēkus, enerģiju un nocietināja raksturu. Zālīts visos pasākumos piedalījās ar sirdi un dvēseli. Z. skaitījās labāko audzēkņu rindā. Bij jaziedo laiks mācībām, bet viņam atlika pietiekoši laika arī citam darbam. Z. centīgi darbojas līdz žurnālā, ievietodams tanī gan oriģinalus, gan tulkojumu. Z. bij vienu laiku arī «Pērkoņa» kora diriģents. «Pērkoņa» koris bij kļuvis pazīstams un skaitījās pie labākiem latviešu koriem. Tas piedalījās otros dziesmu svētkos, kur izpelnījies atzinību. Balsu materials kori bij labs un arī dziedāšanas mākslā tas stāveja augstu. Tāds diriģents, kā Viegneru Ernsts, izteicās ļoti atzinīgi par P. kori, aizrādīdams tikai uz vienu vainu: koris mīlot efektus, piem., ņemot par bieži fortissimo (uzkliedzot). Nesen P. koris (30. oktobrī 1924. g.) nosvineja savu 50. gadu jubileju. Nebūs pārspīlēti teikt, ka latviešu kora dziedāšanas vēsturē P.

korim ievērojami nopelni. Z. bij labs dziedatājs — bass, un aizvien piedalījās kori.

No kora vadoņiem jamin: Bidiņš, Miķelsons, Zālits, Turjans, Eklavs, Gruzna, Milgrāvs.

Zemnaristi sarikoja literariski- muzikalus vakarus, dažus kopīgi ar ģimnazistiem.

Ar gadiem zemnara režīms palika vieglaks. Priekšniecība zināja, ka audzeņi sariko izrikojumus, ka piedalas laicīgos koncertos, bet aktīvi nelika šķēršļus. Kas gribeja iet uz vakaru, tam bij jādabu tikai atvaļinājums pie radiem.

Sadziedašanās notika pilsētā pie kāda no zemnaristiem-kortelniekiem (kas nedzīvoja zemnara kopdzīvē). Pastāveja pat veselas «kolonijas», t. ir, vairaki zemnaristi dzīvoja kopejā dzīvokli. Tādu koloniju bij pat vairak, piem., Bidiņa, Barbana, Dzeņa. Tur sanāca kora dalībnieki un notureja mēģinājumus, priekšlasījumus un disputa vakarus. Kā zemnaristu pabalstītājs un laipns saimnieks minams Birznieks, ilggadejais Torņkalna palīdzības biedrības priekšnieks. B. bij cilveks ar plašu redzes aploku un centīgs vispārības darbinieks. Viņam nebija skolas izglītības. Viņš strādāja muitā, kur ieņēma uzrauga vietu. Saviem bērniem viņš gribeja dot izglītību un tiešam deva (meita beidza ģimnaziju). Pats interesejās par dzīvi un vispārejiem jautajumiem un bij sarakstījis pat romanu, kuŗš gan netika nodrukats.

— Kaut drīzak stunda beigtos! Sasoditais grieķis tik garlaicīgi tulko, kā zūd pacietība! — domaju, sēdedams klasē un klausīdamies, ka grieķu valodas skolotājs, mācītājs Š. tulkoja un paskaidroja kāda baznīcas tēva rakstu. Š. pats labi nepārzināja priekšmetu, un skoleni neklausījās viņā.

Sovakar sapulce pie B. Visadā ziņā jaaiziet. Daudz svarīgu jautajumu.

Atskaneja zvans un visi devās no klases. Zemnaristi gāja ēdamistabā pusdienās. Nodzied lūgšanu un maltīte sākās.

Kas šodien lasis referatu? — vaicaju savam biedrim.

Referata nebūs, būs dziedāšana un kopeja apspriede par zemnarista uzdevumiem.

Kādas rītdien stundas?

Rīt sestdiena, viegla diena: Mecs, lateiņu un latviešu valodas un dziedāšana. Jasaka, ka Mecs bij skolotāja uzvārds, kuŗš pasniedza baznīcas vēsturi un igauņu valodu. Pats Mecs bij igauņis, akademiķis, slimīgs (triekas ķertis) un ļoti labsirdīgs, bet laisks kungs. Kā igauņis Mecs bij tautībnieks un krievu politikas pretinieks, bet, protams, izturejās ļoti uzmanīgi, jo atklāti uzstāties nebija iespējams. M. bij arī skolotāju padomes sekretars un šad un tad pastāstīja zemnaristiem par padomes lēmumiem tanīs lietās, kuŗām bij nozīme zīminaristu dzīvē.

piem., ja lieta grozījās ap kāda izslēgšanu vai pārvešanu no «kroņa» uz sava rēķina. Kā skolotajs viņš nekā nedarija un nāca tikai uz stundas beigām. Pirms stundas ilgi pastaigājās pa dārza celiņiem zemnara priekšā, lēnam un apdomīgi celdams slimo kāju. Neviens nemācījās un viņš arī daudz neprasīja: par gadu vienu reizi. Uz eksameniem daudz maz samācījās, lai nedarītu vecim kaunu. Visinteresantākās bij viņa sarunas ar zemnaristiem par vispārējās un politiskās dzīves jautajumiem, kur M. iztirzāja dažados dzīves jautajumos.

Kopā ar Zāliti devamies pie B.

Kā labaki tulkot latviski «курок»? Z. jautāja, esmu izdomājies, «gailis, spiežamais» vai kā citādi?

— Mēdz teikt: «plintes gailis». Vaj citādi kā nebūtu pareizāk. E! ar tulkojumiem aiziet daudz laika! Labi, ka vēl vārdnīca pie rokas, bet arī tānī nevar visu vārdu atrast.

Sākām pārrunāt nākošas burtnīcas saturu. Šilīts ar' sāk dzejojot. Z. iemīnējās. Savādi dzejoļi, kautkas tas ir . . .

Šilīts ir individualists un iekšējās dzīves novērotājs. Šilīts bij trešās klases audzēknis, savadnieks, noslēgts sevi. Beidzis zemnaru, viņš iestājas filoloģiskā institūtā Pēterpilī, kur nobeidza kursu un bij par seno valodu skolotāju Samarkandas ģimnazijā, pārnāca uz Rīgu un vairākus gadus bij par skolotāju Šmidčena ģimnazijā jūrmaļā. Sarakstījis vairākus rakstus par sengrieķu mākslu, (Druvā) arī stāstus. Kaŗa laikos pazudis bez vēsts.

Pie B. bij jau biedri priekšā: gaŗais Š., kuŗš pie B. dzīvoja, plikpauris K., dziedātājs un diriģents, un daŗi citi. Saimniekam bij trīs istabas, no kuŗām lielāko mēs ieņēmām.

Vaj dzirdejat: sarkanais mūks atsaukts no Rīgas zemnara. Ļiberovskis to panācis. Aizrakstījis uz Pēterburgu kādam augstam vīram Zinodē, un mūkam jāiet.

Vaj tas var būt?! Žēl. Inspektors neieredzeja rektoru.

Muižnieks no vecas dzimtas un palicis par mūku. Tas nav ikdienišķīgs cilvēks. Viņš ziedojis sevi idejai.

Stāsta, ka bijis piespiests iestāties klosterī . . . Kāds tur skandāls, nelaimīga mīlestība vaj tamlīdzīgs . . .

Lieta sekoša:

Vecais inspektors V. aizgāja uz citu zemnaru. Viņa vietā ieradās pajauns sarkanmatis mūks drošu skatu, straujām kustībām, oriģinālu uzstāšanos. Viņš labprāt un bieŗi sarunājās ar zemnaristiem, tuvinādams sev dažus, palīdzēdams tiem. Izrādījās, ka viņš muižnieks, bijis oficiers. Kadēļ īsti iestājies klosterī, neviens skaidri nezinaja. Jaunais inspektors drīz vien izrādījās par rektora pretnieku un zemnara iekšējās dzīves reformatoru. Kādas īsti reformas viņš gribētu ievest, neviens

skaidri nezināja, bet ka viņš bij nemierā ar pastāvošo kārtību, bij skaidri redzams. Sākās cīņa starp inspektoru un rektoru.

— Mani kungī, griezās pie viesiem-zemnaristiem saimnieks, lūdzu pie tējas.

Bet jadzied — diriģents ieminejās. —

— To vēlāk. —

Visi sēdās pie galda. Bij cilveku desmit.

Vaj vairak nekā nebūs? . . . Klusam jautāja man kāds zema auguma ar pabiezām ūsām zemnarists-dziedatajs, basists.

Būs, tik vēlāk . . . atbildēju.

Mēs tējas izdzeramies diezgan, gan ar cukuru, gan bez cukura, gan gluži brūnu, gan bālu.

Te mājas tēvs pieceļas.

— Maņi kungi! Priecajos, ka redzu savā mājā tik daudz jaunu spēku, no kuriem nākotnē daudz kas jāgaida. Esmu vienkāršs strādnieks, bet labprāt dzirdu sarunas arī par vispārības lietām un priecajos, redzedams, ka mūsu jaunatne cenšas pēc izglītības, zinībām, jo tas nāk par labu mums visiem. Latviešu tautai jastrādā, jāpūlas, lai panāktu labakus laikus. Mēs jau modušies, bet vēl daudz darba priekšā. Aizvien pie tautas un visu priekš tautas! —

Visi piecēlās un ar sajūsmu nodziedāja: «Dievs dod tautas darbiniekiem!» Balsis bij svaigas un spēcīgas, sevišķi basi, kadēļ dziesma izskaneja varen.

Sākās sadziedāšanās. Gatavojās uz nākošo izrikojumu, literariski-muzikālu vakaru.

— Diriģents bij lietas pratejs un bieži vien norāja pārak lielos kļedzejus. Dažas dziesmas, piem., «Pa upes vilņiem straujajiem» izdevās teicami.

Uz mēģinājuma beigām sāka iet riņķi alus glāzes un dziedataji palika brīvaki.

Diezgan! Tagad lai plūst brīva dziesma! — sauca resnais zemais basists.

Labs ir — piekrita diriģents un dziedataji nolika notes.

Visi izklīda pa istabu.

Silentium! Runā!

Maliešu Jānim vārds! — Zālits teica, kuŗš vadīja sapulci. Istabas vidū nostājas videja auguma zemnarists, sārziem pilniem vaigiem, sapņainām acīm un nedroši iesāka.

— Kamēr pastāv cilvece, pastāv cenšanās un meklešana pēc laimes. Cilveka prāts neapmierinās ar ikdienišķību, ar materialiem labumiem, bet cenšas atrast augstakus, cēlākus, daļākus dzīves mērķus, kuŗu dēļ nebūtu žēl ziedot savus spēkus, nodot jaunību, pat dzīvību. Jau senie romieši teica: «Dulce est pro patria mori (cik jauki mirt par tēviju). Tas bij tos laikus, kad galvenais romiešu uzdevums bij aizstāvēt savu tēvu zemi,

kuŗu daudzi ārejie ienaidnieki apdraudeja. Mūsu laikos sauciens: «Lai dzīvo karš un tēvija! — retaki skan. Tagadējā dzīve palikuse kultūrelaka, daudzpusīgaka. Cits darbs mūs gaida: darboties ne tikai savā, bet, galvenais, vispāribas labā, tautas labā. Tik šādā darbībā apzinīgs cilvēks atrod īsto laimi, īsto apmierinājumu. Mēs esam latvieši, kauls no kaula un miesa no miesas, mums jāpaliek aizvien par tādiem. Mums jāpatur acīs šis mērķis un jau tagad uz to jāgatavojas. Mēs nedrīkstam būt vienaldzīgi pret tautas valodu, pret tautas dzīvi. Mums jāseko latviešu literatūrai, jākrāj tautas dziesmas, tautas gara mantas, jāiedziļinas un jāsaprot tautas gars un dvēsele. Tik tad mēs sapratisim tautu un tauta mūs. Mums daudz vēl jāmacas . . . no tautas. Mums . . .

Te oratoram, redzams, sāka aprūkt vielas un viņš, paklaidamies beidza ar īsu uzrunu.

Atskaneja aplausi.

Vidū nostājās melnmatis iegarenu ģīmi un dzīvām kustībām.

— Biedri! Es būšu praktisks uz runāšanu par prozaiskām lietām. Maliets jau runā kā dzejnieks, viņš jau ir rakstnieks un to var. Es runāšu par mūsu žurnālu «Nobis et pastoritati». Jāvēlās, lai vairāki iesūtītu manuskriptus. Tagad tikai tulkojumi! Agrāk gāja dzīvāki. Mūsu dzīvē daudz svarīgu jautājumu, piem., kā sagatavoties uz skolotāju amtu, par zemnara skolotāju un audzēkņu savstarpejām attiecībām un t. t. Tie jāiztirzā, jāanalīzē . . . Darba daudz! Es uzaicinu visus, sevišķi vecāko klasu zemnaristus, — iesūtīt mūsu žurnālam rakstus.

Klātesošie uztraucās. Atskaneja balsis: »Ne katrs spēj rakstīt.« Labi, ja paspēj domu rakstus! Tomēr tik daudz jau varetu, tik laiskums . . .

Būs jāpamēģina . . .

Zālīts! Silentium, silentium! (Klusu, klusu!)

Zālīts uzkāp uz krēsla. Viņš bij videja, gandrīz zema auguma, bet plecīgs, acis raudzījās droši un noteikti. Mati bij īsi nocirpti.

— Kungi! Kas mēs esam? Pie kādas tautības piederam? . . . Katris atbildēs: mēs esam latvieši . . . Labi . . . Tādā gadījumā mums arī jādodomā un jādabojas kā latviešiem . . . Ja. Mums jāraksta latviski. Pēc iespējas vairāk jāraksta mūsu žurnālā . . . Ja . . .

Z. nebij orators, bet viņa izteiktās domas bij skaidras. Viņš nerunāja lieku vārdu.

Stundens jau rādīja divpadsmit, miesta glāze jau daudzreiz bij gājuse riņķī un jaunās sirdis iesilušas.

Kā mēs tiksīm iekšā?

— Ir jau norunats: lēnam jāpiedauza pie vārtsarga lodziņa, viņš ielaidīs pa parādes durvim. Viņam samaksats.

— Ka tik «vecais» (inspektors) neuznāktu.

Viņam šovakar nebūs vaļas, viņam viesi. Var droši.

Kungi! Vēl «nevis slinkojot un pūstot»! . . .

Pulkstens jau rādīja vienu, kad jaunekļi sāka izklist. Visi reizē negāja, bet pa divi trīs, lai nekristu acīs.

Bij pienākuse izrikojuma svētdiena. Telpas bij sarunatas kādā skolā — Aleksandra ielā (Brīvības), apmēram pretim tai vietai, kur tagad atrodas jaunā Gertrudes baznīca.

Kā viesi bij aicinātas dažas ievērojamākas personas, piem., «Mājas Viesa» redaktors Dr. philos. P. Zālīts un daži skolotāji. Zāle bij pilna apmekletāju — pazīstamo.

Vakaru atklāja Maliešu Jānis ar pašsaceretu dzejoli par darba nozīmi.

Tad zeminarists J. lasīja gabalu no «Mērnieku laikiem» par Ķeņča un Pāvula nejaušo sastapšanos Slātavas cietumā un savstarpejo izrunāšanos kā ari pazīstamo Ķeņča lūgšanu.

J. bij humorista dāvanas: gan liekuļoti svētā, gan raudu-
tīgā balsī attēlojot Ķenci un Pāvulu, J. guva panākumus. Klau-
sitāji neskopojās ar applausiem. Tad «Pērkoņa» koris dziedāja. Vēlāk bij deja.

Zālīts, kā jau teikts, bij viens no labākajiem skoleniem. Viņš kārtīgi un uzcītīgi mācījās. Sagatavošanās uz stundām pagē-
reja daudz laika. Sevišķi daudz darba bij eksamenu laikā. Ve-
cakās klasēs dogmatikā bij jāzin no galvas ap vairāk šimtu
gan garaku, gan īsaku bibeles tekstu.

Bij ari tādi, kuŗi tišām nemācījās, neatrazdami patikšanas
garīgos priekšmetos vaj atrazdami, ka vispār mācīties nelon.
Tāds bij kāds R., pirmais skolnieks un ļoti apdāvinats. Viņš
no trešās klsaes atmeta zeminara gudribām ar roku. Lasīja
Tolstoju un prātoja par jaunas dzīves nodibinašanu pēc Tol-
stoja teorijas. Vispārīgi Tolstoja mācības uz dažu labu atstāja
dziļu iesapīdu. Kāds zeminarists bij devies pie paša rakst-
nieka, lai viņu redzētu vaigu vaigā un ar viņu izrunatos, dzir-
detu no viņa muties tiešus aizrādījumus par to, kā labaki un
saprātīgaki iekārtot savu dzīvi. Kāds cits, krievs, kuŗš aizvien
bij pirmais skolnieks, piepeši (laikam trešā klasē) atmeta mā-
cībām ar roku un nodevās prātošanai. Viņu izslēdza. Viņš
tiešām palika par «tolstovcu», t. i., nodarbojās ar fizisku darbu
un tādā kārtā pelnīja sev maizi. Tie bij tādi prāti, kuŗus zemi-
nars ar savu vienpusīgo sauso programmu un apspiesto dzīvi
nespēja apmierinat. Tie mekleja citu izeju un devās pasaulē.
Bet ari tur tie neatrada sev miera un laimes. Pēc daudz ga-
dem satīku to pašu nemiera garu R. Rīgā skrandās un bez māi-
zes kumosa. Viņš lūdza palīdzību. Atnācis mājās un paēdis

vakariņas viņš izstāstīja savu dzīves gaitu. Kur gan viņš nebij bijis. Beidzot nokļuvis Krievijas Azijā pie pusmežoņu tautas čukčiem par pagasta skrīveri, bet nevarēdams pierast pie turienes dzīves, aizbēdzis.

Daži izstājās no zeminara un iestājās laicīgās skolās, piem., bij. Igaunijas prezidents K. Pātss. Būdams turīgu vecaku bērns, viņš bij ne tik vien apdāvināts, bet arī ļoti uzcītīgs un neatlaidīgs. Viņš izstājās no trešās klases un iestājās ģimnazijā, vēlāk Terbatas augstskolā juridiskā fakultatē. Gatavodamies uz iestāšanās eksameniem ģimnazijas trešā klasē, viņš staigādams un mācīdamies bij nominis celiņu no viena klases gala līdz otram.

Zāliša laikā valdīja pārkrievošanas politika. Par skolas rektoru bij Leveckis, jau pēc dabas jezuits. Pirms viņa bij Dmitrevskis, arī krievs, tomēr kā cilvēks goda vīrs un simpātisks. Pirms Dmitrevska — Drekslers, latvietis, uz kuŗu valdība skatījās neuzticīgi, turedama viņu aizdomās par simpatiju latviešu nacionaliem centieniem. Arī Dmitrevskis augstākās priekšniecības acīs nebij pilnīgi uzticams. Ap šo laiku Krievijas gar. zeminaros sākās nemieri un tā sauc. «dumpji», kad priekšniecībai bij jāaicina palīgā pat kaŗaspēks. Notika pat sadursmes. Rīgas zeminarā «dumpju» nebij, jo dzīves režīms nebij tik stingrs, kā citos zeminaros. Varbūt caur to arī izskaidrojams, kadēļ ar laiku tendence palika stingrāka un priekšniecība savilka grožus. Pārkrievošanas darbu gribeja padarīt intensīvāku. Bīskaps Arsenijs izteicies, ka pēc desmit gadiem visās pareizticīgās lauku baznīcās dievkalpošanu noturēšot slāvu valodā.

Ap šo laiku zinodes virsprokurora biedrs Sablers revīdēja Rīgas gar. zeminaru.

Protams, visi bij uztraukti un ar interesi gaidīja revidentu. Zinodes virsprokurora biedrs! Tas tak nav nieka vīrs! Ko viņš teiks? Revīzijas dienā visi sapulcejamies aktu zālē un kaklus izstiepuši raudzījamies uz durvīm, pa kuŗām katru brīdi vareja ienākt augstais viesis. Parādījās zolida izskata kungs, pilnīgu apaļu seju, iesirms, brillēs un uzrunāja mūs sākdam bībeles vārdiem: «Kas gan var būt mīļīgāki un patīkamāki par brālīgu sadzīvi». Savā runā S. aizrādīja, ka katrā sabiedrībā, sadzīvē nepieciešama draudzīga satiksme, tik tad darbs var sekmeties. Vaj tas tieši zīmejās uz nesaskaņām zeminara priekšniecībā vaj tam bij tikai vispārejā nozīme, tas zeminarīstiem palika noslēpums. Netika zināms, kādu ziņojumu S. sniedza Pēterburgā savam tiešam priekšniekam Pabedonoscevam. Var tik teikt, ka pārkrievošanas politiku uz priekšu piekopa. Kā daži augstākie krievu garīdznieki to iedomājās, redzams no jau minētā bīskapa Arsenija vārdiem,

ka būtu ļoti labi, ja latvieši arī savās mājās sarunātos krieviski. Šis garīgais valdnieks, kurš savā ārējā iztūrešanās bij diezgan brutāls, bet pēc dabas bij labsirdīgs cilvēks, diezgan vāji pazina vietējos apstākļus. Viņa pārkrievošanas nodomi bij līdzīgi vācu okupācijas varas plāniem: zināmā laika sprīdī, desmit vai divdesmit gados, redzēt visus latviešus par pilnīgiem krieviem. Vaj tas vispār iespējams un kā tas īsti izvedams, viņš maz interesējās. Jāsaka, ka ne visi zemināru rektori (priekšnieki) veicinaja šādu palitiku, piem., Drekslers (latvietis), Dmitrevskis (lai gan krievs, bet samērā neitrāls). Valdība iecēla par rektoriem darbigākos un dedzīgākos šā virziena piekritejus, piem., jau minēto Levicki, Aristovu, bet dzīve gāja savu ceļu.

Rīgas gar. zeminārā nebija «nemieru», kā tas notikās citos Krievijas gar. zemināros, kur par rektoriem bija pa lielākai daļai mūki. Pēdejie ievēda stingru skolas režīmu pēc klosteru parauga, sacēla rūgtumu audzēkņos, pat ienaidu pret sevi, kas nereti izvērtās atklātā vardarbībā pret priekšniecību un atsevišķām personām. Bij gadījumi, kad militāra vara iemaisījās. Rīgas zeminārs ieņēma savādu stāvokli, jo te sagatavojās nomaļu misionāri, kuriem bija atļautas dažas brīvības. Jaatzīmē, ka pārkrievošanās sistēma bija vāja: nebija un neviens nemēģināja nodibināt daudz maz ciešākus garīgus sakarus starp audzinātajiem un audzēkņiem, kā tas tiek praktizēts katoļu gar. zemināros, kam ļoti labi panākumi, turpretim te audzināšana dibinājās tikai uz ārējo formu piesavināšanām.

Kādas bija dažādu tautību zemināristu savstarpējās attiecības? Kā zināms, zeminārā mācījās latvieši, igauņi, krievi. Starp latviešiem un igauņiem attiecības aizvien bija draudzīgas, piem., Pērkoņa kori dziedāja arī daži igauņi, nerunājot par atsevišķiem izrikojumiem, kur tie aizvien piedalījās. Arī visā citā dzīvē nekad nebija manāmas naidīgas attiecības. Kas attiecās uz krieviem, tad jāsaka, ka bija laimēti, kad krievi izrādīja zināmu opozīciju pret latviešu tautiskiem centieniem. Notika strīdi, apsūdzības. Nopietnu seku šādai opozīcijai nebija, bet tā ienesa disharmoniju kopdzīvē.

Kādus raksturus zeminārs izaudzināja? Ar savu vientulību, noslēgtību no ārpusaules, savām teoretiskām zinībām, noteiktu vienmuļīgo dzīves kārtību, zeminārs kultīveja vājus idealistus, sapņotājus, kuri daudz ko grib panākt, bet, nepazīdami dzīves savādību un grūtību, pēc pirmās neizdevības nolaiž rokas un peld dzīves straumei līdzī. Zināms iespaids te arī krievu rakstniekiem. Tas redzams pie tagadējiem pareizt. draudžu mācītajiem un vispārīgi pie pareizt. baznīcas stāvokļa, kurš jaatzīst par ļoti smagu. Protams, tam arī citi iemesli, bet

viens — vāja organizešanās pašu pareiztīcīgo gar. vadonu starpā. Galvenais, ko zeminari attīstīja, bij idealisms.

Ja tev iesit pa vienu vaigu, pagriez otru — lūk, dzīves lozungs, kurū sludināja.

Z. laikmeta zeminaristi bij nepraktiski ļaudis, kurī neapsvēra sava labuma. Vēlākā paaudze bij jau citadaka. Ta bij palikusi, ja tā var teikt, stipri «laicīgaka» un praktiskāka. Gar. zeminaristi bij palikuši «galantaki», švītaki, izveicīgaki ārejā izturešanās un «manierēs». Bieži vien viņus redzeja pastaigājamies un tērzejot ar jaunkundzēm-šimnazistēm pa Aleksandra (tagad Brīvības) bulvaru, spieķīti rokā un cepurīti, noliektu uz vienas auss. Tie brīvi apmekleja izrikojumus, koncertus, kur dejoja un piedalījās saviesīgā sadzīvē. Agrākais, ar bārzdu apaugušais, neveiklais un nedrošais zeminarists maz pa mazam nogāja no skatuves.

Z. bij pieskaitāms pie agrākās paaudzes zeminaristiem. Viņa galvenais dzīves baudījums bij darbs. Nevar teikt, ka viņš zeminārā nepiedalītos ne pie kādām izpriečām un vestu, kā teic, mūka dzīvi, tomēr ta bij blakus lieta.

Pēdejamais mācības gads gāja uz beigām. Tuvojās eksameni. Sestās klases audzēkņi bij kā spārnos. Pēc desmit gadiem brīvībā! Pats savs kungs! Kādas cerības, kādi sapņi!

Sestā klasē eksameni ilga apmēram mēnesi. Bij ko turet. Visgrūtākais priekšmets bij dogmatika. Tur atmiņai bij darbs. Vecais Iosifovs bij stingrs kungs, kurš nepazīna joku.

Bet visam pienāk gals, arī eksameniem. Bij parasts pēc eksameniem noturet kopmielastu, pēc kam visi izklīda, katrs uz savu pusi. Vienīgā piemiņa palika fotografija.

Vakars pagāja omulībā un sirsnīgās sarunās. Dzēra, bet mēreni. Turēja runas.

III.

Z. beidza zeminaru 1895. g. ar «studenta» gradu.

Priekšā stāveja divi ceļi: mācītāja amats, pie kam iepriekš bij janokalpo vairaki gadi par skolotāju, vaj garīgā akadēmija, no kurās iznāca garīgo skolu un zeminaru skolotāji un garīgā resora ierēdņi. Z. nebij tieksmes palikt par mācītāju, jo šis darba lauks izlikās par šauru un neintereseja viņu. Pirms bij janokalpo 5—6 gadi par skolotāju pie baznīcas skolas. Latviešiem brīvu mācītāja vietu nebij daudz (īgauņiem bij citadi) un latviešiem-kandidātiem bij ilgi jāgaida uz vietām. Skolotāja alga bij 250—350 rbļ. (pilsētās) gadā. Daudz tas, protams, nebij. Pēc desmit gadu ilgas mācīšanās, kurā pavadīti jauni-
bas labākie gadi, kurā aprijusi vissvaigākos spēkus, kalpot

lauku kaktā, plēsties ar mācītajū, būt atkarīgam no konzistorijas, kurai bij šaubīga slava, šāda perspektīve nebij diez' cik vilinoša.

Kāda bij par. skolotāju dzīve?

Kāds skolotājs savā dienas grāmatā raksta: «Beidzu semināru. Bij jastājas dzīvē. Šim uzdevumam es nebiju pietiekoši sagatavots. Es loloju daudz cerību un labu nodomu, man bij griba strādāt un ziedot spēkus darbam, bet vajadzīgo zināšanu un dzīves jēgas man nebij. Pēc kursa beigšanas vispirms bij jāiet priekšā stādīties bīskapam. Tad iedalīja vietās. Bīskaps dzīvoja vasarnīcā pie Kīšežera, uz kuriem mēs arī devāmies, kā nu kurš spēja: cits kājām (toreiz tramvajs uz turieni negāja, par autobusiem nebij ko domāt), cits ar ormani. Bīskaps Arsenijs bij labsirdīgs, bet stipri vienkāršs savā uzstāšanās, un ne sevišķi tālredzīgs valdnieks. Sanācām lielā pieņemamā iestabā. Gar sienām vecmodes krēslī apmeklētājiem, kaktos svētbildes. Ar godbijību un nemieru gaidījām virsganu. Pēc kādas pusstundas viņš parādījās ar savu pastāvīgu pavadoni G. Neliela auguma, iesirnu bārzdu, apaļu pilnīgu ģīmi ar nenozīmīgām acīm, «klabuku» (bīskapa cepuri) galvā un zizli rokā, Arsenijs neatstāja nekāda iespaida. Mēs visi stāvējām rindā, virsgans mūs svētīja un mēs skūpstījām viņam roku. Nodziedājām „Ис полла ету деспота“ (ilgus gadus, valdiniek). Rektors stādīja katru priekšā, pakšaidrodams, cik sekmīgi beidzis skolu.

«Strādājiet un pūlaties ticības un Kristus labā! Katrs savā vietā. Sagatavojaties augstam priesterā amatam.» Vēlreiz svētīja un mūsu audience beidzās.

Mani nolika lauku pilsētiņā. Kas par vietu, kas man tur jādara, es nezinaju. Naudas bij maz, bet jābrauc bij. Aizņēmies no radnieka desmit rubļus, devos ceļā. Nonācis savā jaunā darba un dzīves vietā, apmetos viesnīcā, lai gan vareju apmesties skolā, caur ko būtu ietaupījis dažus rubļus. Pārgulējis nakti, ritā devos pie sava nākošā priekšnieka — mācītāja.

Vaj cienigtēvs mājās? — jautāju pāresnai kundzei, kurā mani ielaida (kā vēlāk izrādījās, ta bij «cienīgmāte»).

Viņa mani ziņkārīgi un pētidama apskatīja no galvas līdz kājām. Tad, neatbildejama tieši uz manu jautājumu, teica:

— Jūs, laikam, būsat jaunais skolotājs?

— Ja.

— Jums nāksies uzgaidīt. Pienākat pēc stundas.

Pēc stundas mani saņēma «cienīgtēvs», garos rīta svārkos un tupelēs, kailu galvu, nelielu ķīļa bārzdiņu, nedabīgi sarkanu ģimņa krāsu. Viņš mani ielūdza zālē un piedāvāja krēslu.

Galvenais, dziedāšana. Jums nāksies vadīt kori. Mums

te daži ļoti labi dziedatāji, tik basu nav. Kādu balsi jūs dziedat?

Lai gan es nebiju dziedatājs, teicu, ka dziedu tenoru, bet ka kori vadīt nemāku.

— Iemācisaties.

Es jums došu gultu un kādus krēslus. Kā nebūt ierīkosaties. Tas bija sestdien. Svētdienas rītā uzmodos savā lielā, bet tukšā istabā. Baznīcas zvana vienmūļīgi skumjās skaņas aicināja uz dievnamu. Bij peleks rīts. Plkst. 7 bij jābūt baznīcā un jānotur rīta dievkalpojums. Šī padarišana nenoriteja bez traucējumiem, jo man tā praktiski bij sveša lieta. kaut skolā to biju neskaitamas reizes redzejis un dzirdzejis.

Pēc pusdienas kāds pieklauvē pie durvīm.

— Iekšā!

Lēnīem, apdomīgiem soļiem ienāca mācītājs.

— Es pie jums ar sāls un maizi! — viņš teica un izņēma no gaŗo svārku apakšas pustopa pudeli un uzlika uz galda.

— Es atnācu parunāties un brītiņu pakavēties pie jums! — un viesis apsēdās pie galda.

Par uzkoŗamo mums bij sāls un maize, jo cita neka man pie rokas nebija.

Mācītājs nosēdeja līdz vēlam vakaram un aizgāja tik tad, kad no viņa mājas divreiz nāca zēns ar ziņojumu, lai paps nekavejoši ejot vakariņās. Mācītājs stāstīja interesantus jokus, raksturoja vietejo sabiedrību, bet par skolas lietām gandrīz neka nerunāja.

Sākās darba diena. Otra skolotāja nebija, bij jastrādā vienam pašam.

Lai gan zeminārā bij parauga skola un didaktikā man bij pieci (ļoti labi), es skolas darbā izrādījos nemākuls. Pirmais, kas katram skolotājam jāzin — skolēnu iedalīšana pēc to zināšanām nodaļās, man bij sveša lieta. Es mācīju visus vienā laidā, stingri neatšķirdams vecākos no jaunākiem, spējīgākos un labākos no vājākiem.

Mācības valoda visās lauku skolās bij valsts (krievu) valoda, izņemot pirmo klasi. Ar pirmziemniekiem vareja runāt mātes valodā, bet pēc vienas ziemas (t. i. pieciem mēnešiem), tika pieņemts, ka viņi jau māc krieviski, kadēļ no otras ziemas visas mācības un pat sarunas bij javed krievu valodā. Ko tas nozīmeja skolu praksē, to zinās tikai paši skolēni un skolotāji. Ta bij bērna dzīves un bērna gara kropļošana. Neko nevaret pamatīgi psakaidrot, nekādu jaunu domu radīt, nekāda darba un mācības prieka iedvest, to tas nozīmeja! Ari krievu valodu neiemācījās, jo bērni lielāko gada laiku dzīvoja mājās, kur runāja latviski, tikko skolā daudz maz bij ielauzījušies krievu mēlē, ta bij jaatstāj un jalet ganos.

Skolu inspektori gan braukāja un revīdēja skolas, visādi gan ar draudiem, gan labu mudinādami uz mācīšanos, bet tas maz ko lidēja. Atminos, inspektors Pravdins (krievs) reiz jautā skolenam:

— Ko nozīmē izteiciens „ногти стричь“ (apgriest nagus). Skolens, protams, nezinaja šāda tīri krieviska izteiciena, jo mācības grāmatās stāveja „стричь шерсть“ (vilnu cirpt), bet ka arī par nagiem sāka „стричь“, tas nekur nestāveja.

Skolas darbs sagādāja daudz pārsteigumu un nepatīkšanu. Nebij iespējams brīvi un plaši darboties. Par gara gaismas izplatīšanu nevarēja būt i runas. Rokas bij saistītas.

Tādi, kuŗi māceja izpatikt priekšniecībai un paglaimot, tika labākās vietās, bet īsts darba strādnieks nereti dbauja ne-labvēlīgas piezīmes.

Baznicā arī bij jākalpo: jadzied, jālasa, jāved baznīcas grāmatas, jākrista bērni (ja mācītais bija aizņemts), jāapstāv līķi.

Šis darbs nevarēja būt diez cik pievilcīgs. Sabiedrība?

Protams, tuvākais kaimiņš bij mācītais, bet viņš bij «slims». Nebij nekādas patīkšanas veicināt viņa vājību. Pats par sevi viņš bij interesants cilvēks: apdāvināts (viņa sprediķi, īsi, bet kodolīgi, varēja noderet dažam labam mācītajam par paraugu), dzīvas dabas, sabiedrīks, (vietejie vācieši viņu labprāt ieredzeja un ielūdza pie sevis, jo viņš runāja arī vāciski), aizvien spēja pievilkt klausītājus. Bet priesterā amats un darbība bij priekš viņa par šauru un neapmierināja viņa tieksmes un spējas. Viņš sāka garlaikoties, mekleja izeju un tādā kārtā sāka «slimot». Ja viņš būtu praktiskāks, teiksim, mantkārīgāks, tad viņš atrastu izeju attiecīgos praktiskos pasākumos: celtu mājas, rentētu zemi, plēstos ar strādniekiem, vestu uz tirgu sīvenus un rūdzus, un paliktu bagāts. Bet, par laimi vai par nelaimi, viņš tāds nebij. Atrast izeju teoretiskā darbā, nodoties grāmatām, prātniecībai, rakstīt par dažādiem abstraktiem jautājumiem, priekš tam viņam nebij pietiekošas izglītības, un viņš bij dzīvas dabas cilvēks, kuŗam grūti palikt par grāmatu tārpu.

Tuvākie kaimiņu mācītaji arī nespēja mani iejūsmināt un no viņiem neko nevarēju mācīties, piem., kāds A. bij dzīves priecīgs, laipns, bet noteikta cilvēka iespaidu uz mani neatstāja.

Vispirms jums jāizkrāso istabā grīda. Tad būs pavisam cits izskats. Tad tapetes jāieliek. Tas izmaksās tik un tik.

Bet man nav naudas.

— Kā nebūt dabūjat.

Jadzīvo praktiski! Tas galvenais.

Sākam runāt vispārīgi par baznīcas lietām.

Spredikiem japiegriez vērība, tiem liela nozīme. Es mīloju spredikot. Bieži es iesāku, nezinādams, kā beigšu, bet aizvien kā nebūt nobeidzu.

Kā vēlāk izzināju, mans padomnieks pats bij ļoti nepraktisks kungs: viņa parāds vietejam bodniekam bij krietni liels, un viņš nekad netika no ta vaļā. Viņš precejis sievu, kāda Rīgas krievu tirgotāja meitu, kuŗa bij pieradusi pie samērā plašas dzīves, kāda viņas vīram nebij pa plecam. Viņa sieva bieži braukāja uz Rīgu, kur dzīvoja mēnešiem, apmekledama teatrus un dažādus izrīkojumus. Protams, tas maksāja naudu. Galu galā vīra algas — simts rubļu mēnesī nepietika. Bij jātāsa parādi.

Trešais kaimiņu mācītājs bij prāvests un liels formalists. Ar viņu grūti bij vest dzīvu sarunu. Viņš interesējās tikai par baznīcas grāmatvedību, par priekšniecības uzslavām un paugstinājumiem, par «skufjām» un «kamilovkām» (goda ceļures mācītājiem). Kad ar viņu sarunājies, uznāca šaubas, vaj tava priekšā stāv dzīvs cilvēks ar miesu un dvēseli jeb baznīcas mūmija, kuŗai gar ārpusauli nav nekādas daļas.

Reti kāds lasīja grāmatas un laikrakstus, izņemot krievu lapu „Рижскій Вѣстникъ” un baznīcas lapu „Епархіальныя Вѣдомости”, kuŗā vislielako vērību piegriezta nodaļai par amata pārrīnām, pārceļšanām no vienas vietas otrā u. t. t.

Garīdznieka dzīve riteja mierīgi, var teikt, laiski un garlaicīgi.

Vienīgais uztraukums uznāca ar biskapa revīziju. Kādreiz biskaps apmekleja lauku draudzes un izdārija revīziju. Tas bij ārkārtīgs notikums.

Viss smagums gulās uz mācītāju. Biskaps nebrauca viens, bet ar veselu «štatū». Viņu pavadīja vietejais prāvests, no Rīgas protodiakons, diakons, mācītājs, tad neiztrūkstošais pavadons, tā sauc. «keļeņiks» (apkalpotājs), kuŗam šādos ceļojumos piekrita svarīga loma. Šis «garīgais kalps» biskapa dzīvē vispārīgi spēleja ievērojamu lomu: dažs labs mācītājs bijās no viņa un centās viņam iztapt.

Kā jau teikts, biskaps Arsenijs bij ļoti vienkāršs, pat rupjš, savā uzstāšanās, bet citādi labsirdīgs, tik mīleja varenīgi uzstāties. Viņa braucienu aizvien pavadīja apriņķa priekšnieks vaj tā palīgs. Biskaps brauca lielā, smagā, vecmodes karietē. Smiltainās vietās divi zirgi lēnām kustējās uz priekšu. Pavadoņi brauca iepakaļus. Karietei iekšējā sienā bij ierīkota paslepena noliktava ar dažādiem atspirdzinājumiem.

Uzņemt un pacienāt viesus nebij viegli un tas krietni maksāja, ja vēl ievēro, ka biskaps kā mūks drikst baudīt tikai gavenū ēdienu, bet tas bij jāsuīta no Rīgas.

Daži mācītāji izrakstīja no Rīgas arī pavāru. Pēc brauciena svaigā gaisā un notūretiem gariem dievvārdiem ēstgriba viņiem, bet sevišķi protodiakoniem (galvenams bīskapa dievkalpošanas diakonam, kas lasa ektenijas (isas lūgšanas) un evaņģēliju), bij laba. Pavadoņi neatsacījās arī no dzērieniem, sevišķi pēc oficiālo pusdienu beigām, kad virsgans aizgāja atdusēt un kad tik sākās īstās dzīres. Katrs jutās laimīgs, ja bij spējis augsto viesi un viņa pavadoņus, sevišķi «keļeņīku», pienācīgi uzņemt. Kas zin, varbūt, tas līdzēs ar laiku iekļūt labākā ienesīgākā vietā, kas nebūtu slikti, jo ģimene aug, ar algu nevar iztikt, bet tagadējā vietā blakus ienākumu nav nekādu.

Ne mazums rūpju un skrādišanu, pat vēl vairak, nekā mācītājam, virsgana apciemojums darīja nama mātei. Tādi no pietni jautājumi, kā: kur augsto viesi guldināt, kad modināt, kādā laikā viņam pasniegt brokastis u. t. t., u. t. t., pagēres siku un pamatīgu pārdomašanu. Protams, galvenais palīgšinis lietās bij «keļeņīks». Nav nekāds brīnums, ka bīskapa «keļeņīki» ar laiku iedzīvojās.

Priekš manis un mana darba biedra, otrā skolotāja, bīskapa apciemojums arī nebija diez' cik patīkams. Lieta tā, ka biju nosūdzēts par nez' kādiem grēkiem, no kuriem galvenais bij jaunības straujums. Biju nokaitinājis vienu otru vietējo pilari, kuri nu grībeja man sagādāt nepatīkamus brīžus. Bij jauns un ignoreju dažu labu dzīves paražu, ko sabiedrība uzskatīja par apvainojumu.

Daudz rūpju un pat nepatīkšanu man darīja arī baznīcas lieta un dievkalpošana, piem., dziedāšana. Nebiju dziedājis, bet man nācās vadīt pat kori. Protams, te iznāca dažs labs pārpratoms.

Mans darba biedrs bij pavisam «āzis», (par «āžiem» gatavotā zemīnārā sauca tos, kuri nespēja dziedāt). Citādi viņš bij labs skolas darbinieks.

Puškojām baznīcu, mēģinājamies dziedāt, vārdu sakot gatavojamies, lai cienīgi sagaidītu Viņa Eminenci.

Beidzot Eminence ieradās un apmetās pie mācītāja (bīskapa) gadījumi, kad bīskaps apmetās pie kāda cita, piem., pie apriņķa priekšnieka, miertiesneša, kas, protams, mācītājam nevareja būt par prātam).

Vēl pirms dievvārdiem dabujām zināt, ka bīskaps ņem vērā ienākušās sūdzības, ka mēs vāji pārzinot dievkalpošanas kārtību un dziedāšanu, nolēmis baznīcā pēc dievvārdiem mūs eksamet.

Nolēmām atteikties no pārbaudījuma, lai tad augstgans dara, ko grib.

Bet šis bīķeris pagāja garām. Bīskaps, laikam, bij pie

mirsis par mums un aizņemts no cita svarīgāka darba — krustiņu dališanas dievlūdžejiem, ļāva mums mieru.

Pēc dievvārdiem biskaps ar mācītajiem un citām augstākām personām sēdās pie galda, lai atspirdzinātos pēc grūtā darba, bet man ar baznīcas kora dziedātajiem bij jastāv priekšnamā, no kurienes vareja redzēt zālē viesus, un jadzied dažādas dziesmas, gan garīgas, gan laicīgas. Šaubos, vaj mēs viņam sagādājam lielu baudījumu, jo lieli mākslinieki nebijām, bet ka gods tas bij, par to nevoreja šaubīties.

Beidzās goda mielasts un mēs varejām doties paši pie sava galda.

Bet pirms tam mums nācās vēl noklausīties biskapa pamācību, lai labojoties, citādi mūs pārceļot uz citu, profams, sliktāku vietu. Skolotāja — psalmotāja darbs neapmierināja: neviena brīva soļa, neviena brīva vārda. Pastāveja draudzes padome, notureja sēdes, bet priekšsēdētājs bij mācītājs, kurš visus komandēja pēc patikšanas. Ja kāds no padomes locekļiem mēģināja aizstāvet savas domas, tas bij personīgs mācītāja pretinieks. Nebij nekādu dziļāku sakaru starp mācītāju un draudzi. Daži mācītāji mūžīgi ķīldojās ar psalmotājiem. Cīņā pa lielakai daļai mācītājs ņēma virsroku, jo konsistorijā, kurā sastāveja no mācītājiem, aizvien tureja to «kanti». Dziļvakam cilvēkam grūti bij strādāt.

Sabiedrība?

Pilsētīņā bij saviesīga biedrība, kur retumis notika koncerti, priekšlasījumi, bet, galvenais, bij bufete, kur vietejie pilsoņi iedzēra.

Pilsētīņa bij maza un par katru tavu tālāko soli visi otrā dienā jau zināja un runāja, pie kam piepušķodami un pielikdami ne par labu aprunājamam, bet par ļaunu.

Kāds ierēdnis reiz man teica:

«Te cilvēkam atliekas tikai divas izejas: vaj nu sākt dzert vaj apsievoties.» Viņš pats bij izvēlejis pēdejo.

Kāds pilsētas skolas skolotājs bij mēģinājis nošauties, bet revolvers bijis vecs un samaitāties, un mēģinājums nebij izdevies.

Kad pēc vairākiem gadiem man bij jāatstāj šī klusā mierīgā vieta, kur viena peleka diena pilnīgi līdzinājās otrai, es sirds dziļumos jutos laimīgs. Man nekā nebij žēl.»

Uz «īstiem» laukiem bij vēl bēdīgāki. Tāda pat peleka, neinteresanta dzīve, kur katrs no rīta līdz vakaram grimis ikdienišķībā.

Otrs ceļš veda uz garīgo akadēmiju.

Akadēmija bij tas pats zeminārs, tik ar paplašinātu programmu. Gar. akadēmijas kurss bij četrgadīgs. Pēc kursa beigšanas dabuja audzinātāju un skolotāju vietas gar. skolās un

zeminaros. Labakos akadēmijas studentus, kuŗi bij beiguŗi kursu ar kandidata grādu un interesejās par zinatni, atstāja pie akadēmijas gatavoties uz profesuru. No zeminariem uz akadēmiju zemināru valdes sūtija labakos studentus, vienu, vislielākais, divus, skatoties pēc gar. akadēmiju pieprasījuma. Tie bij tā sauc. «kroņa» kandidāti un iekļūŗana akadēmijā tiem bij nodroŗinata. Bet uz akadēmiju vareja braukt un likt ekzāmu katrs zemināra students kā brīvprātigs. Protams, tādā bij mazāk cerību uz uzņēŗšanu. Vislabāko karjeru vareja taisīt, ja kā gar. akadēmijas students palika par mūku. Tas nozīmēja pēc kursa beigŗanas kļūt par bīskapu, pat mitropolitu. Jāsaka, ka tādu tomēr nebij daudz. Bet viena daļa akadēmiju beiguŗo izstājās no garīgās kārtas un iestājās laicīgā dienestā. Tiem nācās atmaksāt kronim par viņu mācīŗanu izdotās zumas. Tas pats notikās arī ar gar. zemināru audzēkņiem: daŗz labs no tiem, pēc kursa beigŗanas, atstāja garīgo darba lauku un vaj nu aizgāŗa uz augstskolu vaj iestājās laicīgā amatā. Bij laiks (ap 1875.—1880. g. g.), kad gar. zemināristi vareja iestāties augstskolā pēc četru klasu nobeigŗanas. Tad to noliedza. Gar. zemināristiem pēc zemināra pilna kursa beigŗanas bij tiesība iestāties šādās augstskolās. Tēŗbatas (Jurjevas), Tomskas un Varŗavas. Tas tā aiz pārkrīvoŗanas politikas.

Gar. akadēmijā mācīŗa tos pašus priekŗmetus, tik daudz plaŗākos apmēros. Akadēmiju bij pavisam četras: Kījevā, Maskavā, Peterburgā un Kazāņā. Labākās skaitījās Pēterburgas un Maskavas.

Tur lasīŗa daŗi ievērojami specialīsti-profesori, piem., Pēterburgas Bolotovs — baznīcas vēsturi. No akadēmijām iznāca enciklopedīsti, kuŗi zināja daudz, bet nevienā nozarē nebij īsti specialīsti. Nereti gadījās, ka akadēmīķis bij specialīsts grieķu valodā un baznīcas vēsturē, bet viņu pēc kursa beigŗanas noliek zeminārā par latīņu valodas vaj loģikas skolotāju.

Zālīts aizbrauca uz Maskavas akadēmiju kā brīvprātīgs, bet zemināristu pieplūduma dēļ viņu neuzņēma.

Viņŗ atgriezās Rīgā un pieņēma sekretāra vietu Rīgas garīgā skolā, kuŗu īzpldīŗa veselu gadu. Darbs nebīŗ interesants, alga maza (25 rbl. mēnesī).

Domas par augstskolu Z. jau agrāk bij nākuŗas prātā, bet galvenais šķēŗslis bij līdzekļu trūkums. Šīs domas no jauna atmodās un spīda viņu rūpeties par līdzekļiem. No algas maz ko vareja atlicīnat, bet Z. izdevās dabūt no rādīem aizņēmumu. 1897. g. Z. iestājās Tēŗbatas augstskolas jurīdīskā fakultatē. Z. grībeŗa studēt medicīnu, bet līdzekļu trūkums to viņam nelāva. Jau kā students-jurīsts Tēŗbatā Z. kādreīz

apūtas bridī izteicies saviem darba biedriem, kā to raksta Dr. P. Zariņš, ka viņš vislabāk būtu studejis medicīnu, jo ta tik esot ista zinātne, bet trūkstot līdzekļu (medīkiem kurss bij piecgadīgs, juristiem — četrgadīgs).

Kā students Z. bij citīgs un kārtīgs lekciju apmekletājs. Viņš bij iestājies augstskolā, nevis lai tiktu pie naudas un mantas vaj lai taisītu karjeru, bet zinašanu dēļ, kuŗas vēlāk dzīvē varetu piemērot ne tikai savā, bet arī citu labā.

Dzīve nebij viegla.

Bij dienas, kad Z. dienā ēda tikai vienū reizi.

Ar laiku Z. apstākļi uzlabojās. Viņam palīdzēja viņa tante, kuŗa vēlāk dzīvoja pie Z. Rīgā un kuŗa 1917. g. mira Kurzemē. Arī viņa brālens, Rīgas pamatskolas priekšnieks Zālīts un pēdējā brālis, kuŗš dzīvoja uz laukiem, palīdzēja. Trešā vaj ceturtā kursā Zin. Kom. piesprieda Zālītim Sūbra pastāvīgu stipendiju, 100 rbl. gadā. Z. vēlāk to atmaksāja, ne tā, kā dažs labs «pīlars». Daži, ieņemdami labas vietas, par studenta parādu nelikās ne zinot, tā kā Z. Komisijai nācās pat izsludināt viņu vārdus, lai tādā kārtā piespiestu viņus nolīdzināt savus parādus. Pašam Z. vēlāk nācās šos parādus iekaset.

Kad šo rindu rakstītais iestājās Tērbatas augstskolā, Z. jau bij beidzis kursu un atradās Rīgā.

Tērbatā bij nodibinājies Rīgas gar. zeminaristu — studentu pulciņš, kuŗa dalībnieki bij saistīti kopejām atmiņām. Tie šad un tad sapulcējās. Tur bij juristi Zālīts, Baķits, Maršans, Kaķīts (no Vitebskas zeminara), medīki Linde, Zariņš (arī vitebskietis), matematiķis Znotiņš, veterinārs Lucs (tagad Rumanijā). Vēlāk nāca klāt: juristi Balodis, Sproģis, vēsturnieks Dreimanis. Pulciņš apvienojās ar dažiem latviešu studentiem — «mežoniem», kuŗi nepiedereja pie korporeļiem un tā sastādījās studentu pulciņš «Darbs». Pie ta piedereja medīkis Lejnīeks, tagad ārsts Rīgā (dzejnieka Plūdoņa brālis), med. Alberts (miris), med. Biskaps (ārsts Kurzemē), matematiķis Grauds, med. Mežīts (miris), botaniķis Beikmans. Bij laiks, kad «Darbs» tikko neapvienojās ar «Letoniju». Tas bij pēc 1905. g. revolūcijas, kad arī «Letoniju» bij aizņēmis demokratisma vilnis. Notureja vairakas kopejas sapulces, kuŗām bij jāizstrādā kopejās darbības plans. Bet pēc izrunašanās izrādījās, ka no kopejā darba nekas neiznāk un neapvienojās. No letoniem, kuŗi piekrita apvienošanās idejai, minams teologs Adamovičs, tagad docents Latvijas universitatē. Jāsaka, ka «Darbs» sevišķas rosības neparādīja, tik pulcēja tos latviešu studentus, kuŗi nepiedereja pie korporacijām.

Lai gan Zālīts piedereja pie zeminaristu pulciņa, tomēr

bieži nekavejās pie tā.*) Viņš mīleja strādāt un bij ļoti kārtīgs darbā. Viņam bij visas vajadzīgās grāmatas, viņš kārtīgi apmekleja lekcijas, gāja un sagatavojās uz eksamiem, kādēļ arī tos aizvien spīdoši nolika. Vaļas brīžos viņš mīlēja stāstīt, cik labi atbildejis profesoriem. Z. interesejās par latviešu literatūru, lasīja un mīleja spriest par to. Tanī laikā sāka rakstīt Viktors Eglits (no Vitebskas zemnara) un viņa pirmie stāsti modināja vispārējo interesi. Tas bij spēcīgs, svaigs reāla virziena talents. Atminos, ka ne vienu vien reizi pārrunājam viņa stāstus. Kādu laiku Eglits uzturējās Tērbatā, kur sarakstīja stāstu «Tilti un pārigājeji». Tolaik viņš jau sāka novirzīties uz dekadentisma pusi un taisni tas apstākļi nodereja par mūsu, viņa literariskā talanta cienītāju, strīdu iemeslu. Vieni pārmeta Eglītim, citi — aizstāveja.

Zālīts ar biedriem bij aizvien laipns un sirsnīgs, pat neatteicās «aizpumpet», bet vairak par piecnieku no viņa nevareja dabūt, kaut gan nauda viņam aizvien bij. Mūsu starpā bij viens biedrs, kurš atradās mūžīgā naudas trūkumā nevis tādēļ, ka viņš būtu trūcīgs (taisni otrādi: viņš bij viens no turīgākiem), bet tadēļ, ka viņš bij jautras dabas un dzīves mīļotājs un viņam bij arvien vairak izdevumu. Nebij biedra, no kuŗa viņš nebūtu aizņēmis. Protams, viņš atdeva, tik, raugoties pēc apstākļiem, pēc īsaka vaj ilgāka laika. Ievērojams bij tas, ka viņš zināja, kuŗam ir nauda un prata «aizpumpet». Bet pie Z. viņam neveicās. Z. bij par daudz noteikts.

Z. nebij askets. Viņš neatteicās no sadzīves un arī no kopejās iedzeršanas, kāda studentu starpā bij modē, neraugoties uz to, pie kādas ļaužu kārtas tie piedereja un kādos materialos apstākļos tie atradās. Mūsu starpā iedzeršana notika reti, svarīgos gadījumos, piem., kad caur Lautenbachu saņē- mām pabalstus (15, 20 rbļ.).

Tādās reizēs izbraucām pa Mētraiņi uz Knisentala krogu, kur bārzā pie upmalas pavadijām dažu labu jautru brīdi. Mūsu ļaudis nebij bagātņieki un tie nevareja plaši uzdzīvot un, ja arī varetu, to nedarītu, jo par daudz saprata uzdzīves ļaunumu, bet tas nebūt nespieda viņus pilnīgi atturetīs no glāzes alus. Veterinars L., kuŗš bij iestājis augstkolā jau Kristus vecumā, t. ir, pēc trīsdesmit gadiem, bij ļoti kārtīgs students un pēc kursa beigšanas saņēma no veterinarinstituta rektora Kundziņa rokām dāvanu: kastīti ar instrumentiem, pēc laimīgi nobeigtiem ekzamiem neattiecās no pavizinašanās pa Mētraiņi.

Gados vecs, bet garā jauns — viņš teica, kad sēdamies laivā.

*) Pēc A. Berga vārdiem, Z. grībejis iestāties «Letonijā».

Pieminejām Zāli.

«Zālis bij nopietns kungs.» — L. teica — par daudz nopietns. Cilvekam vajaga pārmaiņas, citadi jaiet bojā. Mēs darba ļaudis. Mēs visu iegūstam tikai caur sūru, grūtu darbu, tāpat kā mūsu tēvu tēvi. Bet arī mūsu senči mīleja jautrus brīžus. Reti šādi brīži tiem atgadījās, bet tad mūsu senči arī ligsmojās. Kāzas dzēra trīs dieniņas.

Tie laiki Tērbatas augstskolā arī bij pārkrievošanas laiki.

Profesoriem, kuŗi nespēja lasīt krievu valodā, bij dots laiks izmācīties valodu, vaj atstāt katedri. Lasīja dažī ievērojami spēki vēl no agrākiem laikiem, piem., ķirurgs Coege fon Manteifels, anatoms Raubers, pēdejam pat bij atļauts lasīt vācu valodā. No krievu profesoriem grieza uz sevi vērību psihiatrs Čižs, kuŗam bij privatklinikā nervu slimniekiem (tanī ārstējās un mira dzejnieks Poruks). Čižs bij starp studentiem populars savu lekciju un oriģinalitātes dēļ. Viņa lekcijas psihiatrijā mediķiem un juristiem kopā pievilka daudz klausītāju. Lielā anatomiskās klinikas auditorijā bij pilna. Profesors mīleja iepīt pa interesantai, dažreiz stipri pikantai anekdotei. Viņš bij ļoti patmīlīgs un godkāriģs, mīleja palīties ar slaveniem pazīstamiem, nereti iepīdams savā runā «mans draugs Šarkò» . . . Šarkò bij slavens franču psihiatrs, kuŗa klinikā Parizē Čižs strādājis. Č. bij pēc valsts dienesta pakāpes ģenerālis (civil) un nēsāja mēteli ar zilu oderi (militārgenerāliem bij sarkana odere). Mētelis arvien stāvēja vaļā. Ļaunās mēles teica, ka Č. ļoti mīlot, ka ļaudis redzot viņa mēteļa zilo oderi. Domājams, oriģinalitātes dēļ Č. mēdza teikt, ka neviens cilvēks, pat viņa sieva neesot pilnīgi normala, tikai viņš viens esot izņēmums.

Viņa lekcijas bij interesantas, klausītāji viņam applaudeja, bet viņa pārmēriģā iedomība radīja viņam studentu starpā nelabvēļus. Studenti - krievi, būdami jautrā gara stāvoklī un iedami gar profesora māju, nereti pie tās apstājās un sāka saukt: «Mans draugs Šarkò, mans draugs Šarkò!»

Zimpatisks cilvēks un īsts zinātnu vīrs bij Krievijas tiesību vēstures profesors Djakonovs, kuŗu vēlāk pārcēla uz Maskavu. Viņš bij pamatīģs sava priekšmeta pazīņejs, lekcijas lasīja saprotami un interesanti, uz ekzāmiem prasīja plaši, bet pie sīkumiem nepieķērās. Ar atzinību jāpiemin politiķās ekonomijas un statistikas profesors Miklaševskis (polis). Viņš daudz strādāja, lekcijas lasīja plaši, lai gan dažās vietās migļaini, piem., pol. ekonomijas sākumā, sīki jo sīki, nez' kādēļ, iztīrādams prātnieka Hegela teoriju. Viņš daudz rakstījis.

Savāds «profesora» tips bij maģistrants Nevzorovs (krievs), kuŗu studenti bij iesaukuši par kurpnieku. Viņš bij

ists reakcionara un karjerista tips. Būdams no dabas apdāvinats un praktisks, viņš bij pagriezis zinātnēi muguru, palikdams par mūžīgu maģistrandu, bet nodevies praktiskai darbībai: bij augstskolas pilnvarnieks un veda prāvas ar pilsētu par augstskolas zemi, piekopa pārkrievošanas politiku un dzina propagandu gan studentu starpā, gan sabiedrībā, piem., uz eksamiem, ja kāds vāji atbild, piepeši jautā: «Kādā valodā jūs sarunājaties mājās?» «Krievu» — atbild students, laikam noprazdams, kas par lietu.

«Ak, tā! Nu, labi» — un N. ieliek «pietiekoši». N. skaitījās par vietejās krievu partijas lideri. Viņš lasīja tirdzniecības tiesības un bez tam arī citus priekšmetus, jo vairāki katedri bij vakanti, piem., vietejās tiesības, Krievijas civiltiesības. Protams, ka viņš nevarēja pamatīgi pārzināt tik daudz priekšmetu.

Otrs krievs bij docents Ostrogradskis.

Tas bij liberala mikstčaulīga krievu inteliģenta tips, kurš sapņoja par zvaigznēm, bet bij nolaidies laiskumā, izdzīvē un nekā nedarija. Tas bij īsts Maņilovs (Gogoļa «Mirusās dvēselēs» — brīvprātīgs, bet galīgi bezdarbīgs tips). Viņš lasīja finansu tiesības un centās izrādīties par stipri liberalu.

No latviešu profesoriem jāmin Ozē (Osis), kurš lasīja filozofiju un bij krietns sava priekšmeta pratejs, un Lautenbachs, kurš lasīja latviešu un leišu valodas. Pēdejaiss bij tikai lektors un labprāt mīleja, ja studenti viņu sauca par profesoru. Viņš lasīja mazā stūra auditorijā, kur arī klausītāju nebija daudz.

Zālīts bij darba cilvēks un savu laiku pavadīja pie grāmatām un lekcijām. Tik pavasara vakaros, kad saule taisījās uz rietu, viņš izgāja uz Domes kalnu pastaigāties. Tur satikās ar biedriem un mainījās domām.

Zālīts beidza augstskolu 1901. gada ar cand. jur. gradu.

IV.

Ko iesakt?

Zālīts no dabas nebija runātais. Viņam arī nebija sevišķas tieksmes un advokata darbu. Tomēr advokata darbs bija dzīvs darbs, pie kura varēja arī sabiedrībā darboties. Zālīts palika par advokatu. Viņš atnāca uz Rīgu iestājās pie zvērināta advokata Jāņa Bērziņa par palīgu. Bērziņš bija populārs advokāts, sevišķi starp lauciniekiem un viņam bija liela prakse. Pats Bērziņš arī bija no Rīgas garīgā zemināra, no agrākā izlaiduma. Pie viņa varēja daudz ko mācīties. Viņš bija labs jurists — civillists.

Algas advokatu palīgi pa lielākai daļai saņēma 50 rubļ. mēnesī, par ko bija jāustājās patrona prāvās tiesās, jašķraida pa kanceļijām, ievācot dažādas ziņas un t. t.

Pirmais laiks pagāja iepazīstoties ar tiesām, formalitātēm, tiesu darbības kārtību. Maz ko vareja piepelnīt. Vēlaku radās pašam savi klienti.

Latviešu advokāti, pa lielakai daļai, praktiski ļaudis. Viņu dzīves mērķis pēc iespējas drīzāk tikt pie turības. To starpā

J. Zālītis, zvēr. adv. palīgs Rīgā.

maz labu kriminalistu, jo tie ar kriminalistiku mazāk nodarbojās, pilnīgi nedibināti atstādami šo nozari svešautiešiem (ēbrejiem, piem.). Tie maz raksta par juridiskiem jautajumiem, jo tas paģēr nopietna darba un laika.

un zemiekiem par ļaunu. Nu nāca nepatīkams pārsteigums. Dažu labu Veinberga klientu izlika no mājām un tas galīgi izputeja, jo arī tiesas izdevumi nebij mazi. Nu sāka uzbrukt pašam advokātam. Vēl desmit gadus pēc prāvu iesākšanās laucinieki braukāja pie Veinberga pēc saviem zemes plāniem un dokumentiem un vairāki pat iesūdzēja Veinberģi, lai atdabutu savus papirus. Veinberģis jau bij metis advokaturu pie malas un nodevies politikai.

Starp lauciniekiem popularākie advokāti bij Bērziņš un Ozoliņš (tagad senators), bieži vien pretnieki.

Zālitim kā palīgam darba netrūka.

Palīgam aizvien, bij jaskraida pa miertiesnešu kamerām mazākās prāvās.

Ko nozīmeja staigāt pa tolaiku miertiesām, to zin tikai ta laika advokāts.

Miertiesneši saņēma no pilsētas dzīvokļa naudu. Katrs raudzija cik nebūt ietaupīt, kadēļ kameras vajadzībām izdeva pēc iespējas mazāk un īreja nepietiekošās telpas, piemēram, V. iecirkņa miertiesneša kamera atradās Popova ielā un liecinieku istabas tur nebij. Lieciniekiem nācās stāvēt mazā šaurā koridorī. Iecirknis bij liels un publikas sanāca daudz. Tabakas dūmi, spaidīšanās, grūstišanās, dažreiz pat lamu vārdi, sviedru smaka... Cilvekam ar vāju veselību nācās grūti izturet.

Atnāc rītā pulksten 9 un sēdi līdz 1, pat ilgāk. Daži miertiesneši tišā prātā tureja advokātus ilgāk, sevišķi palīgus. Arī apiešanās bij rupja. Bij tādi miertiesneši, kuri vispārīgi bij rupji pret publiku. Ja aizstāvis ko teica pretim, tad tiesnesis to uzskatīja jau par savu personīgu ienaidnieku un aizstāvam pielika kādus mēnešus.

Ievērojams bij 10. iecirkņa miertiesnesis, īsts birokrata tips. Viņš necieta publiku, nemīleja, ja kāds sevi pie tiesas galda aizstāveja. Kancleajā neviena nelaida un bez viņa kanclejas ierēdņiem nebij brīv izdot kādas ziņas, ļaut ieskatīties aktīs u. t. t.

Pats viņš bij vecs, izdēdejis, īgns un drūms kungs, viņa kamera bij netīra, tumša. Ja svaigs cilvēks iegāja tanī, apsēdās uz koka sola un noklausījās, kā šis tiesnesis notura tiesu, tam palika savadi. Bet miertiesnešu sapulcē, kur skatīja cauri to pašu tiesnešu spriedumus, tik citā sastāvā. Š. pārvērtās, it kā atdzima, bij laipns pret publiku un labprāt atcēla savu koleģu spriedumus.

Visi miertiesneši bij krievi, izņemot divus, trīs vāciešus. Viens no viņiem pelna, ka viņu piemin. Tas bij Rīgas I. iecirkņa miertiesnesis Z. Viņš bij vienīgais pilsētā, kurš pieņēma mutiskas sūdzības un turpat kamerā uzrakstīja.

Nereti gadījas, ka sēdes laika ienāk kamerā bars krievu plostnieku, cilvēku 10—15, un barvedis griežas pie tiesneša ar lūgumu nākt viņiem palīgā, jo uzņēmejs-žīds neizmaksājot nobraukto naudu, un viņi netiekot mājās. Tiesnesis liek piesēsties un uzgaidīt, līdz sēdes beigām. Tad viņš uzrakstīja sūdzību un pēc stundām divām izbrauc un iztiesā lietu uz Daugavas krasta, kur plosti atradās. Viņam bij liels iespaids: nereti uzņēmejs samaksāja uz pirmā tiesneša vārdu, tik lūdza, lai tas izklausa lietu, jo ne katru reizi uzņēmeji bij tie vainigie.

Zāļits kā advokats bij taisnprātīgs un atklāts pret klientiem. Advokata morale un goda vārds viņam nebija tukšas skaņas. Viņš kārtīgi atbildēja uz savu klientu pieprasījumiem un vēstulēm, kas aizņēma daudz laika un nav patīkams darbs.

Ar savu patronu Z. satika labi un nedeva nekad iemesla būt ar viņu nemierā.

Kādu vasaru, pēc lekcijām augstskolā, iebraucu Rīgā un piegāju pie Z.

Bērziņš bij izbraucis uz laukiem.

Ar zināmu skaudību noraudījos, kā Z. pieņēma klientus.

Pieņemamā istabā sēdēja vairāki laucinieki un gaidīja.

— Kas advokatam nekāit, — nodomāju. Parunā ar vienu, dod padomu, saņem rubuli, vaj pat divus, parunā ar otru, pieņem sūdzību, saņem desmit, piecpadsmit rubļus.

Būs jāprasa, vaj nav darba, pa vasaras brīvlaiku nebūtu slikti, ko nopelnīt.

— Kā iet? Tu, laikam, daudz pelni? — jautāju Z., kad viņš bij klientus atlaidis.

— E! kā nu iet! Darba diezgan, bet ar to peļņu nebūt tā nav, kā tu domā.

— Mēs jau, zeminaristi, nemākam... — un Z. enerģiski nosplāvās.

Z. neprata ņemt lielus honorārus. Bet par to jāsaprot, ka par Z. zvērinātu advokatu padomē nebija nevienas sūdzības.

Z. drīz vien nodevās sabiedriskai darbībai. Rīgā bij izdevība strādāt. Atmodās agrās jaunības tieksmes un sapņi. Atvērās plašāks darba lauks. Darba bij daudz, darbinieku maz. Juristu latviešiem bij diezgan, bet gandrīz nekādas populāras juridiskās literatūras. Retumis laikrakstos parādījās juridisks rakstiņš. Mūsu mediķi tanī ziņā juristiem stāveja tālu priekšā: populāru medicīnisku grāmatu un brošūru skaits mums diezgan prāvs. Z. iestājās par biedri Rīgas Latviešu Biedrībā un Labdarības Biedrībā. „Māmuļa“ bij latviešu konservatīvo elementu centrs, bet bij arī daži radikāli biedri, piemēram, A. Bergs, Zāļits. Biedrība izdeva konverzācijas vārdnīcu, pie kurās Z. ņēma dzīvu dāļību. Viņš bij konverzācijas vārdnīcas izdošanas komitejas vadītājs un pārzināja juridisko nodalu.

pats tānī daudz rakstidams. Cik naktis līdz rītam Z. nenosē-
deja, pabeigdams iesāktos rakstus! Vakaros atkal sēdes bie-
dribā. Vispār pazīstama lieta: biedribās strādā nedaudzi un ja

J. Zāļits, zvērināts advokāts Rīgā.

kāds mīl strādāt un neatsakas no darba, tad tādām to arī lab-
prāt uzliek. Tā bij arī ar Zāļiti. Nekad viņš nebija brīvs. Z. reti
kad izpalika no sēdes.

„Kur ta' nu atkal?“

„Jasteidzas uz sēdi, šovakar svarīgi jautājumi,“ atbild un aiziet.

Atminos, reiz no rīta satieku Z. mirtiesneša kamerā Berga bazarā. Žīdi iet un nāk, koridorī piesmēkēts, kamerā pārpildīta, nav kur piemesties. Zālists nosēdies uz benča gala. Laikam, gaida, kad nāks viņa prāva, drudžaini šķirsta un lasa manuskriptu, ar zīmuli šur tur labodams. Izrādījās, ka Z. laboja vārdnīcas korekturas lapas, kurās steidzami bij jānodod drukā.

Jakonstatē, ka ta vēsi pieklājīgā izturešanās, ar kādu Z. no sākuma saņēma Latviešu biedrības vadošās aprindās, maz pa mazam pārvērtās par neliekuļotām cienības jūtām. Pīlāri, kuri mīleja spīdēt uz ārieni un reprezentēties, bet b'j vāji nopietna darba darītāji, pārliecinājās, kādu nenogurstošu, nesavtīgu darbinieku tie ieguvuši Z. personā.

Pēc pieciem gadiem Z. ieskaitīja zvērinatos advokatos. Zvērinato advokatu stāvoklis noteiktaks, nodrošinataks. Bet Z. darbi tik pavairojās; tāpat kā palīgā laikos viņš skraidīja uz sēdēm un strādāja par trijiem.

Z. kā zvērinats advokats pret saviem klientiem bij aizvien korekts un pēdejie viņu izmantoja. Viņš uzskatīja par savu pienākumu atbildēt uz katra vēstuli. Z. skaitījās par nopietnu juristu. Pēc koleģu domām, viņš zinājis visus likumus un darba biedri nereti griezās pie viņa pēc aizrādījumiem.

Z. bij viens no viscītīgāk'iem zvērinātu advokatu palīgu konsultācijas darbiniekiem. Konsultācija darbojās no 1907. g. Lai nāktu pretim mazturīgiem pilsētniekiem viņu juridiskās vajadzībās, nodibinājās veselas trīs juridiskas konsultācijas: zvērinato advokatu, zvērinato advokatu palīgu un privatu advokatu. Pirmā un pēdejā ilgi nedarbojās, bet zvērinato advokatu palīgu konsultācija darbojās visu laiku, līdz pasaules karā, pateicoties dažu nedaudzu zvērinato advokatu un to palīgu neatlaidīgai enerģijai. Šo nenogursošo darbinieku starpā pirmo vietu ieņēma nelaikis Zālists, kurš nepalaida nevienu dežuras vakaru, nelaikis zvēr. advokats Zumberģis, bij Latvijas Tiesu Palatas loceklis un daži citi.

Z. darbojās arī Rīgas Latviešu labdarības biedrībā.

Z. bij nationalists ša vārda labākā nozīmē. Kaut baudījis „krievu“ izglītību, viņš savās domās un centienos bij īsts latvietis. Tādēļ viņš neieredzeja klibošānu. Savu un savas tautas laimi viņš redzēja darbā. Tautiskais laikmets bij jau pagājis. Bij dzirdamas jaunas skaņas. Tā saucamie „jaunstrāvnieki“ pacēlās un kritizeja „vecos“, kuriem nebij vairs nākotnes ideālu, nebij lozungu, kurus varetu sludināt masās un kuriem masas sekotu. Tie bij zocialisma priekšvēstneši. Zālisti, kā

Latviešu biedrības biedri, varetu uzskatīt par konzervatīvu, bet nav japiemirst, ka viņš piedereja pie opozīcijas un ka šīnī biedrībā (māmuļā) viņš iestājās tadēl, ka tur bij iespējams plaši un nopietni strādāt. Ne plātīties un dižoties vārdiem, bet darīt pozitīvu darbu, bij Z. nopietna griba. Viņš nepiedereja pie kreisem, bet pēc saviem ieskatiem bij īsts demokrāts.

Tuvojās 1905. gads.

Ar krievu valdības rīcību sen jau bij nemierā ne tikvien nomalu tautas, tā saucamie sveštautieši, bet arī paši krievi, Romanova cilts vairs nebij spējīga vadīt plašo Krieviju, sevišķi tadēl, ka bij padota vācu iespaidam un tai nebij spējīgu personu.

Baltijā nemiers nebij mazaks kā citās Krievijas malās. Ne tikvien pārkrievošanas politika, pret kuru uzstājās kā latvieši, tā vācieši, bet lielākā mērā agrar, pašvaldības, privileģiju un citi jautājumi padarīja stāvokli Baltijā sarežģītaku un draudošaku.

Ne krievu valdība, ne vācu muižniecība nedomāja par nopietnām reformām zemes labā. Bet dzīve ņēma savu virzienu un jaunie neparedzētie spēki lauza ceļu. Nekāda ārejā vara nevarēja tos aizturet.

1905. gada revolūcijas priekštecis bij nelaimīgais japaņu karš, kurš pierādīja „varenās“ Krievijas nespēku un saprātīgas vadības trūkumu. Krievijas šovinisti un urrapatrioti nebij pat iedomājušies, kur viss tas novedīs, tie dzīvoja vecās tradīcijās un negribeja neko ne redzēt, ne dzirdēt. No dzīves tie neko nemācijās, galvenais, negribeja mācīties. Latviešu konzervatīvās aprindas bij tādas pašas. Vislielākais, ko tās darija un uz ko cereja, bij peticijas valdībai: ko valdība dos, tas būs. To ieskati par japaņu karu bij tādi paši, kā īstu krievu: mēs japaņus viegli uzvaresim, atkal būs mīlais vecais miers un labā dzīve. Ka tas iespējams, izdarot pamatīgas reformas visā valsts aparatā, vispirms, protams, kara resorā, un tikai ar pašas tautas piepalīdzību, ar demokrātiski brīvprātīgu tautas slāņu pievilkšanu valsts darbā un vispārīgi caur ciešu tuvinašanos tautai, tādu domu uzskatīja par aplamu, pat par noziedzīgu. Šādu ideju piekritejus uzskatīja par nevēlamu nemierīgu elementu, ideju izteicejus vajāja un izsūtīja. Pie valstisku ieskatu karstiem piekritejiem un sludinatajiem „Austrumā“ piedereja arī valsts nodevejs Andrievs Niedra. Riebīgi bij lasīt viņa diifirambas krievu kara vadībai un pareģojumus par drīzo japaņu-pagānu galu. Šīnī zinā Niedra pārspēja par pazīstamo krievu šovinistu laikraksta „Novoje Vremja“ līdzstrādnieku apdāvinato, bet bezprincipu žurnālistu Menšikovu, kurš savā lapā visiem spēkiem centās pierādīt, ka japaņi pilnīgi mežoni, bez kādas kulturas, ka tie saņem bārgu pārmācību

par savu bezkaunību, ar kādu tie uzbrukuši krieviem un ka „svētā“ Krievija drīz vien uzvarēs.

Karš beidzās pavisam otrādi un krievi dabuja pārmācību. Sakās 1905. gada revolūcija, kuŗa beidzās nelaimīgi, jo, kā saka, visas revolūcijas, kuŗas izceļoties pēc kariem, tiekot apspiestas. Vaj tas tiešam tā, nezinu, bet toreiz, laikam, gan neviens i neiedomājās, ka šī revolūcija ir tikai zinams solis uz tālakām pārmaiņām valsts dzīvē.

1905. gads bij latviešiem briesmīgs.

Tie pirmie sacēlās, tie pirmie arī saņēma vissmagāko sodu. Būtu lieki runāt par tām dzīvībām, kuŗas aizgāja bojā, nereti pilnīgi nevainīgi, piemēram, skolotājs un dzejnieks Dievkociņš, par tiem materiāliem zaudejumiem, kādus latviešiem nodarīja soda ekspedīcijas.

Vāciešu-muižnieku īstā politika un niknums parādījās visā spilgtumā. Sodu ekspedīcijas darbojās pēc viņu pavēlēm.

Ari šo rindu rakstītajam nācās glābties svešās zemēs. Braukdams caur Rīgu, sastapu Zāli.

„Par daudz šausmīgi, naktīs nevaru mierīgi gulet,“ viņš teica, kad sākām pārrunāt stāvokli uz laukiem, „Rīga ielenkta un šinīs dienās izdarišot visā pilsētā kratišanas, lai saņemtu nemieru cēlejus, kuŗi bēgot uz ārzemēm.“

„Valdībai nevajadzēja tā rīkoties, bet likt lietu pamatīgi izmeklēt un izvest reformas.“

„Kurp domā doties?“

„Uz Somiju, visi brauc uz turieni!“

Kad pēc pusgada atgriezās no svešuma, sākās nemiernieku tiesašana.

Iegriezās atkal pie Zāliša.

„Vaj zini, tevi meklē?“ viņš teica, kad apsveicinājāmies, paņēmu no plaukta gubernas avīzi un, tiešam, tur stāveja mans vārds.

„Labs ir,“ teicu, „bet kā klājas dzimtenē?“

„Bēdīgi.“ — Zālišs sāka stāstīt, ka pie viņa daudzi griežoties pēc padoma. Grūti līdzet.

Zālišs uzstājās vairakās lielākās politiskās prāvās, kā aizstāvis, dažās kopā ar toreiz zvērināto advokata palīgu KerenSKU, vēlako Krievijas likteņu noteiceju, pazīstamo krievu zvēr. advokatu Sokolovu, Rīgas advokātiem: A. Bergi, Mansirevu, Šablovsku. Z. rūpīgi gatavojās un stundām pavadīja pie tiesas aktu studešanas. Viņš nebija daļrunatājs, bet aizvien runāja lietišķi un labi pārzināja lietas saturu.

Krievijas valsts dzīvē bij radusies zināma pārmaiņa, vismaz ārejā. Lai gan revolūcija bij apspiesta, valdība sasauca tautas priekšstāvjus, lai tie piedalītos valsts darbā.

Kādi bij latviešu sabiedrības politiskie virzieni?

Visi cereja uz reformām. Ari viskreisakie elementi. Pēc bārgām represijām, ar kādu palīdzību krievu valdība apspieda 1905. gada sacelšanos, vairakums nedomaja sasniegt reformas cīņas ceļā. Cīņa bij zaudeta. Vēl gan šur tur notika pa uzbrukumam, aplaupīja kroņa bankas, pastu, dzelzceļus, bet tam nebij lielas nozīmes. Valsts dzīve pamazām iegāja normalās sliedēs un pretvara bij salausta. Galvenie revolūcijas vadoņi glābās ārzemēs. Mazakie ar laiku atgriezās, izcieta sodus un iegāja ikdienas dzīvē.

Interesanti bij 1905. gada beigās pastaigaties pa Helzingforsas ielām. Gandrīz uz katras ielas redzeja latviešu bēgļus, kuri barā klejoja pa ielām, apbrīnodami svešo pilsētu, apstādamies pie veikalu logiem, sarunādamies savā valodā, dažī aītādas kažokā, dažī nonēsātā zaļdatu šinelī, dažs vadmalas svārkos. Tur bij gan saimnieki, saimnieku dēli, gan kalpi. Aizgara laika iebrauceji nezinaja, kur dēties, iekams somu valdība nelika viņiem izklist pa citām Somijas pilsētām. Vairums latviešu bēgļu, sevišķī tādu, kuri revolūcijas kustībā bij ierauti neviļus, nejauši, pat pret savu gribu, un kuri nebij iedomājušies, ko īsti nozīmē politiskā trimdinieka dzīve, visā nopietnībā vēlejš atgriesties dzimtenē, kaut ari saņemtu sodu. Kad aplaupīja Helzingforsas banku, kas izrādījās par latviešu darbu, Somijas policija palika aktīvaka un bēgļu bari pazuda no Somijas galvas pilsētas ielām. Lielā daļa pārnāca mājās.

Sasauca Valsts Domi.

Pirmais vēlešanu likums bij liberals un pirmās Valsts Domes sastāvs bij ļoti radikals. No Baltijas vāciešiem tam nenāca neviens deputats. Cik šī dome bij „kreisa“, spriežams no ta, ka daļa tās deputatu parakstīja pazīstamo Viborgas uzsaukumu pret valdību (to starpā ari mūsu Valsts Prezidents), par ko tos nodeva tiesai.

Nav nekāds brīnums, ka valdība pirmo domi atlaida. Ari otro ķēra tas pats liktens. Stolipins pārstrādāja vēlešanu likumu. Domē kreisiem elementiem grūti bij ietikt.

Bij janotiek IV. Valsts Domes vēlešanām.

Lai gan pirmo triju valsts domju liktens rādīja, ka krievu valdība negrib izvest nekādu nopietnu reformu un domei vispārīgi maz jeb, pareizaki, nekādas varas valsts dzīvē nav, tomēr cerības uz reformām nebij galīgi zudušas, sevišķī pie latviešu sabiedrības konzervatīvās daļas.

Rīgā bij nodibinājies tā saucamais „liberalais klubs“, kurš reprezentēja vietejš sabiedrības brīvprātīgo virzienu, bez tautību šķiršanas, un kurā darbojās vairaki ta laika, pazīstami liberali sabiedriskie darbinieki, piemēram, A. Bergs, Mansirevs, Zamuels, Vītvičkis un citi. Ari Zālits darbojās klubā.

Sevišķī lielas rosības savā darbībā klubs neattīstīja, bet

zinama nozīme tam tomēr bij, kā brīvprātīgās pilsonības centienu izteicejam. To vareja uzskatīt kā vidus punktu starp diviem pretejiem politiskiem virzieniem, labo — galeji konzer-vativo ar Veinberģi priekšgalā un kreiso zocialdemokratisko. Pirmais stāveja uz vienas un tās pašas politiskās platformas ar vietejiem vāciešiem.

Rigai bij jāvēl divi deputi: no I. un II. kurijas (vēletāji bij sadalīti divās šķirās).

Viens no galveniem vēlešanu cīņas lozungiem bij cīņa ar vietejo vāciešu virsvaldību zemē, ar muižnieku varu. Ap šo lozungu apvienojās gandrīz visi. Cīņa izgāja pa daļai no nacionalisma pamatiem. Visi no sirds vēlelās nokratīt vācu muižnieku jūgu. Starp latviešiem nebij pilnīgas vienprātības, to pierādīja Rīgas pilsētas domes vēlešanas, kur vāci uzvareja, tie nevarēja atrast personas, kuŗu sūtitu Valsts Domē.

Kad dažus kandidatus atzina par nepieņemamiem, vairums apstājās pie Jāņa Zālīša kā nacionalista, godīga un bezpartejiska darbinieka. Viņu arī ievēleja par bijušās Krievijas IV. Valsts Domes deputatu no Rīgas pilsētas I. kurijas. No II. kurijas nāca kuŗš Mansirevs.

Zālīts patiesībā necentās pēc ša amata, un deva piekrišanu tikai uz savu draugu un pazīstamo pierunajumiem. Bet reiz ievēlets pār valsts domnieku, viņš pielika visas pūles, lai godam veiktu viņam uzticeto darbu. Viņš zināja, ka viņa kandidaturas uzstādīšana ir dažādu politisku kombināciju rezultats, bet jāvās pierunaties un viņu ievēleja, jo pret viņa personu nevienam nebij ko iebilst, ta bij tīra un neaptraipīta.

Lai gan Valsts Dome kā tāda ļaužu acīs bij jau zaudejusi savu autoritāti, un faktiskās varas domei nebij, tomēr zinamas cerības ar to aizvien vēl saistījās. Varbūt, kaut kas iznāks, varbūt, valdība piekāpsies.

Zālīts skatījās ļoti nopietni uz savu pienākumu un centās to izpildīt pēc labākās sirdsapziņas, ko viņš arī izpildīja, netau-pidams ne laika, ne pūles, ne veselības.

Atminos, kā pavadījām Z. no Rīgas.

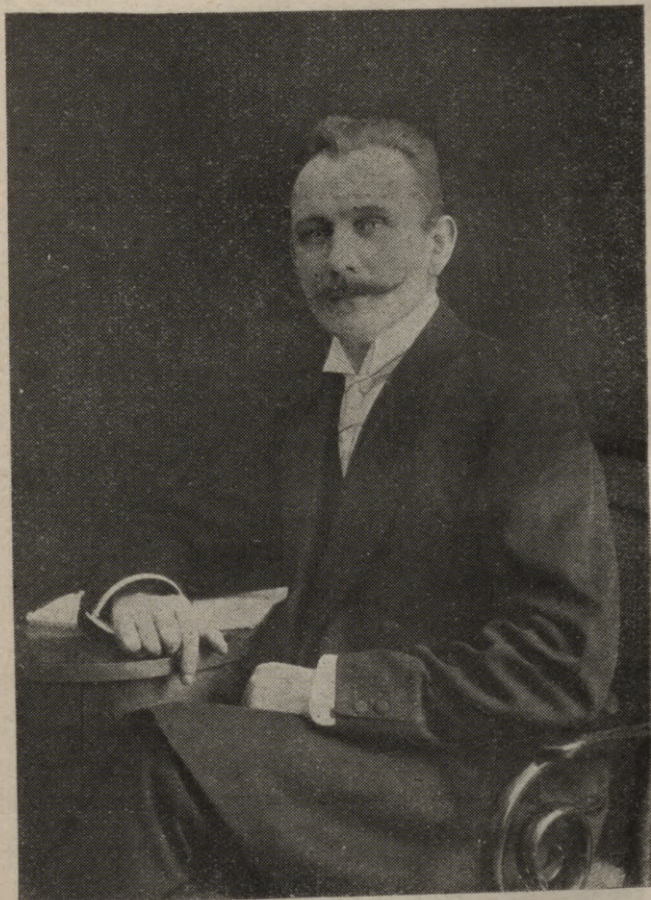
Debessbraukšanas draudzes padome, kuŗas pastāvīgais loceklis Z. bij, sarīkoja atvadišanās vakaru pie draudzes mācītāja Bormana. Bij sanākuši draudzes padomes un citi tuvākie darbinieki, cilveku divdesmit.

Laiks pagāja sirsniņās sarunās. Atminejās agrākos laikus, skolas gadus, kad valdīja bargs režims un pārkrievošana bij ziedos.

Bormans, kuŗš pazīstams kā viens no liberalākiem, rosīgākiem un populāriem pareizticīgiem garīdzniekiem, piecēlās un teica:

„God. deputata kungs!

Jums stāv priekšā grūts, bet pateicīgs uzdevums. Daudzu acis uz Jums raudzīsies, daudzu ausis uz Jums klausīsies. Mūsu tautai slāpst pēc gaismas, pēc jaunas plašakas dzīves. Mēs visi nāksim Jums talkā, cik katrs spēdams, bet Jūs būsat mūsu vadonis...“

J. Zalits, valsts domnieks.

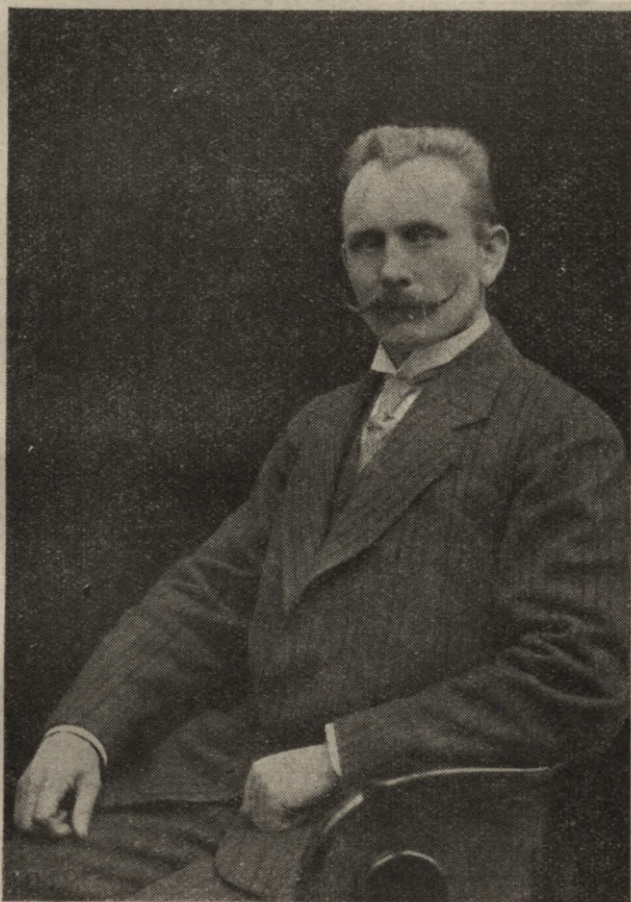
Mēs saskandinājām glāzes un nodziedājām „Ilgus gadus“. Z. atbildeja. Neatceros vairs visus runas sīkumus, bet zinu, ka viņš solījās darīt visu, kas būšot viņa spēkos.

Svinīga Z. pavadīšana notika Lielā Vērmandārza zālē, kur bij sapulcezjēs ap 400 pavaditāju. Protams, netrūka runu, tostū un laimes novēlejumū.

Zālists likvideja savu advokata kantori Rīgā un pārgāja uz pastāvīgu dzīvi Peterburgā.

Sākās jauns darbs.

Z. nebij spīdošs orators, bet reti uzcītīgs un pamatīgs darbinieks. Viņa galvenā darbība noriteja Valsts Domes juridiskā komisijā, kurās loceklis viņš bij. Z. piedalījās pie likumpro-

J. Zālists, valsts domnieks.

jekta izstrādašanas par zvērināto tiesām Baltijā, kuram nebija lemts palikt par likumu un vēl līdz šai dienai mums nav tādu tiesu, lai gan likumprojekts iesniegts Saeimā.

Nelaiķis daudz strādājis pie Baltijas pašvaldības jautājuma atrisinašanas. Igaņu muižniecības deputāti bij iesnieguši Valsts Domei savu pašvaldības projektu, kurš istas pašvaldi-

bas nedeļa. Igaunu pilsoņu deputāti tomēr bij mierā pieņemt projektu, turodamies pie principa: „labāk zīle rokā, nekā mednis kokā”. Šinī gadījumā ta būtu bijusi politiska īsredzība un pārlicīga piekāpšanās pret muižniecību. Latviešu deputāti Zālīts un Mansirevs bija pret projektu, jo tas neapmierināja zemnieku prasības.

Z. daudz strādājis pie materialu krāšanas par bijušā Baltijas ģenerālgubernatora Kurlova darbību, kuŗa atzīmejama kā pretlikumīga un pat noziedzīga.

Z. vairakas reizes uzstājās tribinē un iepazīstināja Krievijas deputātus ar dažiem Baltijas dzīves svarīgākiem jautājumiem. Krievijas liberāļi vāji pazina Baltijas apstākļus. Par to gādāja vietejā muižniecība, kuŗa apgaismoja vietejos apstākļus vienīgi savās interesēs, nemaz nerunājot par valdību, kuŗai ta iesniedza tendenciozas un taisni nepareizas ziņas.

Z. uzstājās, lai pareizi un vispusīgi apgaismotu krievu deputātu un sabiedrības acīs mūsu dzīves apstākļus.

Viņa uzstāšanās bij liela nozīme, jo viņš ļoti rūpīgi apstrādāja materialus, uz kādiem dibinājās, tā ka pretiniekiem grūti bij ko iebilst.

Būdams Rīgā, Zālīts iepazīstināja savus bijušos darba biedrus-juristus ar likumu projektiem un likumiem, pie kuŗu izstrādāšanas Valsts Domē viņš bij ņēmis dalību. Noklausoties šos referatos, bij jānāk pie slēdziena, ka Z. daudz un nopietni strādājis.

Šie bij Z. oficiālie darbi.

Bet viņam nācās veikt veselu rindu neoficiālu darbu, gan tādu, kur viņš vareja ko līdzēt, gan tādu, kur viņš maz ko spēja palīdzēt, bet kuŗi aizņēma laiku.

Kas gan negriezās pie viņa? Gan zemnieki-laucinieki savās nenoskaidrotās un strīdīgās zemes lietās, gan skolotāji un skolotāju biedrības skolu lietās, gan bijušie darba biedri-advokāti tiesu lietās, gan studenti savās personīgās lietās, gan kuŗa invalidi penziju lietās, gan atsevišķas personas tīri privātās lietās.

„Gan jau Zālīts izpalīdzēs, viņš jau Domē, tuvāk pie valdības...”

Skatot cauri Z. tā laika sarakstīšanos, jāsaka, ka atbildēm vien uz visām vēstulēm bij jaziedo droši vien vairakas stundas dienā. Un Z. atbildeja uz visām vēstulēm. Bet pirms bij jāievāc ziņas, jānoiet vienā, otrā iestādē, jāaprunājas ar vienu, otru personu, jāizskata aktis un t. t.

No sākuma Z. pats veica šos darbus.

Vēlāk viņam deva algotu sekretaru, kuŗš arī krāja dažādu materialus, kuŗiem bij nozīme likumdošanas darbā, un kuŗš veda sarakstīšanos.

Sekretaru algoja dažas Rīgas latviešu organizācijas. Kādi īsti uzdevumi Z. bij javeic un pēc kā jācenšas savā deputata darbībā, pie kādām tendencēm jāturas?

Cīņa pret muižniecību, lūk, galvenais lozungs. Tas ir tas, kas apvienoja visas partijas un virzienus.

No svara bij griest arī ārzemju vēribu uz toreizejās Baltijas apstākļiem, jo muižnieki visu attēloja nepareizi un savā labā. Ārzemju interese pret Krievijas iekšējās dzīves nokārtošanu parlamentāriskā ceļā bij liela un ārzemnieki uzmanīgi sekoja Valsts Domes darbībai un debatēm. Protams, starp citiem uzpeldeja arī Baltijas jautājums. Muižnieki, kuriem bij plaši sakari un netrūka līdzekļu, katru likumprojektu, kurš attēcas uz Baltijas dzīvi un aizskāra muižniecības intereses, apgaismoja ārzemju presē viņiem labvēlīgā gaismā, nostādīdami sevi par lieliem latviešu tautas labdariem un jaunās dzīves pionieriem, kaut gan patiesībā šie projekti bij sastādīti tā, ka tie maz ko jaunu ienesa, bet atstāja visu varu muižnieku rokās, kā līdz šim. Tāds bij jautājums par draudžu pašvaldību. Kā ziņams, luterāņu draudzēs visa noteikšana piedereja draudzes patronam — muižniekam. Mācītājus gan formēli vēleja draudzes konvents, kurā iegāja arī draudzes zemnieku priekšstāvji, bet galīga noteikšana piedereja patronam un aizvien ievēleja un apstiprināja to kandidatu, kurš patronam bij patīkams. Visiem vēl prātā nemieri Vecgulbenes un Aluksnes lielākās Vidzemes draudzēs, kuri izcēlās mācītāju dēļ, jo draudzēm uzpieda nevēlamas personas. Nāk atmiņā fotografa Zāliša dedzinašanas prāva Aluksnē. Zālīts aizgāja uz Sibīriju, bet viņa lieta bij pirmais protests pret muižnieku valdīšanu.

Ar laiku muižniecība, redzēdama, ka dzīves spiedienam grūti attūreties pretim, piekāpās un bij ar mieru reorganizēt draudžu pašvaldību, cerēdama caur to novilcināt citus svarīgākus jautājumus. Bet arī te mūsu toreizejie zemes valdinieki nedomāja izvest pamatīgu reformu, kā nebūt izlaipoties. Tie, nepareizi apgaismodami lietu, centās iestāstīt apstākļu nepazīniejiem, ka viņu projekts esot vislabākais. 1914. g. Parīzē sāka iznākt franču valodā žurnāls: „Des Annales des Nationalistes“, kurā apgaismoja mazo Eiropas tautu dzīvi. Caur žurnālista H. Simsona vidutājību tāni iekļuva vairāki raksti arī par latviešiem un to attiecībām pret muižniekiem. Zālīts ar Goldmani deva vajadzīgos materialus, sastādīdami arī paši rakstus. Interesanta bij polemika starp vācu valsts domnieku baronu Volfu un Zāliti un Goldmani Baltijas lietās. Minetais H. Simsons 19. martā 1914. gadā no Parīzes raksta J. Zālītim:

„Ļoti cienīts J. Zāliša kungs!

Sirsniņu paldies par Jūsu sūtījumu! Tas man daudz līdzēs, jo par visiem Baltijas jautājumiem rūpīgi krāju dažādus mate-

riālus, lai vajadzības brīdī tos varetu izlietot. Valsts Domē tagad nāk apspriešanā aizvien svarīgāki jautājumi par Baltiju. Par tiem visiem mēģinašu sniegt regulāri ziņojumus, lai arī no savas puses pabalstītu jēl maz šo kutelīgo jautājumu izšķiršanu mūsu labā.

Drīzumā iznāks numurs, kurā būs Jūsu un Goldmaņa kunga atbilde baronam Volfam. Es domāju, ka viņš jutīsies spiests atbildēt. Šinī pašā numurā būs Latviešu Izglītības Biedrības memuars, atbilde „St. Peterburger Zeitung“ baronam Volfam, V. Rozanova raksts un atbilde tam, kā arī dažādi sīkumi. Latviešu numura sagatavošana iet naigi uz priekšu.

Lūdzu pasūtāt to adreses, kuriem vajadzētu, pēc Jūsu domām, piesūtīt rakstus par latviešiem. No svāra arī būtu, ja varetu sadabūt vairākus abonētus šim latviešu-leišu izdevumam, kas var daudz palīdzēt latviešu lietai. Nupat vakar piesūtīju kādam franču ģimnazijas skolotājam rakstus par Baltiju.

Ievādu latviešu numuram rakstīs vairāki pasaulslāveni vīri. Žēl man ļoti, ka Jūsu rakstu nebūs starp citiem, bet ļābi saprotu, ka Jums tagad uz pleciem gandrīz vienam pašam latviešu lietu aizstāvēšana. Savas runas lūdzu piesūtāt ļābi pilnīgi, tāpat citu runas par Latvijas lietām, lai varetu no tām sniegt izvilkumus priekš šējēnes.

Jūs sveicina visā padevībā

H. S i m s o n s, 45, rue Broca à Paris.»

Kādā citā vēstulē J. Zālītim H. Simsons rakstā:

„Ļoti cienīts Zālīša kungs!

Ar šo vēstuli griežos pie Jums, lai atgādinātu draudzīgu reorganizēšanas lietu un citas lietas, par kurām derētu rakstīt franču presē.

Lasīju J. Goldmaņa kunga atbildi Volfam, bet, diemžēl, tā tādā formā, ka nevar izlietot franču presē. Es ļoti Jūs lūdzu, kopā ar Goldmaņa kungu, piesūtīt „Annālēm“ protestu pret Volfa apgalvojumu. Par to es rakstu arī Goldmaņa kungam. Tā mēs savus pretiniekus piespiedīsim pie zemes. Volfa autoritāte dabūs stipru belzienu, ko var izlietot Latvijas labā.

Man jāatzīmē, ka „Dz. V.“ (Dzimtenes Vēstnesis) manu atbildi bij tulkojis šausmīgi (piemēram, krogus, tulkodams ar alkohola debatēm etc.), atņemdams tai visu to kodīgo izsmieklu, kas tanī bij ielikts un par ko tā uztraucās „St. Petersburger Zeitung“, manu atbildi kroplodama. Bet ne tas ir no svāra. Jūs jau būsāt pamanījuši, ka viņa mani gluži pareizi tur aizdomās ar Jums un ar kādu prieku viņa uzsver, it kā es būtu nievadams atsaucies par mūsu deputātiem. Sak, latvieši viegli saplēšas, pamēģinasim sarīdīt. Jūs ļābi saprotat, ka tādas ēzelības es nekad nedarītu un ka manā atbildē, kā Jūs to pašī

varat lasīt, Jums piesūtītājās „Annalēs” — ir jau izteiktas šaubas klusā formā par to, vaj patiesi Jūs un Goldmaņa kungs esat viņam piekrituši. Jūs saprotat viņas bailes un arī viņas nodomus, lai atturetu Jūs no protestēšanas pret Volfu.

Jūs varat būt pārliecināti, ka Jūsu grūtajā darbā es nekad nekavešu Jūsu darbu, bet likšu lietā visu savu iespaidu franču presē, lai Jums būtu palīgs.

Jūs sveicina

H. Simsons.

5. marta 1914. g. vēstulē H. Simsons raksta:

„Ļoti cienīts J. Zāliša kungs!

Sirsnīgu paldievs par visiem Jūsu sūtījumiem! Jūsu vēstule man ļoti patika, ta ir stingra, mierīga, lojala. Viņa parādīsies jau nākošos numuros. Redzēsim, ko Volfs atbildēs. Jo atbildēt viņam vajadzēs.

Lielu paldies par visiem dokumentiem, kas man ļaus nopietni polemizēt.

„Les Annales des Nationalités” ir ieguvušas labu slavu. Šī labā slava mums ir rūpīgi jāglabā. Vēl reiz paldies!

Pašlaik sagatavošanā ir latviešu numurs. Pašā pēdējā brīdī A. Sterstes kunga slimība izjauca viņa ļoti skaisti uzsāktu apcerejumu par nodokļiem. Man sirds sāp, ka šis raksts netika pabeigts. Laika ir atlicis maz, jaunu autoru sadabūt nav vairs cerības, un, negribot, viss kopapcerejums jasadala gabalos. Es ļoti labi zinu, cik Jums daudz un svarīga darba, bet Jūsu vēstules tomēr mani vilināt vilina Jūs lūgt, sniegt īsu apcerejumu par ceļu klaušām Latvijā, par jautājumu, kas pašlaik nāk Valsts Domē. To, lūdzu, Annalu 3—4 l. p. lietu. Ja Jums laiks ļautu uzrakstīt apcerejumu par visiem nodokļiem, es par to būtu bezgala priecīgs, bet to no Jums lūgt neuzdrošinos. Ļoti Jūs lūdzu, kuplināt Latviešu krājumu ar Jūsu apcerejumu. Es ceru, ka tas pakalpos arī pašai lietai, jo, pēc parāduma, Latviešu numuru stipri izplatīšu galma un valdības aprindās.

Par alkohola jautājumu Baltijā man grafs Vitte laipni piesūtīja ļoti interesantus dokumentus.

Ļoti lūdzu atjaunot pie Jūsu koleģa Mansireva kga lūgumu dēļ viņa raksta par Baltijas muižniecības privilēģijām. To pasniegtu saīsinātu Latviešu numurā, jo pilnā mērā viņš iznāk pārāk garš. Saprotams, ka visas domas tiks absolūti respektētas, rezervejot man tiesību tulkot un rediģēt tā, kā to prasa franču publicistikas parašas: „svešā namā nevar iet ar savām parašām.”

Jums un Goldmaņa kgm lielu paldievs par vēstuli!

Jūs sveicina H. Simsons.

Kāda cita vēstule (12. janv. 1914. g.) skan:

„Ļoti cien. kungs!

Sirsniņi jums pateicos par Jūsu mīlo vēstuli un par laipnajiem aizrādījumiem!

„Annales“ 7.—10. Nr. Nr., ceru, būsāt saņēmuši un tā tad zināsat, ka man maza polemika ar Jūsu koleģi, baronu Volfu. Draudžu reformu lietā es esmu jau privati sarunājies ar daudzām galma personām, jo ar šām aprindām man uzglabājušies veci sakari. Ja Jums un Jūsu koleģim, Goldmana kgm, neizdotos izveidot projektu pēc Latviešu garšas, tad, lūdzu, neskojaties ar aizrādījumiem, lai vēl to varetu turpināt Valsts Padomē, vaj, ārkārtīgā gadījumā, izdabūt to, ka Keizars to neapstiprina, kā mūsu reliģiskai dzīvei kaitīgu. Ar prieku es dzirdēju, ka „Annales“ Latviešu numurs, kuŗu bagatīgi izkaisīju galma aprindās, atstājis ļoti labu iespaidu. Šis informēšanas ceļš mums būs jastaigā arī turpmāk. Ar dziļu prieku saņēmu no jums vēsti, ka Jūs piesūtīsat arī citas ziņas. Bieži vien noderēs jautajums pirms galīgas izspriešanas iekustināt franču presē, lai tās nozīme Jums palīdzētu Jūsu grūtajā darbā. Es gribētu nevien reģistrēt notikušo, bet strādāt šeit, lai Jums būtu pabalsts. Franču mēlē teikts vārds skan tālu un spēcīgi, to vis nevar noklusēt. Mūsu tēvija, Latvija, iegūst arvienu lielaku politisku ievēribu, izlietosim to mūsu Latvijas labā.

Par visu sirsnīgi pateikdamies, novēlu Jums panākumiem bagatu, svētītu jaunu gadu!

Visā padevībā

H. Simsons.

Ari citi jautājumi bij uz dienas kārtības un Zālitim nācās tos noskaidrot: krievu valoda Baltijas skolās, Baltijas mācītāju muižu zemnieku zemes, krogi u. t. t.

Bij jāvāc un jāsystematizē materiāli, jārakņujas arhīvos, jāved sarakstīšanās ar personām, kuŗas bij ieinteresetas šo jautājumu apgaismošanā noteiktā virzienā. Darba bij daudz, tas bij nopietns un paģēreja daudz laika. Bet kur tad parasta's darbs Domē un komisijās! Zālitim bij jatur Rīgas vēle-tāji notikumu kursā un laiku no laika tie jāinformē par to, kas notiekas galvas pilsētā.

Z. sarakstījās ar A. Bergi, V. Zamueli un citiem.

2. febr. 1914. g. A. Bergs raksta:

„Mīlo Zālit!

Jums tur Peterburgā nu atkal svarīgi notikumi, kuŗu tā-lāko nozīmi mēs vienkāršie mirstīgie še mājās lāgā nemaz vēl nevaram apsvērt. Tā vien nu liekas, ka labi nebūs, bet vai būs sliktaki, nekā bija, par to arī var šaubīties. Lai iet,

uz kuŗu pusi grib, bet lai iet uz priekŗu, ka galu galā, un pat tādā laikā, kuŗu ari mēs piedzīvosim, izies uz to pusi, kur „viņi“ negrib, ta ir diezgan skaidra lieta. Ja tā nenotiktu, tad visas vēstures, zocioloģijas u. t. t. grāmatas vienkārŗi jasadedzina.

Lasīju, ka esi iecelts par prasību tiesību komisijas sekretaru. Tā tad Tev jauns svarīgs, bet pēc manas sajūtas patīkams darba lauks. Nu mūsu pienākums Tev nākt talkā, jo ta ir mūsu visu goŗa lieta, ko mūsu deputats spēj celt priekŗā. Man nu ir piekritis uzdevums, apstrādat paŗu sākumu un esmu ņo darbu ari labu gabalu paveicis. Domāju, ka mūsu Juristu Biedribā vareŗu savas gudribas stāstīt tā ap 20. februari. Vai nav par vēlu?

Krogu lietā mēs ņe sacēlām tādu troksni, ka paŗi baroni nobijās, palika gluŗi klusu. Tagad nu atkal jalieŗ lielas cerības uz Jums. Domāju, ka ņai jautajumā Jums būs samērā vieglaks stāvoklis. Tas ir jautajums, kuŗu saprot katrs krievu muŗiks, zimpatiska lieta pate par sevi. Pēc manām domām būtu ļoti labi, ja ņo jautajumu kaut kā varetu sapīt ar draudzes reformas lietu, jo tad būtu vieglaki Baltijas baronus nostādīt pareizā gaismā. ņūpības apkaŗoŗanas projekts jau nu gan, laikam, samērā ātri pie Jums virziesies uz priekŗu, jo viņŗ jau reiz bija Domē. Bet vaj draudzes jautajumu tik ilgi varēs vilcināt, par to, zinams, jaŗaubas, lai gan viņŗ it kā pazudis no dienas kārtības.

Meijendorfa interpelacija man patīk.

Vai Vittes broŗuru par krogiem sadabuji?

Dzīvo sveiks, daudz sekmes darbā!

Tavs

A. Bergs.

Kādā citā vēstulē A. Bergs raksta:

Rigā, 9. febr. 1914.

Mīļo ņālīt!

...Nedomā, ka Tevi esam aizmirsuŗi. Esam ari domājuŗi par mācitāju muiŗu zemnieku zemes pārdoŗanas projektu, atrodam to par pārlabojamu un gribam ņai ziņā Tev nākt talkā ar kādiem materialiem. ņim nolūkam lūdzam Tevi, ja iespējams, man pasūtīt vienu eksemplaru no ņi projekta un salīdzinaŗanas pēc ari vienu eksemplaru no bruŗniecības muiŗu pārdoŗanas projekta. Domajam tad ko neko izstrādat...

Dzīvo sveiks!

Ka jautajums par mātes valodu skolās bij viens no sāpigakiem ta laika jautajumiem, redzams no agrakām A. Berga vēstulēm ņālītim: Viņās raksta:

Rīgā, 3. okt. 1913. g.

Mīlo Zālit!

Še Rīgā mūs varen uztrauc mātes valodas jautājums, par ko Tu jau, laikam, arī būsi puslīdz orientēts no laikrakstiem. Rīkojamies uz visām pusēm. Izglītības Biedrība strādā pie liela memoranduma priekš kuratora, kurā viņam izskaidrot lietas pedagoģisko, likumisko un politisko svaru. Liberalā klubā noturejām tādu "бесѣду", kur, saprotams, visi bijām pilnīgi vienprātīgi kuratora rīcības notiesāšanā. Pēc tam nāca klaiņā diezgan pikanta lieta par Vidzemes tautskolu direktoru Rucki. Tas 1905. g. ir bijis Rīgas kadetu komitejas loceklis un pats aktīvi piedalījies pie uzsaukuma izstrādašanas, kurā bij uzstādīts prasījums pēc mātes valodas tautskolās. Ģimnazijā, kurā viņš toreiz bij par direktoru, viņš 2 skolotājus bez viņu ziņas pierakstījis pie kadetu partijas. Kad tie protestēja, viņš atbildejis, ka laika garam jāiet līdz. No sava brāļena Tu jau zini sīkumus par notikumiem Todlebena bulvara skolā. Turēnes skolotāji prasa, lai Ruckis atsauc avizē sarunas pareizību ar Ivinu, citādi viņi paši atklāti protestēs. Bet Ivins atkal paska dro, ka tādā gadījumā viņš atklās visu, ko Ruckis runājis. Tā tad nelaieme liela. Izeja var būt tikai dievžada: vaj nu Ruckim jāiet vai arī viņš taisīs labu karjeru. Mūsu pilsētas valde arī interesējas par šo jautājumu un uzstāsies sparīgi. Bulmeringam ar Ščerbakovu ir bijis „Крупный разговоръ“, pēc kurā pirmais aizbraucis uz Peterburgu. Tā tad rīkojamies visādi, domājam pat par kādu demonstrāciju vaj deputāciju kopā ar «Deutscher Verein». Man liekas, ka tas valdībai varenī imponētu, jo līdz šim viņa savu politiku Baltijā vienmēr ir dibinājusi uz naidu starp mums un vāciešiem. Vienīgie, kas šai lietā vēl snauž, ir mūsu pilsētas domnieki un Latv. Biedrības aprindas.

Liberalā klubā 8. oktobrī notiks pilna sapulce, kurā piedalīšoties Mansirevs. Te grib pārrunāt jautājumu par interpelāciju mātes valodas lietā. Man ir nodots arī Tevi aicināt uz šo sēdi, lai gan domāju, ka Tev nav vērts braukt. Par visu svarīgo Tev jau ziņošu. Pats es domāju, ka interpelācija šai jautājumā ir pilnīgi iespējama, jo likums pēc manām domām ir pārkāpts. Lieta ir šāda: pēc 3640. panta mācības valoda „по удобству“ var būt krieviska vai latviska. Ministru komiteja nu savā žurnālā no 10. maija 1905. g. (apstiprināts 18. jūnijā 1905. g.) paskaidro, ka nedrīkst to saprast tā, ka „выборъ языка зависитъ отъ усмотрѣнія начальства“. Tāpēc viņa dod plašāku paskaidrojumu, kurš tagad ir 2. piezīmē pie 3640. panta. Ja nu šo piezīmi atkal grib saprast tā, kā to dara Ščerbakovs, proti, ka no viņa atkarājas valodas noteikšana, tad jau visa piezīme būtu bijusi lieka. Vēsturiskā tulkošana

neatstāj nekādas šaubas, ka šī piezīme „въ соотвѣтствіе съ потребностью мѣстнаго населенія“ gribeja noteikt latviešu mācības valodu arī aritmetikā visās skolās. Tā tad Ščerbakova rīcība ir nelikumīga. Domāju, ka pie interpelācijas par šo likuma aizskāršanu varetu piedabūt ne tikai Meijendorfu, bet arī pārejos vācu deputatus. Tā tad diezgan pateicīga lieta un tāds Ruckis manitu, ka nevar vis tā spēlēties ar mūsu interesēm.

Tu atceries, ka pie Tevis būdami, runājām par brošūriņu par draudzes reformu. Griezās pie Jendes, bet nav vēl atbildes. Olavs aizrādīja vēl uz Gailiti, kuŗš esot labi iestrādājies šos jautajumos. Būs arī viņam jāraksta.

Nu Tevi diezgan ilgi esmu kavejis ar sava sliktā rokraksta izburtošanu. Tapēc dzīvo sirsniņi sveiks!

Tavs A. Bergs.

Drīz Bergs par to pašu jautajumu atkal raksta Zālitim.

Rīgā, 30. oktobrī 1913.

„Mīļo Zālit!

Nedomā, ka mēs Tevi esam aizsūtījuši tur uz to Valsts Domi, lai Tu tur ņemies un mocies, kā nu varedams, un paši būtu par Tevi aiznirsuši. Tik ļauni ļaudis mēs nu neesam. Starojamies arī, cik ir to spēku. Vispirms, kā jau tika norunāts, rūpejamies par brošūru draudzes reformas lietā. Pēc ilgām sarakstišanām man izdevās lietu nokārtot tā, ka Jende uzņēmas sastādīt pirmo „uzmetumu“, kuŗu tad Zamuels pārstrādātu galīgā veidā. Domāju, ka Jendem ar savu darbu drīz vajadzēs būt galā, bet Zamuels pie sava darba, man liekas, varēs stāties tikai tad, kad būs gatavs un mums atsūtīts komisijas galīgais ziņojums Domei. Katrā ziņā ta lieta tiek darīta. Generalgubernatora padomē („Труды“ стр. 144) Viljevs (ta laika tautskolu direktors, autora piezīme) starp citu ir izteicies tā: „Viljevs interesejas par Vidzemes draudzes skolu likteni un, baidīdamies par to iznīkšanu, liek priekšā ievest skolu projektā šādu noteikumu: „Vidzemes gubernā esošās draudzes skolas pastāv arī uz priekšu uz pastāvošo likumu pamata, paturēdamas tām piederošos nekustamos īpašumus un kapitalus.“

Viljevs generalgubernatora padomē bij valdības oficiālais reprezentants, viņš savā laikā bija tautskolu inspektors. Kapustīna labā roka un viens no vistrakākajiem krievinātajiem. Tagad viņš ir departamenta priekšnieks. Viņš katrā ziņā ir labs Baltijas skolu pazinejs. Ja tad nu komisijā ierona kāds valdības reprezentants un nepabalsta Tevi jautajumā par draudzes skolām, tad taču aprasies, ko tagad par to domā departamenta priekšnieks Viljevs. Vaj tad tagad valdībai var

būt vienaldzīgi tas, ko pāris gadus atpakaļ tās pašas valdības, tie paši darbinieki aizstāveja? Tad taču jāšaubas, vai tas valdības ierēdnis, kas pašlaik ieradies komisijā, arī zin, ko valdība tiešam domā.

Tu jau laikam būsi lasījis, ka šie maktīgi izrakstījamie par latviešu-vācu attiecībām. Ka tur nekas neiznāks, to jau gan arī paredzeju. Mans galvenais nolūks bija, krievus drusku sabaidīt, sakarā ar mātes valodas jautājumu. Liekas, ka tas izdevies, spriežot pēc lielās lamašanās, ar kurām viņi mani apstrādāja.

Dzīvo nu vesels un spirts! Stāvi stipri un cīnies droši tautas labā un kad Tu nomirsi, tad mēs Tev celsim smuku pieminekli, tikai tik drīz gan vēl nemirsti aiz tiem priekšm uz to pieminekli!

Sveiks! Tavs A. Bergs."

Jasaka, ka Zālitim skolu lietā nācies daudz strādāt. To liecina arī to privatu vēstuleju daudzums, uz kādām Z. nācies atbildēt. Pie viņa griezās daudz skolotāju tīri personīgās lietās.

Jēkabmiesta tirdzniecības skolas direktors K. griežas pie Z. ar lūgumu izgādāt, lai Finanšu ministrija dotu piekrišanu bezprocenta aizdevuma izsniegšanai 25.000 rubļu apmērā skolas ēkas būvei. Par šo lietu atrodam veselu sarakstīšanos.

Vecais tautskolotājs K. B. no Mazsalaces lūdz Z. un Mansirevu (lūdzejam atbildejis Z.) palīdzēt, lai lūdzejs tiktu ieskaitīts tautskolotāju penzijas kases dalībniekos. Par šo jautājumu parādījušies raksti laikrakstos, no kuriem redzams, ka kādi 80 vecie Kurzemes un Vidzemes tautskolotāji palikuši neuzņemti penzijas kasē. No tiem skolas druvā nokalpojuši: divi — 53 gadus, divi — 50 gadus, deviņi — 40—50 gadus, deviņpadsmit — 30—40 gadus, 30 skolotāji — 20—30 gadus, pārējie — mazāk par 20 gadiem. Vecuma ziņā tie ir no 50—80 gadiem, viens pat 83 gadus vecs. Kad iznācis likums, tie vairs nav ieņēmuši skolotāju vietas. Bet atstāt tos bez valsts pabalsta būtu netaisni.

Bij Lielā pagasta skolotājs A. sūdzas, ka savā laikā bēdīgi pazīstamais tautskolu inspektors — rusofils Pravdins — bez iemesla atlaidis A. no vietas un lūdz spert soļus, lai A. tiktu ieskaitīts penzijas kasē. Zīmīgi tas, kādā veidā Pravdins atlaidis A. Pravdins aizvien bijis mierā ar tautskolotāja A. panākumiem. Te piepeši iebrāucis uz revīziju A. skolā un pirms revīzijas paziņojis skolotājam: „Es Jums dodu padomus izvēlēties citu darba lauku.“ A. noraidījis šādu „padomu“. Bet pēc mēneša saņēmis formelu paziņojumu, ka viņš atlaists. Visi lūgumi, izsniegt rezolūcijas norakstu ar atlaišanas moti-

viem, palikuši bez sekmēm un A. ņemta iespēja ko nebūt darīt un kur nebūt griesties ar sūdzību par nepareizu atlaišanu no vietas.

Par šo pašu Pravdinu stāsta daudz interesantu lietu, cik viņš bijis rupjš un patvarīgs, īsts ta varmācības un netaisnības laikmeta reprezentants. Tā, palikdams par nakti pie kāda jau padzīvoša skolotāja, kuram nelaimīgā krievu valoda nav bijusi st'prā puse, P., iedams gulet, licis novilkt sev zābakus. Sevišķi daudz un dažādu piedzīvojumu P. bijis ar skolotajām, it īpaši jaunām un piemīlīgām. Šis kungs bijis pilnīgi pretstats populāram tautskolu inspektoram Grāvitim, par kuŗu visi atsaucas ar cienību.

Kijevas komercinstituta audzēķi-brīvklausītāji, kuriem nebij pietiekoša izglītības cenza, griežas pie Z. ar lūgumu dabūt atļauju no Finanšu ministra biedra Pokrovska, kuŗš pārzināja augstākās tirdzniecības skolas, ieskaitīt viņus pilntiesīgos instituta studentos un pieļaut pie valsts ekzameniem, kas arī notika.

Rezeknes komercizglītības izplatīšanas biedrības padome, kuŗas pārzinā atradās Rezeknes tirdzniecības skola, griezās pie valsts domnieka Z. ar lūgumu, „aizrunat par mūsu skolu pie Garīgā departamenta direktora, lai mūsu skolu beigušos pielaiž katoļu garīgā zeminārā“. Pēc minētās padomes iztēlojuma lieta šāda: latgaliešu pamošanās un attīstība stipri traucē poļu kundzību pār latviešiem. Lai ar laiku no tādas aizbildniecības atsvabinātos un paši nostātos uz savām kājām, latviešu baznīckungi Rezeknes tirdzniecības skolas beigušos audzēķņus sūta uz katoļu garīgo zemināru, lai tie, tikuši par baznīckungiem, strādātu savas tautas vidū un labā. Bet no zināmas, t. i., poļu, puses sperti soļi, lai tādus neuzņemtu zeminārā aiz ta formālā iemesla, ka minētā tirdzniecības skola nedodot tiesības iestāties garīgā zeminārā, kāds aizrādījums nepareizs.

Lūgumu Z. parakstījis Rezeknes kuratorijas priekšnieks, baznīckungs N. Rancans.

Baldones pagasta rakstvedis Brūvels pagasta uzdevumā griežas pie Z. pēc padoma, vaj pagastam derētu pievienoties pie „skolu tikla“ jeb ne.

Rīgas pilsētas apvienotu tautskolu skolotājs V. Zālīts (J. Zāliša brālens) griežas pie Z. kuratora Ļevšina pazīstamā cirkulāra lietā par mātes valodu, kā mācības valodu tautskolās, kuŗš vēlāk no ministrijas tika anulēts un šinī jaunajam zināmā laiku valdīja liela neskaidrība, aizrādīdams uz nenormālo stāvokli, kur neesot nekādu noteiktu priekšrakstu, viss it kā atstāts skolotāju ziņā, kuriem tik vēlāk uzkrāju atbildību.

Olava tirdzniecības skolas skolotājs Kr. griežas pie Z. ar lūgumu, parūpeties viņa kaņķlausības lietā, jo viņu nepareizi iesaucot kara dienestā. Pats skolas priekšnieks Plutu Vilis (Olavs) pabalsta lūgumu.

Valkas apr. Vijciema pagasta 50 saimnieku-rentnieku vārdā to priekšstāvis griežas pie Z. kā pie Vidzemes aizstāvja ar lūgumu, lai viņš „spertu vajadzīgos soļus un aizstāvetu mūsu intereses, aizrādot valdības priekšstāvjiem uz šā (tas ir, 6. jūnija 1912. g. par Vidzemes rentes māju pārdošanu par dzimtu) likuma izvešanas vilcinašanu un zemnieku apļaušanu apmaiņā“. Pēc minētā likuma Vidzemes muižniekiem bij uzlikts par pienākumu, pārdot viņiem piederošās rentes mājas. Kā rīkojās muižnieki, redzams no pagasta priekšstāvja vēstules Z.: „Mūsu Vijciema piecdesmit saimniekiem 24. un 25. aprīlī š. g. (1913. g.) I. iecirkņa Valkas apriņķa komisāra kungs paziņoja pirkšanas tiesības. 13 mājām muižniecība grib izdarīt „maiņu“, bet šai „maiņai“ piekrit tikai divu māju saimnieki. Likumā paredzeta maiņa tikai tur, kur caur to tiek likās robežas noapaļotas un streju zemes iznīcinātas, bet šai maiņai nav ne mazākās likumā paredzētās nozīmes. Labas, izkoptas, treknas pļavas grib izmainīt pret „tuksnešiem“, veselu viena gabala māju grib izmainīt pret divos atsevišķos gabalos mājēlēm, izmainīt tīruma zemi pret purvu. Muižniecība grib atdalīt no divām mājām un radīt jaunus strejgabalus, tamdēļ ka šo māju robežas saiet ar Gauju robežās. Pret visu šo, 11 māju rentnieki iesniedzām maija mēnesī sūdzību „Zemnieklīetu komisijai Rīgā ar plašiem aizrādījumiem. Zemnieklīetu komisijā visu sūdzību caurskatīšana tika nolikta uz 30. septembri, bet tagad saņēmām no komisijas rakstveža ziņojumu, ka landratu koleģija šo lietu aizturejusi, jo sastādišot jaunas maiņas projektus, un visas šīs lietas apturetas uz nenoteiktu laiku. Pilnīgi redzams, ka muižniecība grib šo likuma izvešanu novilcināt, jo viņa atkal izgudros tādu maiņu, kas nekādā ziņā nebūs pieņemama. Pārejiem saimniekiem, kam „maiņas“ nav, arī visas lietas stāv pie komisāra, jo no muižniecības pieliktie māju plāni no guberņas zīmetavas netiek apstiprināti, kadēļ sastādišot jaunus planus, bet jauna izmērišana šogad nenotikšot. Par visu šo briesmīgo netaisnību un novilcinašanu muižnieki tikai smīn, kad maksāšot vēl gadus 5 un tie, kas viņai nepiekrītot, vēl ilgāk, un galā pat viņiem nepārdošot.

Par šo netaisnību nemaz nav iespējams sīkumos uz papīra uzrakstīt!“

Vecgulbenes 39 rentnieki griežas pie Z. ar šādu lūgumu: Zemes Banka nopirkusi muižas zemnieku zemi un sākuse to samazināt un sadalīt pastāvošās saimniecībās, nerēķinājoties

ar to, ka daudzas saimniecības tiek iznīcinātas. Daži rentnieki piekrituši sadalīšanai, baidīdamies, ka tie nepaliek pavisam bez zemes. Rentnieki lūdz Z. darīt visu, kas iespējams, lai tos atstātu vecās robežās.

Trikates pag. Vidzemes muižniecībai Visaugstaki dāvināto Lipskalna un Lubu muižu kvotes zemes piecu māju saimnieki lūdz valstsdomnieku, noiet iekšlietu ministrijā un parūpeties, lai viņu lietām, kurās tie iesnieguši pārsūdzības par Vidzemes gub. Zemn. lietu Komisijas spriedumiem, „tiktu dots labvēlīgs un taisnīgs spriedums“. Bij jāiet.

Fr. Kempis no Latgales lūdz Z. pieņemt un dot padomu latgalietim, kurš atbraucis Peterpilī, sādžu ganību zervitutu lietā, jo Varklaņu muiža ļoti apspiežot visus apkārtejos zemniekus.

Jaunjelgavas apriņķa, Salas pag. pareizt. baznīcas zemes rentnieki griežas pie deputāta ar jautājumu par nomas naudas pastāvīgu paaugstināšanu un jaunu pirceju tiesībām.

Nav japiemirst, ko nozīmeja Peterpilī noiet tur un tur, izzināt to un to, parūpeties u. t. t. Pie Peterpils lielajiem attālumiem un ta laika gausības visās valsts iestādēs, šādas stāigāšanas, pat braukšanas, atņēma daudz laika. Bet Z. gāja, izzināja, atbildeja, nesāņemdams par to nekādu atlīdzību!

Stērstu Andrejs bij uzņēmis sarakstīt un sarakstījis brošuru „Par draudžu reformas vajadzību Kurzemē“, kuru vajadzēja izplatīt valstsdomnieku starpā, lai ieinteresētu tos šinī jautājumā. Z. bij jārupejas par brošūras izplatīšanu. Par nelaimi pašā beidzamā brīdī izrādījās, ka beidzamā lapas pusē nodrukātās tezes jāpārgroza. Kaste ar brošūrām jau izsūtīta uz Peterpilī. Visādā ziņā jāgādā, lai nepareizās lapas vietā domnieku rokās nāktu pareizā. Atkal steidzama sarakstīšanās.

Dr. Valters raksta Z. no Helzingforsas un lūdz parūpeties viņa konfiscētās grāmatas lietā par tautības jautājumu Krievijā. Viņš raksta: ... Varbūt, ka preses virsvalde Jums dotu kādu paskaidrojumu, kādas vietas grāmatā tai nepatīk un tās tad varetu izmest, varbūt, ka tās ir tikai kāds nieks, ko nav grūti grozīt.“

Pie Z. nereti griezās mūsu naudas iestādes ar dažādiem lūgumiem. Tā, Skujenes krāj-aizdevu sabiedrība lūdz izpaldēt kases jauncelāmā nama lietā. Sabiedrība nodomājuse celt savu namu un nolīguse ar vietejo draudzes konventu par divi pūrvietām uz mūža renti no draudzes ķesterā zemes, kam piekrituse arī ģenerālkonsistorija Peterburgā, bet iekšlietu ministrijā lieta apstājusēs aiz dažu vāciešu intrigām. (Līgums neesot izdevīgs nākošiem draudzes ķesteriem.) Z. jānoiet garīgo lietu departamentā un jānoskaidro lietas īstie apstākļi.

Ari III. Vidzemes kredītbiedrība, kuŗas dibinatajs un direktors bij nelaikis, bieži griezās pie viņa gan statutu, gan citās lietās. Z. daudz darijis šīs kredītiestādes labā un žēl, ka viņa līdzdarbnieki nebij darba biedra cienīgi un pielaida iestādes pagrimšanu, pārdodami kases namu.

Vispārīgi jāsaka, ka Z. bij liels idealists un pavājš cilveku pazinejs, kadēļ arī ziedoja daudz laika un darba tur, kur nevajadzēja, un pardaudz uzticejās tur, kur bij nepieciešama kontrole un uzmanība par līdzdarbnieku soļiem.

II. Rīgas Tirgotāju biedrība griezās pie Z. ar lūgumu plombu lietā. Izrādas, ka toreiz plombu, resp. kontrbandas jautājums manufakturas un modes preču tirgotājiem darijis tik pat daudz galvas sāpju kā tagad. Uz katra atsevišķa gabala jābūt plombei, citādi precī uzskata par kontrbandu un konfiscē.

II. Rīgas Tirgotāju biedrība lūdz, lai pie preču revīzijām pielaiestu lietpratejus arī no tirgotāju puses.

Komponists J. Zālīts griežas pie valstsdomnieka Z. savu kompozīciju lietā, kuŗas viņš iesūtījis Muzikas Komisijas krājumam. Valstsdomnieks Z., jāsaka, bij muzikas mīlotājs un saprātejs un kopā ar prof. Vītolu darbojās Latviešu Biedrības Muzikas Komisijā.

Aptiekas tirgotājs Rīgā B. griežas pie Z. savas aptiekas koncesijas lietā. Izrādas, ka viņam dota koncesija 1902. gadā. 1903. g. B. ierīkojis aptieku. Kāds cits pretendents cēlis sūdzību un process ildzis vienpadsmit gadus! Lieta bijuse Senatā veselās četras reizes! Guberņas valdes lēmums aizvien ticis atcelts, bet ta aizvien no jauna piesprieduse koncesiju B. Rīgā uz 1/2 milj. iedzīvotāju tikai 29 aptiekas, kur vajadzētu vismaz 50.

Dr. E. Paukuls no Terbatas veterinarinstituta griežas pie Z. ar lūgumu, ievākt ziņas par likumprojekta gaitu Terbatas veterinarinstituta jauno štatu lietā un parunāt ar valstsdomnieku oktobristu Godņevu, kuŗš esot referents.

Pilsonis M., kuŗam Z. izgādājis ieejas biļeti Valsts Dome, lūdz Z. neatteikties dot par viņu atsauksmi, jo viņš nodomājis pāriet uz Vidzemi un nodarboties kā privatadvokats. Atsauksme nepieciešama, lai pielaiestu pie privatadvokata ekzāma mīertiesnešu sapulcē.

Kāds Tamme griežas pie Z. ar lūgumu, parūpēties, lai Valsts Dome atļautu viņam atvērt slimnicu tuberkulozes dziedāšanai, jo viņš, iziedams no prof. C. f. Manteifeļa teorijas, atradis līdzekli, galīgi izdziedēt bez kādām zālēm plaušu diloņa slimos. Ari uz šīs vēstules ar Z. roku atzīmets: „Atbildets 24./IX. 1913.“

Zāliša skolas biedrs P., akcizes ierēdnis Terbatā, lūdz pa-interesēties par akcizes ierēdņu (kontrolielru) likteni, jo viņi saņemot ļoti maz „braucamās“ naudas.

Kāds Č., kurš sevi dēvē par žurnālistu, lūdz Z. palienēt viņam trīs rubļus, jo viņš esot vakar-naktī Peterburgā uz ielas aplaupīts. Nav redzams, vaj Z. arī šim lūdzejam atbildējis.

Z. veselība cieta no Peterburgas mitrā klimata: viņam sāka izkrist mati, pat veseliem kušķiem. Vispārīgi, šejienes dzīve bij nekārtīga un neērta: nedabuja kārtīgi paēst un atpūsties. Z. bieži ēda restoranos un tā sauc. „uzkožamo“ veikalos, kur gan bij liela dažādu aukstu uzkožamo izvēle, bet kas nekādā ziņā nebij pielīdzinams kārtīgam mājas ēdienam. Mūžīgās steidzamās staigāšanas pa ministrijām un valsts iestādēm ļoti nogurdināja viņu. Z. bij stiprs organisms, bet pār-pūlešanās lika sevi just. Viņš šad un tad sūdzējās par no-gurumu.

Uznāca pasaules karš.

Rīgā sajūtsma bij liela. Tik socialdemokrāti bij pret karu. Ja viens otrs paredzētu, kāds būs šis karš un cik ilgi tas vilksies, tad, bez šaubām, nebūtu tā jūsmojis.

Iesaucamie un rezervisti bariem pulcējās pie kazarmēm Kazaku ielā un nevarēja sagaidīt vien, kad pienāks kārtā.

„Vācijai gals klāt!“ „Vācija „kaput“!“ tā vien dzirdeja. Neviens nevarēja i iedomaties, kādā kārtā šis Vācijas gals pienāks. „Pēc sešiem mēnešiem nāksim mājās!“

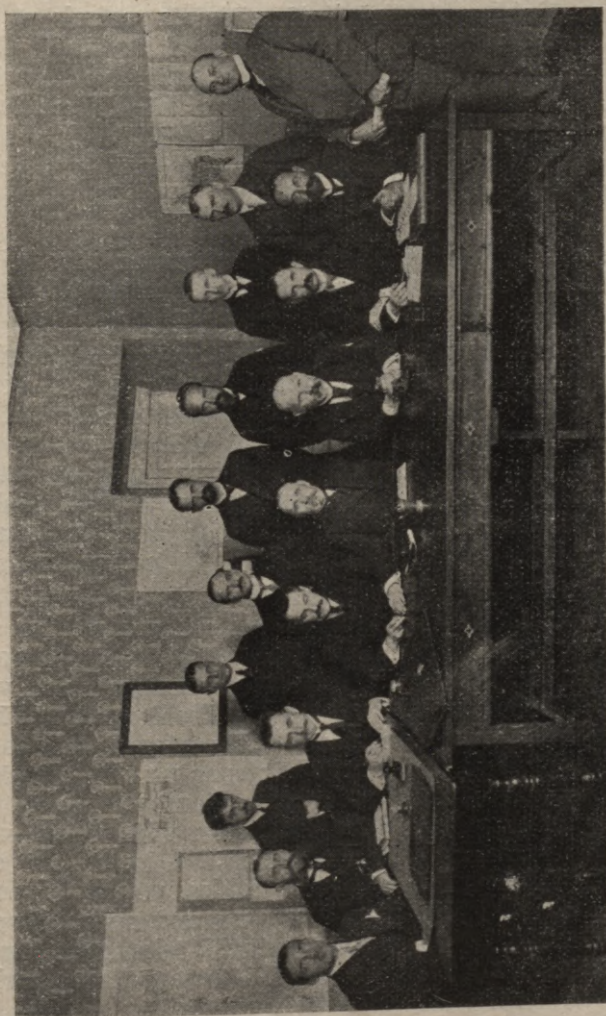
„Pie tagadejās dzīves iekārtas ilgāk karot nevar!...“

Karš ķēra arī šo riņdiņu rakstītāju. Jau pāri par pusmūžu un jaķeras pie plintes! Bet ilgi jau nekarosim!...

Pagāja veselas desmit dienas, iekam tiku komisijas priekšā! Kazaku ielā pie kazarmēm bij tāda jauniesaukto drūzmešanās, kāda vēl nekad nebij redzēta. Mobilizācija bij plaša. Te redzeja gluži jaunus, veseligus puisi, vīriešus pašos spēku gados un pāri par pusmūžu cilvēkus, visi spiedās pa vārtiem, lai stātos komisijas priekšā. Nebij manams ne īgnums, ne bailes, ne nemiers. Visi bij pacilatā gara stāvoklī: pret vāciešiem!

Mazliet savadu, drūmu iespaidu atstāja tikai tie, kuri bij noņemti un nākošās dienās sūtami uz fronti: Kazarmu ielas pamatskolas plašos pagrabos ieslēgti aiz treliņiem (pieliekamos kambaros), lai neizklīstu un lai tos uz pirmo mājienu varetu nosūtīt uz Daugavpili. Ta bij nelaimīgā 7. kategorija (ja nemaldos), nolemta aktīvās armijas paplašināšanai uz frontes. Droši vien puse no tiem vairs neatgriezās, bet krita pirmajās kaujās, kur krievu nesagatavotie un vājāk apbruņotie kara pulki cieta lielus zaudējumus.

Karš šķīra mani no Zāliša un es viņu vairāk gadus neredzeju. Apmainijamies dažām vēstulēm. Z. strādāja tāpat kā agrāk, pat vairāk, jo nāca klāt jauni darbi, jauni uzdevumi. Visiem zināma kara gaita un cik nekārtīgi, nolaidīgi un pat noziedzīgi karoja krievi, kadēļ arī to pazaudeja. Tauta nav vai-

Latviešu bēgļu apgādāšanas centralās komitejas sēde Peterpilī. J. Zālītis sēd trešais no kreisās puses.

nīga. Vainīgas vadošās un valdošās aprindas: izkurtejusē muižniecība, nihilistiskā, svārstīgā inteliģence, patvarīgā, tumšā garīdzniecība.

Sākās bēgļu laiki: Vāci okupēja Kurzemi, vēlāk Vidzemi un Latgali. Latvieši bēga uz Krieviju. Daudzi apmetās Pe-

terburgā. Atvēra bēgļu skolas. Zālītim bij atkal darba pilnas rokas. Viņš izgādāja līdzekļus no tā sauc. Tatjanas Komitejas un atvēra skolas, kur bēgļu bērni mācījās par brīvu, pat dabuja uzturu, un kur viens otrs skolotājs dabuja darbu.

Vāci ieņēma Kurzemi. Rīga bij apdraudeta.

Zālīts ar Goldmani (šīnī lietā pēdejs vairak strādājis) organizēja latviešu strēlnieku bataljonus, lai apturetu vāciešus un lai tos izdzītu no dzimtenes. Kurš gan labaki pazina un redzeja Kurzemes bēgļu postu un bēdas, kā Zālīts, kurš vaj katru dienu sastapās ar bēgļiem un viņu bērniem? Viņš juta līdz tautas dvēselei. Viņš dalījās tautas dusmās pret iebrucējiem un tautas naidniekiem. Tēvu zemei bij grūti laiki, dēliem bij jānāk palīgā.

Z. vēlāk nācās pārciest daudz pārmetumus par strēlnieku bataljonu dibināšanu. No sākuma viņam uzbruka kreisie elementi, vēlāk labie.

Lai krievi ietu bojā, viņiem nevajadzējis iet palīgā, paši tie vairs negribejuši karot, karš būtu drīzak beidzies, cik daudz latviešu strēlnieku aizgājis velti bojā, jo krievu ģenerāļi laiduši tikai latviešus ugunī, nesūtīdami palīgā krievu pulkus. Vēlāk atkal dzirdēja: latviešu strēlnieki bij krievu komunistu galvenie stūtetāji un spēks, tikai pateicoties viņiem Leņins un Komp. ticis pie varas un spējis nodibinat savu posta un nelaimes valsti, lūk, ko „slavenie“ strēlnieki izdarījuši!

Tādi bij pārmetumi!

It kā Z. ar G. vareja paredzet, kas notiks. Mēs zinam, cik maldīgi, pat aplāmi izrādījās visi pareģojumi par pasaules kara gaitu un iznākumu, pie kādiem daudzi to laiku varenie un kara specialisti tūrējās. Viļums II., droši vien, nebūtu uzsācis karu, ja nebūtu bijis pilnīgi pārliecinats par savu un Vācijas uzvaru. Krievijās vīri pūta par drīzu ienaidnieka satriekšanu, bet vajadzēja paiet vairakiem gadiem, lai šī satriekšana nāktu un tad arī ne karaspēka vajības, vaj neveiksmju dēļ, bet tautas bada dēļ. Kad krievu karaspēks apsēda turku cietoksni Erzerumu vaj Karsi, tad krievu kara specialists Šumskis plaši rakstīja avizēs, ka cietoksni neesot iespējams ieņemt ar „šturmī“ un ka paiešot mēneši, iekams to ieņemšot, bet otrā vaj trešā nedēļā krievu pulki to ieņēma, jo turki vāji aizstāvējās un tiem nebij pietiekoši municijas. Beigu beigās neviens vairs neticeja, tā sauc. kara lietu specialistiem un nelasīja to rakstus, jo katram laikrakstu lasītajam no piedzīvojumiem bij gaišs kā diena, ka nav pasaulē tāda specialista, kurš būtu spējīgs ko noteikt pasaules karā, kur darbojās un krustojās daudz dažādu faktoru. Cilveka prāts izrādījās par vāju. Un te nu Z. ar G. bij jāparedz, kas notiks ar latviešu strēlnie-

kiem, ka tie, apstākļu spiesti, paliks par komunistu varas pabalstītajiem!

Zāļits, līdzdarbodamies pie bataljonu organizēšanas, vadījās no patriotisma un dzimtenes mīlestības jūtām. Viņš bij vispirms praktisks darbinieks. Pie viņa katru dienu, pat katru stundu, nāca ļaudis, bēgļi, stāstīja par briesmām, kādas uzbrukušas Kurzemei, par grūtībām, kādas jāizcieš bēgļiem. Pilnīgi saprotams, ka radās vēlešanās nākt cietējiem palīgā, sevišķi tiem, kuri nebij paspējuši izbēgt no vācu rokām, un atsvabināt zemi no ienaidnieka. Šādas jūtas mita katra bēgļa sirdī. Bēgdams katrs cereja un vēlejš pēc iespējas drīzak atgriesties tēvu mājā. Un Z. stājās pie darba. Viņš daudz neprāto'a, nebij laika teoretizēt, bij kaut kas jādara. Ka Z. pareizi bij sapratis pašu latviešu domu un vēlešanos, pierādīja tas, ka bataljonu formešana, neraugoties uz dažām formelām grūtībām, jo no sākuma krievu virspavēlniecība skatījās ar zinamu neuzticību uz šo lietu, gāja sekmīgi uz priekšu. Un vaj latvju kareivji nepierādīja visai pasaulei, ka tie māk cīnīties, ka tie var iedvest bailes un cieņu „nepārvaramiem“ vācu pulkiem? Pat bavarieši bijās no latviešu strēlnieka! Tādi varoņi, kā: Briedis, Korpaks radās no strēlniekiem.

Karš gāja savu gaitu.

Vācijai gāja smagi. Uznāca Krievijas revolūcija un Nikolajs aizgāja Carskoje-Selo dārzos sniegu rakt. Valsts vadība pārgāja krievu liberalās muižniecības un inteliģences rokās, bet bij jau manams, ka ta neprātīs un nespēs valdīt. No tumšās zemnieku masas nevarēja nākt vadoni. Muižniecība bij galīgi nodzīvojusies un izvirtusi, pilsētnieku šķiras, stingri ņemot, nebij. Patvaldnieks, kuŗa patāga bij valdišanas galvenais ierocis, bij kritis, kas uzdrošinātos un justos tik spēcīgs, ņemt varu savās rokās? Ka Kerenskis bij pilnīgi nederīgs valdnieka lomā, bij skaidrs. No ta brīža, kad viņš, lai gan nicinādams, atlaida no frontes mājā to krievu kareivi, kuŗš atteicās iet pret ienaidnieku, aizbildinādams: „Kas man no ta būs, ka citi iegūs brīvību, bet es kritišu?“ — vareja jau pateikt, ka jaunā Krievija sabruks un demokratiskas kārtības tanī nebūs. Viss gāja kā pa miglu, kā pa tumsu.

Kā stāvēja ar Latvijas nacionālo ideju? Sākumā ta bij neskaidra, bet atkarībā no pasaules kara gājiena, pamazām noskaidrojās: var nodibināties neatkarīga demokrātiska valsts, latvju tauta var pati sevi pārvaldīt, būt pati par sevi, neatkarīgi no lieliem kaimiņiem pa labi un kreisi. Ta bij pārdroša doma. Ja atceresimies, kā latviešiem nācās cīnīties par savu valodu, par skolām, draudzēm un pašvaldību, tad pāreja uz savu valsti jaatzīst par lielu lēcienu. Bet līdz ar to jaatzīst, ka idejiski-kultūrelā ziņā latvieši uz to bij sagatavoti, caur

agrako gadu nemitīgām cīņām par savām tiesībām un īpatnībām, šīs idejas bij pārgājušas tautas miesā un asinīs, tās bij tautai tuvas un dārgas. Vajadzēja tikai ārejiem apstākļiem tā iekārtoties un izveidoties, lai rastos iespēja nacionalām idejām un tieksmēm realizēties, un tās palika par faktu, sapnis pārvērtās par īstenību.

Vēl gari uz putekļiem cerē...
 Vēl putekļi garu grib slēpt.
 Kas rādījās mūžīgi miris,
 Tas tautībā piecēlies sāk. (Auseklis.)

Tautas gars, dvēsele, saprāts bij pilnīgi attīstījušies līdz savas patstāvīgas valsts idejai.

Pati dzīve nāca palīgā. Lielie kaimiņi guleja satriekti, tiem vairs nebija varas un spēka. Kadēļ gan pašiem neņemt varu savās rokās, būt pašiem par savas dzīves noteicējiem?

Ja latvietis bija drošs, spēcīgs karotājs, kadēļ viņš nevarēja būt izveicīgs un tālredzīgs politiķis? Ja Beļģija un Holande var pastāvēt, kadēļ gan Latvija nevarētu?

Vajadzēja rasties organizācijām, kuŗas sludinātu nacionālo ideju un mēģinātu to izvest dzīvē.

Tādas radās.

Tās bija Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome un Rīgas Demokrātiskais Bloks. Pirmās darba lauks bija tanīs dzimtenes daļās, kuŗas vēl nebija ieņemtas no vāciešiem, otrā darbojās Rīgā un Kurzemē, kuŗas atradās vācu okupācijas varā. Pēc Rīgas krišanas vācu rokās, 1917. gada septembrī, Rīgā notika sīlepenas latviešu pilsoņu un zocālistu priekšstāvju sapulces, kuŗās apsprieda jautājumu par Latvijas valsts tapšanu. Bij iebildumi pret neatkarīgas valsts iespējamību, tik pēc ilgāka laika visi piekrita Latvijas valsts pilnīgas neatkarības idejai. To formulēja šādi:

1. Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika Tautu Savienībā.

2. Latvijas valsts iekšējo iekārtu un tās attiecības uz ārieni nolems tās Satversmes Sapulce.

Oktobrī 1917. ierosināja domu dibināt kopeju centru, kuŗš, pārziņātu un vadītu visas latviešu tautas politiskās un nacionālās lietas. Sasauca Peterpilī sapulci no zemes padomju, sabiedrisko organizāciju un politisko partiju priekšstāvjiem. Sapulce vienojās sasaukt Latviešu Nacionālo Padomi. Tās sasaukšanu nolika 11. novembrī Valmierā. Notika lielnieku apvērsums Peterpilī 7. novembrī 1917. g., kuŗš izplatījās arī uz vācu vēl neieņemto Latvijas daļu, kadēļ Nacionālās Padomes sasaukšanu atlika uz 29. novembri 1917. g. Valkā.

Padome izstrādāja deklarāciju Krievijas revolucionārai

demokratijai, Ukraines Centralai Radai un ārvalstīm, kā arī uzsaukumu latvju tautai. Pēdejšais skaneja:

«Lai apvienotu sašķelto tautu un sadalītu tautas zemi ar vienu nedalāmu valsts vienību par Latviju, ir nodibinājusies Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome.»

To pašu Nacionālā Padome izsacīja savā otrās sesijas (no 20. līdz 30. janvarim 1918. g.) rezolūcijā.

„Latvijai jābūt neatkarīgai, demokrātiskai republikai, sastāvošai no Kurzemes, Vidzemes un Lātgales.»

Mineto organizāciju nopelnis tas, ka tās uzstājās par Latvijas valsts ideju un neatlaidīgi sludināja to, aicinādama izkļūdušos un izmisušos tautiešus uz kopejo ceļu darbu un mērķi.

Pēc Brestļitovskas miera Nacionālā Padome 3. martā 1918. gadā pārcēlās uz Latviju. Nacionālā Padome un Demokrātiskais Bloks gāja roku rokās un bieži apspriedās. Kad bij pienācis īstais brīdis, tās apvienojās par Latvijas Tautas Padomi. Apvienošanās notika 17. novembrī 1918. g. un otrā dienā — 18. novembrī Tautas Padome proklameja neatkarīgo Latvijas valsti un uzņēmās vadīt tās likteni līdz Satversmes Sapulces sanākšanai.

V.

17. novembrī 1918. g. notika politisku partiju sēde, kurā piedalījās priekšstāvji no šādām toreizejām politiskām partijām: Zemnieku savienības, Latvijas socialdemokrātiskās strādnieku partijas, Latvijas Demokrātiskās partijas, Latvijas Radikaldemokrātiskās partijas — Jānis Zalīts un citi, Latvijas revolucionāru socialistu partijas, Nacionaldemokrātu partijas, Republikāņu partijas, Latvijas neatkarības partijas, Lātgales Zemes padomes. Sēde notika plkst. 8 vakarā. Pieņem šādu dienas kārtību:

- 1) Latvijas Tautas Padomes politiska platforma;
- 2) Latvijas Tautas Padomes pagaidu prezidijs;
- 3) Pagaidu valdības organizēšanas jautājums;
- 4) Reglamenta komisija un
- 5) Dažādi citi jautājumi.

Vispirms uzsver, ka Latvijai jābūt patstāvīgai valstij un jāuztur draudzīgas attiecības ar ārvalstīm.

Pēc tam nolasa Latvijas Tautas Padomes politisko programmu, kurā jau visiem zināma. Nolasīto platformu vienbalsīgi pieņem.

Sēdē piedalās politiskas partijas šādā samērā:

- No Latvijas Zemnieku Savienības 13.
- No Latvijas Socialdemokrātu strādnieku partijas 10.
- No Latvijas Demokrātiskās partijas 5.
- No Latvijas Radikaldemokrātiskās partijas 3.

No Latvijas Nacionaldemokrātiskās partijas 2.

No Latvijas Republikāņu partijas 1.

No Latvijas Neatkarības partijas 1.

Par pirmo Latvijas Tautas Padomes priešsēdētāju uzstāda un ievēl Jāni Čaksti. Par ministru prezidentu ievēl Zemnieku Savienības kandidātu Kārli Ulmani. Pieņem, ka ministru prezidents kā ministru kabineta galva ir atbildīgs par katra atsevišķa ministra politiku Latvijas Tautas Padomes priekšā. Izsaka vēlēšanos, lai ministru prezidents drīzākā laikā sastādītu ministru kabinetu.

Aizrāda, ka visdrīzākā laikā būtu jāizvēl nepieciešamiem resoriem, piem., apgādības, priekšstāvji. Paziņo, ka suverenā tautas vara pārgājuse uz Tautas Padomi. Runā pirmās ministru prezidents, uzaicinādams visus pie vienprātīga darba, kurš nebūšot viegls, runā frakciju priekšstāvji, to starpā arī J. Zālītis: «Latvijas Radikaldemokrātiskās partijas vārdā apsveicinu apvienotās, neatkarīgās Latvijas nodibinašanu un pasludinašanu. Apsveicu arī Latvijas Tautas Padomi, kā augstākās varas pagaidu organu. Piepildās Latvijas tautas vēlēšanās, nostāties stingri uz savām kājām, būt pašai par savu likteņa noteiceju. Smagi, ļoti smagi bij nežēlīgā kara upuri, ko nesa Latvija. Bet pacelsies viņa no drupām ar jaunu sparū un droši ies pretim gaismai un labklājībai. Līdz ar visas pasaules demokrātiskām valstīm, Latvija brīvi ieies pasaules tautu savienībā. Nava bijuši veltīgi Latvijas labako dēlu pūles un ūpuri, ir svētīta labiem panākumiem pasaules demokrātisko valstu cīņa par imperialisma gāšanu un mazo tautu pašnoteikšanās viedokļa uzvaru. Lai dzīvo neatkarīgā Latvija! Lai dzīvo tautu savienība!»

Runai, kurā bij patriotisma un sajūsmas pilna, sekoja ilgi aplausi. Kā beidzamais runā Latgales priekšstāvis, aizrādīdams uz Latgales līdzšinejo apspiesto stāvokli, kad latgaliski nedrīkšteja ne runāt ne domāt, un aicinādams Latgali uz kopējo darbu ar brīvo Latviju.

Lielā sajūsmā nodzied trīsreiz: «Dievs, svētī Latviju» un sapulci slēdz.

19. novembrī notiek otrā Tautas Padomes sēde Rīgas pilsetas valdes telpās. Ministru prezidents ziņo, ka līdz šim neesot bijis iespējams sadabūt attiecīgas personas visām ministrijām un liek priekšā apstiprināt par ministriem sekošās personas: ārlietu — rer. merc. Z. Meijerovicu, iekšlietu — Dr. M. Valteru, finansu — Juraševsku, partikas un zemkopības — K. Ulmani, tautas apgaismošanas — Dr. K. Kasparsonu, darba — inž. Hermanovsku. Paliek pagaidam vakantas: satiksmes, tieslietu, tirdzniecības un rūpniecības, kā arī valsts kontroliera posteņi. Minoritatēm nodomāti

tautas apgaismošanas ministra biedru un valsts kontroliera posteņi.

Ierunas necel un ministru kabineta sastāvs tiek pieņemts.

Ministru prezidents aizrāda, ka arī tautas apsardzības pārziņa vieta esot vakanta un ka cerams drīz atrast derīgu kandidātu uz šo vietu, tad ziņo, ka vakar paziņots Vācijas ģenerālpilnvarniekam Viningam par Latvijas valsts nodibinašanu, pie kam airādīts, ka vēl arvien turpinoties pārtikas aizvešana uz Vāciju, bet no Kurzemes vedot prom dažādus materialus. F. Menders socialdemokratijas vārdā prasa, lai nekavejoši tiktu gādāts par politisko atsvabinašanu, jo Vācijas pilnvarotais šīn lietā gausi rikojoties, lai tiktu sperti soļi pret vācu pārvaldes dibinatām nacionalām (krievu-vācu) milicijām, kuŗas nekavejoši jalikvidē, lai tiktu organizeta vietejā pārvalde tagadejās Rīgas pilsētas vāciskās domes vietā. Aizrāda, ka jasper soļi manifestu izplatīšanai Kurzemē un Latgalē, kur vēl valda vācieši. Pienākušas ziņas, ka vācieši Latgalē neļaujot bruņoties vietejiem iedzīvotajiem, bet paši taisoties atstāt Latgali.

Sēdi slēdz 1½ dienā.

Nākamā sēde notiek 2. decembrī.

Pēc mandatu pārbaudišanas ministru prezidents Ulmanis uzstājās ar ar runu, kuŗā vispirms paziņo, ka vakar pēc pusdienas Liepajas ostā iebraukuse angļu flotes nodaļa. Tad aizrāda uz Pagaidu Valdības darbību un programmu: panākt vienošanos ar Vācijas ģenerālpilnvaroto Baltijā, informēt ārzemēs par notikušo, bet galvenais, sagatavot visu vajadzīgo uz drīzu Satversmes Sapulces sasaukšanu. Pagaidu valdība nodos tai savus darbus. Sevišķas cerības pagaidu valdība liek uz Sabiedrotiem, kuŗi nesuši Latvijai atsvabinašanu. Mums jādabū Latvijas atzīšana no Sabiedrotiem un vajadzīgais materialais pabalsts. Pagaidu valdība nevar grozīt pastāvošo sociālo iekārtu, par kuŗu lemj tikai Satversmes Sapulce. Jāgādā par palīdzību bezdarba strādniekiem. Nepieciešami atjaunot apklusušās fabrikas un gādāt par sabiedrisko darbu organizēšanu, valdībai jaatrod tam līdzekļi. Strādnieki jaapdrošina. Jāgādā par gūstekņiem un bēgļiem. Izpostītie apgabali jaatjauno, bet jādāmā arī par rūpniecību un tirdzniecību. Jādāmā par agrarreformas ievadišanu un zemes fonda nodibinašanu, no kuŗa būtu izdodami zemes gabali laukstrādnieku ģimenēm un ģimeņu savienībām apstrādašanai kooperativos. Jādibina arī naudas fonds, no kuŗa būtu izsniedzamas zumas lauksaimnieciskās kultūras pacelšanai. Būtu jaatcelt tie okupācijas varas izdotie rīkojumi, kuŗi traucē dzīvi un darbu mūsu zemē. Viens no svarīgākajiem ir ārejās apsardzības jautājums. Trūkst ieroču un muinicijas, bez tam okupācijas vara neļauj dibinat pastā-

vigu armiju. Nodomats organizēt miliciju, iesaucot jaunako gadu rekrutus un uzaicinot savvaļņiekus. Nopietns ir pārtikas jautājums. Kurzeme galīgi tukša. Vidzemē produktu ir vairak. Jastājas visiem spēkiem pretim spekulācijai un preču izvešanai no mūsu zemes. Ne mazaks ļaunums, kā spekulācija, ir labības pārvēršana reibinošos dzērienos. Pagaidu valdība uzskata par savu svarīgāko pienākumu pacelt lauksaimniecību un zemkopību tā, lai mēs nebūtu atkarīgi no ārzemēm, lai mēs nāktu pie tā, kas mums bij pirms 4 gadiem. Ari tirdzniecība un rūpniecība atjaunojamas. Jaaptura rūpniecības iestāžu iztukšošana, jasaved kārtībā ostas, jaatjauno fabrikas un jāgādā par aizvesto mašīnu atpakaļdabūšanu. Tiesu jautājumā jaspeļ solī jau pirms šī jautājuma nokārtošanas Satversmes Sapulcē. Jaiaved pagaidu reformas attiecībā uz personas neatkarības nodrošinašanu, jaiaved šķīreju un zvērināto tiesas. Civil un kriminallikumu normām jāpaliek spēkā. Muižas, kuŗu rentes notek šogad, netiks vairs atstātas atsevišķu lielgruntnieku rokās, bet tiks sadalītas, visvairak starp lauksaimniecības kooperatīviem. Finanšu lietās valdība spers solus kredītiestāžu nodrošinašanai. Satiksmes un darba ministriju uzdevums ir, apsargāt un uzturēt mūsu satiksmes līdzekļu darba spēju un gādat darbu un peļņu bezdarbniekiem. Tautskolai jāpiegriež sevišķa vērība.

Pēc ministru prezidenta runas J. Zālits liek priekšā debātes neatklāt, bet pāriet uz nākošo dienas kārtības punktu. Priekšlikumu pieņem. Ministru prezidents ziņo par līgumiem, kādus domats noslēgt ar vāciem: ir līgums par dzelzsceļiem un vispārejamais līgums. Pagaidu valdība pēc vācu karaspēka aiziešanas šanem dzelzsceļus. Tad vācu civilpārvalde nodod zemes pārvaldes darišanas Pagaidu valdības organiēm (šīnī līgumā 13 punkti). Daži Tautas Padomes locekļi aizrāda, ka līgums esot kauna pilns līgums, kādu varot parakstīt tikai uzvaretāji un vergi. Zālits saka: «Noteikumi nav izdevīgi. Labi, ka tie vēl nav parakstīti, jo dzīve var ar katru dienu grozīties mums par labu un vāciem par sliktu. Vajag vēl reiz novērtēt caur komisiju. Līguma projekta norakstus vajag izdalīt visiem Tautas Padomes locekļiem. Kas attiecas uz ārejiem apstākļiem, tad no tiem nevar spriest par mūsu neveiksmi. Tomēr jasaka, ka nogaidot mums rasies zināmi labumi. Nolemj ievēlet līguma komisiju.

Nākošā sēde 4. decembrī 1918. g.

No frakcijām piedalās: zocialdemokrāti — 7, zemnieku savienības — 16, demokrāti — 5, radikaldemokrāti — 6, nac. demokrāti — 3, neatkarīgie — 1, latgalieši — 9, ebreji — 3, vāci — 4.

Pieņem sekošo dienas kārtību:

Tiesa,
Nodokļi,
Pašvaldība,
Pārtika,
Policija.

Runājot par tiesu J. Zālīts, saka: «Tiesu jautajumā valdība ir izstrādājusi likumprojektu. Mums šodien atliek tikai izvēlēties attiecīgu komisiju, kas likumprojektu apskatītu galīgā veidā un tad rītdienas sēdē to celtu Tautas Padomei priekšā apstiprinašanai.»

Iebildumu pret šo priekšlikumu nav un to pieņem.

Attiecībā uz nodokļiem J. Zālīts paskaidro: Ari šī lietā liktu priekšā to pašu — ievēlēties komisiju. Ari šī jautajumā izstrādāts valdības projekts, bet nav cauri skatīts. Ja ievēlē komisija projekta caurskatīšanai.

Ceļ priekšā un apspriež pašvaldības likumu. Uz sēdes beigām ienāk ziņojums, ka 3. decembrī Krustpilī un Jēkabmiestā ienākuši lielinieki, kuri dedzinot mājas un slepkavojot iedomatos ienaidniekus.

Uz Zāliša priekšlikumu nolemj noturet slēgtu sēdi. Pieņem likumprojektu par pārtikas apgādašanu. Apspriež likumprojektu par policijas pagaidu iekārtu.

Ierodas ministru prezidents Ulmanis un paskaidro par notikumiem Latgalē: Pagaidu Valdība vairākkārt griezusies pie valsts komisāra Vinniga ar pieprasījumu šai lietā, bet bez sevišķiem panākumiem, tagad paziņots, ka pret laupītajiem sūtīsot brīvprātīgos pulkus. Nolemts dibināt nacionālās savienības. Apsardzības lietu stipri traucēja arī apstākļi, ka trūka kandidāta uz apsardzības ministra vietu, jo latviešu virsnieki, kam to piedāvāja, atteicās, neuzņemdamies atbildību par varbūtejām grūtībām. Tad Pagaidu Valdība ieskatīja, ka apsardzības ministrija jāuztic civilpersonai un tūlīn uzsāka attiecīgas sarunas. Vienošanās panākta ar deputātu Zālīti. Ministru prezidents uzaicina Zālīti kā apsardzības ministru ieņemt vietu pie ministru galda. (Skaļi applausi centrā un pa labi).

6. decembrī 1918. g. notika pēdējā Tautas Padomes sēde Rīgā, jo lielinieki tuvojās un Pagaidu Valdība bij spiesta atstāt Rīgu un doties uz Liepāju. Šī sēdē apsprieda un pieņēma likumprojektu par tiesām, apsprieda — cik tas savadi — ortografijas un amnestijas jautājumus.

Grūti iedomāties, vaj pasaulē bijusi kāda valdība, kurā atastos bēdīgākā stāvoklī par Latvijas Pagaidu Valdību. Pirmās dienās pēc valsts proklamešanas valdībai nebija ne kapeikas naudas, nebija pat telpu, kur noturet sēdes un nekādas va-

ras. Bet valdība bij stipra ar savu entuziasmu, uzņēmību un neatlaidību.

Pirmā kārtējā kabineta sēde, par kuŗu vests protokols, noturēta 26. novembrī, Dzirnāvu ielā Nr. 87, krievu laiku domeņu valdes telpās. Sēdē piedalījušies: ministru prezidents K. Ulmanis, skolu ministrs — Dr. K. Kasparsons, iekšlietu ministrs Dr. M. Valters, finansu — K. Puriņš, darba un satiksmes — T. Hermanovskis, iekšlietu ministra biedri R. Benus, A. Birznieks un Dambits (pēdejs vēlāk pārdēvēts par apsardzības ministra biedri) un pārtikas ministra biedrs J. Blumbergs. Ārlietu ministrs Meierovics atradās Londonā. Sēdē ziņots par 15 vagonu labības izsūtīšanu no Liepājas Rīgai, pieņemti rīkojumi par vācu kara iestāžu ierobežojumu atcelšanu zimejoties uz kredītiestāžu darbību, apspriesti daži ierosinājumi par līdzekļu sagādašanu valsts kasei, bet galvenais, apspriests Vācijas ģenerālpilnvarnieka paziņojums, ka Vācija gatava atzīt Tautas Padomi par pastāvīgu varas neseju iestādi un Pagaidu Valdību par tās organu līdz tam laikam, kamēr miera konference lems par Latvijas turpmāko likteni. Ar pamiera noslēgšanu 11. nov. 1918. g. vācu okupācijas ieņemtās zemēs gan oficiāli vēl tikai skaitījās kā pagaidu vara un viņas karaspēkam bij jāpilda pagaidām zemes aizsargašanās pienākumi, kamēr noorganizējās vietejie aizsargu spēki. Bet vācieši Latvijā negribeja pildīt uzņemtos pienākumus un ierobežot savu varu. Latvijā bij divvaldība: vācu okupācijas vara un Latvijas Pagaidu Valdība, kuŗai nebij nekādas faktiskas varas. Decembra sākumā gan vienojās par civiliestāžu nodošanu Pagaidu Valdībai, bet okupācijas vara lika dažādus šķēršļus iestāžu faktiskai nodošanai. Militārā vara palika pilnīgi vācu rokās.

Nebij līdzekļu. Pa daļai tie ienāca no labprātīgiem ziedojumiem, pa daļai no akcīzes un muitas iestādēm. Līdzekļu bij ļoti maz. Ministri visniecīšamākos savu kanceļu piederumus iegādāja paši uz sava rēķina.

Decembra sākumā ieveda tā saukto ārkārtejo peļņas nodokli (10% no iegūtās peļņas). Uz Tautas Padomes lēmuma pamata Pagaidu Valdība izlaida 10 miljonu rubļu lielu iekšeju istermiņa Latvijas neatkarības aizņēmumu uz 15 gadiem par 5%, kuŗu nodrošināja ar visiem valsts īpašumiem, bet aizņēmuma obligācijas vāji pirka. Arī kara peļņas nodoklis ienesa maz, jo maksataji, pa lielakai daļai, žīdi, visadi izvairījās no tā.

Pagaidu Valdība sevišķi pūlejās noorganizēt aizsardzības spēkus. Bij domāts izsludināt vispāreju mobilizāciju. Apsardzības ministrija ķērās pie mobilizācijas plāna un noteikumu izstrādašanas. Turpināja Nacionālās Padomes apsardzības nodaļas uzsākto brīvprātīgo vervešanu. Lielas grūti-

bas bij ar ieroču apgādašanu. Sākumā paši brīvprātīgie ieradās ar saviem ieročiem, kurus tie bij ieguvuši dažādā ceļā. Bijuši gadījumi, kad mātes par cimdēm vaj olām ieguvušas no vācu zaldatiem šautenes un nodevušas dēliem, lai tie sargātu valsti. Tādā kārtā iegūti pat ložmeteji.

20. novembrī 1918. g. nodibinājās arī Latvijas Sarkanais Krusts. Bet plašākās tautas masās patstāvīgas un neatkarīgas valsts apziņa bij vēl jamodina un jastiprina. Arī uz ārieni bij jasludina Latvijas neatkarības ideja.

Decembra otrā pusē uz Parizi izbrauca īpaša miera delegācija ar uzdevumu, vispusīgi apgaismot Latvijas valsts apstākļus, sagādāt materialu un moralisku atbalstu neatkarīgas valsts nodibīšanai un aizstāvet Latvijas intereses Versaļas miera konferencē. Par delegācijas sekretaru bij mums jau pazīstamais H. Simsons, ar kuŗu Zālīts agrak sarakstījās.

18. decembrī 1918. g. Rīgā ieradās angļu eskadra, kuŗa Pagaidu Valdība un iedzīvotāji sagaidīja ar lielu sajūsmu, jo cereja, ka sabiedrotie tagad aktīvi pabalstīs jaunās Latvijas valsts nostipranašanos un piespiedīs Vāciju pildīt pamiera noteikumus iepemtās zemēs. Sarunu vešanai ar Anglijas priekšstāvjiem Pagaidu Valdība un Tautas Padome bez ministru prezidenta vēl ievēleja apsardzības ministri Zāliti un tirdzniecības-rūpniecības ministri Sp. Paegli.

Pēc 11. novembrī ar Sabiedrotiem noslēgtā pamiera noteikumiem, Vācija uzņēmās austrumu frontē aizsargāt to frontes līniju, kādu iepēma viņas karaspēks pamiera parakstīšanas brīdī. Bet viņa šos noteikumus nepildīja. Jau decembra sākumā karaspēks sāka pamazām atkāpties un drīz atdeva lieliniekiem vienu Latvijas apgabalu pēc otra. Vācu kareivji, netraucēti no savas priekšniecības, stājās tiešos sakaros ar vietejiem organizētiem un arī no Krievijas pārnākušiem lieliniekiem, žūpoja un brāļojās ar tiem, atdeva tiem ieročus un municiju. Vācijas valdības paslēptais nolūks bij iznīcināt jauno nacionālo Latvijas valsti. Var teikt, ka lielinieku iebrukums Latvijā 1918. gada decembrī noticis saziņā ar Vācijas valdību. Vācu militārās varas rīcībā atradās pietiekoši spēka, lai atturetu lieliniekus, bet ta to nevēlejš. Decembra vidū vācu zaldatu padome Daugavpilī notureja apspriedi ar Krievijas priekšstāvi un nolēma nekarot ar lieliniekiem. Apdecembra vidu pa Daugavpils dzelzsceļu atklāti sāka iebrukt Rīgā daudz sarkanarmiešu un netraucēti organizējās. Decembra sākumā vācieši atdeva lieliniekiem Latgales austrumu un ziemeļu daļu, decembra vidū arī Daugavpili. Decembra sākumā Vecgulbenē sacēlās dzelzsceļnieki, kuriem piebiedrojās apkārtnes lielinieki. Vāci atdeva 16. decembrī lieliniekiem bez šāviena Valku. 17. decembrī lielinieki izsludināja Valkā

padomju republiku ar P. Stučku kā prezidentu. 22. dec. lieliniekiem atdeva Valmieru. Pagaidu Valdība par visu to ziņoja Anglijai un lūdza pēc palīdzības, bet nesagaidīja, ko cereja. Vācieši savu rīcību visadi attaisnoja: ar armijas sabrukumu, ar lielinieku pārspēku, pat ar Latvijas Pagaidu Valdības naidīgo izturešanos pret vietejiem vāciešiem. Pagaidu Valdība, lūk, kategoriski atteicās uzturet bij. Baltijas vācu muižnieku privileģijas.

Pagaidu Valdību nodarbināja jautajums par cittautiešu, sevišķi, vācu vervešanu zemes aizsargašanai, ko beidzot izšķīra pozitīvi. Nolēma pieņemt pavisam 5000 vācu savvaļnieku. Bij janoslēdz ar vietejo vācu militarpārvaldi līgums par vācu savvaļnieku līgšanu. Pēdejiem apsoliya Latvijas pavaltstniecību. Līgumu parakstit pilnvaroja ministru prezidentu K. Ulmani, apsardzības ministri J. Zāli un tirdzniecības-rūpniecības ministri Sp. Paegli. Vācu militarā pārvalde negribeja pieļaut, ka Pagaidu Valdība pārraudzitu vācu savvaļniekus un līgumu neparakstija.

Decembra beigās lielinieki bij ieņēmuši gandrīz visu Vidzemi un tuvojās Rīgai. Vācieši bez cīņas atkāpās. Pagaidu Valdībai bij maz kareivju un tie paši bij vāji apbruoti. Cereja uz angļu llotēs palīdzību pie Rīgas aizstāvešanas, bet angļi 1. janvarī 1919. g. paziņoja, ka viņi nevarot piedalities Rīgas aizstāvešanā un ka viņu kuģi atstās Rīgu. 1. janvarī vēlā vakarā Pagaidu Valdība notureja pēdejo ministru kabineta sēdi Rīgā, kurā apspriedās par visnepieciešamākiem soļiem sakarā ar Rīgas atstāšanu. Tautas Padome un valdības iestādes bij jau atstājušas pilsētu. Vairums Pagaidu Valdības locekļu atstāja Rīgu 2. janvarī 1919. g. un pārgāja uz Jelgavu, citi atstāja Rīgu 3. janvarī ar angļu kuģi. Vācu tautības ministri pēc tam vairs nepiedalījās valdībā. Vācu un latviešu karaspēka daļas sāka iziet no Rīgas 2. janvara vakarā un devās uz Kurzemi. Šur tur notika apšaudīšanās starp aizejošām daļām un pūli, kurš sāka laupit un kurā darbojās un aģiteja sarkanarmieši. Laundari aizdedzināja I. pilsētas teatra (tagad Nacionalās operas) nama dekorāciju galu.

3. janvara ritā lielinieki ienāca neapsargatā Rīgā. Starp sarkanarmiešiem bija arī latviešu strēlnieku nodaļas. 14. janv. lielinieki sarīkoja svinīgas kritušo lielinieku bēres, kurus apraka uz Esplanades laukuma, kurū nosauca par «Komunistu laukumu».

8. janvarī 1919. g. krita Jelgava, kurū neviens neapsargāja, 11. janv. lielinieki ieņēma Ventspili, bet 30. janv. Tukumu. Janvara beigās lielinieki bij ieņēmuši visu Kurzemi līdz Ventas upei. Tālāk vācieši viņus nelaida.

Pagaidu Valdība Jelgavā neuzturejās ilgi, bet pārcēlās uz Liepāju, kur ieradās 6. janvārī. Darbi bij jauzsāk no jauna, jo jau noorganizētās valsts iestādes bij galīgi izirušas, arī karaspēks bij izklīdis, bij palicis tikai ap 500 kareivju.

Vācu okupācijas pārvalde arī Liepajā tāpat kā Rīgā lika Pagaidu Valdībai dažādus šķēršļus ceļā. Gan toreizejo Liepajas vācu gubernatoru atsauca, bet jaunieceltais grafs fon der Gols, kuram bij padoti arī visi Liepajā un Kurzemē esošie vācu karapulki, izrādījās vēl sliktaks.

Vācija caur savu pilnvaroto A. Vinnigu piedāvāja Pagaidu Valdībai materialu palīdzību (100 miljonu marku), bet Pag. Valdība nepieņēma to, jo tā darītu Latviju atkarīgu no Vācijas.

Pagaidu Valdība centās dabūt no sabiedrotiem militāru un materialu palīdzību un nodibināt ar Igauniju un Lietuvu vienošu fronti pret lieliniekiem. 11. janvārī daži ministri izbrauca uz Kopenhāgenu, bet Liepajā palika iekšl. min. Valters, apsardzības — Zālītis un satiksmes Hermanovskis. Kopenhāgenā atradās amerikāņu pārtikas centrs priekš Austrum-Eiropas. Bij nepieciešami ievadīt sarunas par Latvijas apgādašanu ar pārtiku. Skandināvijas valstīs bij uzsākuši cīņu pret Latviju un Pagaidu Valdību Baltijas muižnieki un viņu vācu un latviešu piekritēji. Viņi bij nodomājuši ieķīlāt Skandināvijas bankās savas muižas un mežus, bet tas neizdevās, jo bankām paziņoja, ka Pagaidu Valdība jau 1918. g. decembrī noliegusi atsavināt un apgrūtināt ar parādiem nekustamus īpašumus Latvijā. Kopenhāgenā ministru prezidents apmekleja Anglijas, Ziemeļ-Amerikas Savienoto Valstu un Francijas priekšstāvjus, lai pārrunātu jautājumus par Latvijas aizsardzību un apgādašanu ar pārtiku. No Stokholmas ministru prezidents aizbrauca uz Kauņu.

Pagaidu Valdības braucienam uz ārzemēm bij panākumi. 9. aprīlī Liepajā ieradās pirmais sabiedroto pārtikas sūtījums (milti, cukurs, tauki). Sabiedrotie bij jau izsnieguši Latvijas karaspēkam ieročus un municiju. Bij panākta arī vienošanās ar Igauniju un Lietuvu par kopejo cīņu pret lieliniekiem.

Arī Liepajā bij daudz kas paveikts: noorganizētas nepieciešamās valdības iestādes, kuŗas Rīgā bij jau izirušas, izstrādāti un ievesti dažādi noteikumi par pašvaldībām, tiesām, skolām, par nodokļiem, nodevām un kļaušiem.

Pagaidu Valdība noteica laikrakstu «Latvijas Sargs» par valdības organu. Galveno vērību piegriezta Latvijas aizsargu spēku organizēšanai. Par karaspēka virspavēlnieku iecēla apakšpulkvedi Oskaru Kolpaku. Izsludināja bij. Krievijas virsnieku un apakšvirsnieku mobilizāciju Liepajā un Grobiņas apriņķī līdz 45. gadam, izņemot vietejos vāciešus. Pēdejie

§ 3.

Lai novērstu gadījumus, kad pilsētā ierodas kareivji bez attiecīga komandējuma vai uzturas ilgāk par atļauto laiku, pavēlu visiem kareivjiem, kas ierodas Liepajā no frontes vai ārpus pilsētas stāvošā karaspēka daļām, pieteikties Apsar-

J. Zālītis — pirmais Latvijas apsardzības ministrs.

dzības Ministrijas kanclejā. Katrs, kur tiks novērots, ka uzturas pilsētā bez Ministrijas atzīmejuma, vai ilgāk par Ministrijas atļauto laiku, neatkarīgi no soda tiks nekavejoši arestēti un nosūtīti uz savu daļu.

Attiecīgiem priekšniekiem stingri ievērot šī rīkojuma iz-

pildīšanu, paziņojot par katru, kas atgriezās bez Ministrijas atzīmejuma.

Mobilizēto jūras virsnieku Aleksandru Derumu, skaitit no 8. janvāra š. g. kā komandetu uz tvaikoņa «Saratov» par minētā tvaikoņa kapteiņa palīga vietas izpilditāju.

Ministrs: J. Zālīts.

Šī bij viena no pirmām J. Zāliša kā apsardzības ministra pavēlēm, kurai bij liela nozīme visā Latvijas atbrīvošanas darbā: ar jaunformēto latviešu armijas daļu ierašanos frontē Latvijas aizsargašanas posms izbeidzās un iesākās Latvijas atbrīvošana.

Interesanti apskatīt arī citas J. Zāliša pavēles.

Pavēle Nr. 4.

Rīgā, 6. decembrī 1918. g.

§ 1.

Ar Latvijas Ministru Prezidenta pavēli es esmu iecelts par Apsardzības Ministri un no šīs dienas uzņemos Ministrijas vadību.

§ 2.

Līdzšīņejam Apsardzības Ministrijas pārvalditajam R. Dambītim griesties pie saviem tiešiem uzdevumiem.

§ 3.

Lai apvienotu Ministrijas darbību, pavēlu nodaļas priekšniekiem visos organizācijas jautājumos griesties pie manis caur G. Grinberģi, bet apgādības jautājumos — caur R. Dambīti.

Apsardzības ministrs: J. Zālīts.

Kādos īsti apstākļos Zālītim nācās uzņemt savu amatu, liecina viņa pavēle Nr. 3, 3. februārī 1919. gadā.

Grūtā brīdī, kad ienaidnieks sāka jau ielausties Latvijas zemē, es biju spiests uzņemt Apsardzības Ministra pienākumus un stāties pie Latvijas apsardzības organizēšanas. Ilgā kara izmocītā un izpostītā tauta jau daudz bija zaudejusi no savas sajūsmas un enerģijas. Vēl līdz galam neizbaudījusi Krievijas lielniecisma baču un varmācību, redzēdama tikai acumirkļa grūtumus pašu mājās, viena tautas daļa izturejās nogaidoši, vaj arī, padodoties viltīgiem meliem, kas nāca no izbadejušo bandu puses, apsmejot visas tautas gribu un intereses, stājās noziedzīgā draudzībā ar iebrucejiem.

Nirgadamās par brāļu asanim, lielnieciskā Krievija raidīja uz Latviju savus centīgākos kalpus, latviešu strēlniekus, kas savu jūgu Krievijas dienestā tura augstāku par uzaicina-

jumu pārnākt Latvijā un kā mierīgiem pilsoņiem sākt tēvijas nostiprinašanas un izbūves darbu.

Latvijai vajadzēja uzsākt cīņu par savu neatkarību un Latviešu Atsevišķais bataljons palkavnieka Kolpaka vadībā ir pirmā latviešu kaujas vienība, kas pašreizēdīgi un droši ir uzņēmusies savas tautas apsardzību un vēl arvienu iztur kaujas smagumu.

Cīnoties pret daudzkārtējo pārspēku frontē, apdraudeti no apstulbotās nodevības aizmugurē, ciešot smagus zaudējumus, nedēļas ilgi bez atpūtas un naktsmiera stāvēt sakarā ar ienaidnieku, Latvijai uzticīgie kareivji ir pierādījuši ne tikai visaugstako pienākuma apziņu un varonību, bet arī nesalaustu enerģiju un uzvaras spēju.

Tādēļ tagad, kad pretinieks aizvien sāpīgāki sāk sajūst mūsu spēku stiprumu, kad tauta jau sāk pārlicināties par draudošo badu un iebruceju neprātu un kad vienmēr vairāk rodas iespēja atvieglot varonīgo cīnītāju darba frontē, es, augsti cienīdams visus spēkus, kas tieši vai netieši cīnījušies Latvijas neatkarības un cilvečības labā un godinādams visus cīnītājus, it sevišķi atzīmeju varonīgo palkavnieku Kolpaku un visus viņa varonīgos kareivjus. Nešaubīgi ticedams viņu spēkam un uzticībai visās tautas interešu aizstāvēšanā, es dienesta vārdā ar šo izsaku viņiem savu visdziļāko pateicību, ko pavēlu atzīmet palkavnieka Kolpaka un visu viņa kareivju dienesta sarakstos.

§ 2.

Instruktoru rezervi par nopelnu bagato pagātni uz kaujas lauka cīņā par Latvijas neatkarību pavēlu pārdēvēt par «Parmo Latvijas neatkarības rotu».

§ 3.

Uzdodu kapitanam Zemitanam Igaunijā formēt atsevišķu latviešu bataljonu, iecelot to par minētā bataljona komandieri un padodot tam visas Igaunijā darbojošās latviešu kara spēka vienības.

§ 4.

Uzdodu apakšpalkavniekam Kalnijam organizēt Igaunijā artilērijas vienības un iecelū viņu par šo vienību komandieri.

Februara beigās lieliniekus izsita no Kuldīgas un Ventspils un kara operācijas pārnesa uz Ventas labo krastu. Atsvabinātos apgabalos izsludināja vispārējo mobilizāciju. Vietējie iedzīvotāji, pārdzīvojuši lielinieku briesmas, visādi palīdzēja Pagaidu Valdību, un ieroču spējīgie vīriēši, gan mobilizēti, gan arī kā brīvprātīgie, labprāt iestājās Latvijas armijā.

Ar lielu aizrautību un sparību uzsāktās cīņas prasija jau pašā sākumā lielus upurus: 6. martā pie Skrundas, kādai latviešu nodaļai saduroties ar vācu Borka bataljonu, krita dienvidfrontes latviešu karaspēku virspavēlnieks pulkvedis Oskars Kolpaks un līdz ar viņu Studentu rotas komandiers Grundmans, virsleitnants Krievs un leitnants vācietis-ārzemnieks Šrūnders.

Kaŗa ministrs sakarā ar šo gadījumu izdeva pavēli Nr. 16; Liepajā, 6. martā 1919. g.

§ 1.

Ir grūti zemei pārciest ilgu karu, bet sevišķi grūti tas ir Latvijai. Karā izpostītai un nogurdinātai tautai vajag taisni tad, kad citur jau rodas miers, visnelabvēlīgākos apstākļos radīt savu aizstāvību. Izšķiedzams pēdejās Krievijas bagātības, ienaidnieks jau dziļi ielauzies Latvijas zemē. Latvietim vajag lielas enerģijas un sava spēka apziņas, lai droši paceltu savu karogu pret ienaidnieku.

Tadēļ visiem ienaidniekiem par ziņu es ar lepnu prieku atzīmeju tos lielos panākumus, ko devušas pēdejā laikā mobilizācijas un uzliktās nodevas. Ne ar kādu spēku nedz viltību nav nomācama tā tauta, kuŗa par savu patstāvību ar tādu gatavību nāk ziedot savu mantu un dzīvību.

Tie jau ir vāroņi, kas tikko iesaukti, ņem ieročus un kopā ar saviem vecakiem biedriem dzen ienaidnieku, un tie jau ir pilntiesīgi kareivji, kas vēl tikai pāris dienas apmāciti tik disciplinēti un krietni nes grūto dienestu.

Dienesta vārdā es ar šo pavēlu visām jaunformētām rotām un komandām izteikt manu atzinību.

§ 2.

Latvijas neatkarības varoņa pulkveža Kolkpaka un viņa tuvāko virsnieku traģiskās nāves dēļ uzlieku Latvijas armijai uz 2 nedēļām sēras.

Apsardz. m. J. Zālīts.

Latvijas atbrivošana, arī pēc Kolkpaka nāves, gāja sekmīgi uz priekšu.

Apsardzības ministra pavēlē Nr. 21., 21. martā 1919. g. Liepajā, lasam:

§ 1.

Par Latviešu Atsevišķā Bataljona Komandieri kritušā pulkveža Kolkpaka vietā apstiprinu kopvedi Balodi.

§ 2.

14. martā, kopā ar Anglijas priekšstāvi, es skatīju Saldū Latviešu Atsevišķo Bataljonu. Bataljons, izsīzdams lielā pār-

spēkā esošo pretinieku, bij pilnīgi sakāvis visu 2. Latviešu Padomju pulku, 11 dienu nemitīgās cīņās ieņemdams vienu vietu pēc otras. Bataljons bij iztīrijis zemi no pretinieka vairāk kā 30 verstu garā frontē un ieņēmis Saldu, gatavojās atkal uz tālakām kaujām. Traģiskos apstākļos, zaudējot savu varonīgo komandieri un 3 no saviem vislabākajiem biedriem, es redzeju latviešu varoņus nopietnus, bet možus.

Kopvedis Balodis, uzņemdamies grūtos apstākļos bataljona komandēšanu, bija veicis ne tikai savus operatīvos uzdevumus, bet ievērojis arī lielā mērā atsvabināto iedzīvotāju intereses. Lielākos centros, drošības un likumības aizsargāšanai, ir ierīkotas latviešu kara komandantūras. Par varonīgo un apzinīgo darbu Latvijas atsvabināšanā Latviešu Atsevišķam Bataljonam visā viņa pilnā sastāvā es vēl reiz atzīmeju savu pateicību.

Par nožēlošanu jāmin, ka latviešu zemes sargu frontes nodaļas apgādātas pilnā mērā tikai ar labu pārtiku. Trūkst veļas, zābaku un drēbju, tehnisko piederumu, zirgu lietu un daudz citu priekšmetu. Viņu iegūšanai no Valdības puses ir sperti visi soļi, kādi ir iespējami, un ir cerība, ka drīzā laikā visi trūkumi būs novērsti. Nepietiekoša ir arī sanitārā apgāde, trūkst ārstu, medikamentu un pārsienamo materiālu. Arī šinī ziņā ir sperti soļi.

Ļoti labi nostādīta jaunmobilizēto rotu apmācība Rudbāržos un Tāšu-Padurā, kas jau devusi krietnus panākumus. Tāšu-Padurā atrodošās rota labi apmācīta un gandrīz gatava, lai stātos cīņā kopā ar saviem jau daudz norūdītiem biedriem.

Gara stāvoklis augstākā mērā teicams.

Pārtika arī šais rezerves rotās ir laba, bet drēbju, apavu trūkst. Nepietiekoši nostādīta ir sanitārā daļa. Par visu minēto trūkumu novēršanu jau gādāts.

Pa ceļam apskatīju arī Durbes komandantūru un pārtikas un zirgu barības krājumus, kas atrodas minētā komandanta rīcībā.

Labi strādā turpat ierīkotā siena un salmu presetava. Par enerģiju un kārtību izsaku Durbes komendantam virsleitnantam Ozoliņam un Galvenās Rekvizīcijas komisijas priekšstāvim Filipa kgm dienesta vārdā savu atzinību.

§ 5.

Kopvedis Balodi par nopelniem Latvijas neatkarības cīņā paaugstinu par pulkvedi, skaitot no 14. marta 1919. gada.

Apsardzības min.: J. Zālīts.

Pagaidu Valdības panākumi nepatika latvju vēsturiskiem pretiniekiem — Baltijas muižniekiem. Baltijas muižniecība ārzemēs ne tikai visadi kaveja Pagaidu Valdības Latvijas labā

spertos soļus, bet ta bija sagatavojusi sazvērestību Pagaidu Valdības gāšanai. Bij sagatavots, sastādīts jauns ministru kabinets, izstrādāta jauna valsts satversme un sagatavots uzsaukums tautai pēc Pagaidu Valdības gāšanas. 18. februārī 1919. g. no Zviedrijas iebrauca Liepajā bij. Vidzemes bruņniecības landmaršāls Heinrichs fon Strihs, pie kam uz kuģa atrada aizdomīgu paketu, kurā izrādījās dokumenti, kas atklāja sazvērestību. Pats fon Strihs bij nozudis. No dokumentiem bij redzams, ka sazvērestība ir visas Baltijas muižniecības kopejš darbs, kurā bij iepīti arī daži konservatīvi latvieši, piem., Fr. Veinbergs. Viņu nolūks bij gāst Latvijas Pagaidu Valdību, sagrābt visu varu savās rokās, vēlāk iznīcināt Igaunijas un Latvijas republikas un no visām šām zemēm nodibināt vienotu Baltijas valsti zem Vācijas virsvaldības. Lai sasniegtu savu mērķi, tie slēdza līgumu ar Vācijas armijas virspavēlnieku Latvijā — ģenerāli fon der Golcu. Šinī lietā pie atbildības par valsts nodevību (uz sodu lik. 100. p. pamata) bij saucami H. fon Strihs, V. f. Rots, A. f. Ottingens, bar. A. f. Pilars-Pilchaus, H. Laerums, E. f. Bodisko un K. Stoks.

Stingra, noteikta Pagaidu Valdības uzstāšanās pret muižniecības nodomiem pacēla tās autoritāti pašā latvju tautā, kā arī Sabiedroto un neitralās zemēs. Tauta saprata, ka tikai dotos apstākļos negrozāma nepieciešamība spiež Pagaidu Valdību ciest Latvijā ienīsto vācu militāro varu un mūsu nacionālajai armijai uzlikt smago pienākumu — kopā ar vāciešiem cīnīties pret lielniem. Pēc f. Strika sazvērestības atklāšanas Latvijas valsts dzīve strauji attīstījās. Pagaidu Valdība bij spērusē daudz soļu, lai izveidotu un nostiprinātu valsts dzīvi. 27. februārī ta izdeva rīkojumu par bezzemnieku apgādašanu ar zemi. Šim nolūkam nodibināja īpašu valsts zemes fondu. Pagaidam nolēma līdz Satversmes Sapulces sanākšanai izdot zemi uz nomu, 20—60 pūrvietu lielos gabalos. Zemkopības ministrija izdeva rīkojumu par lauku apstrādašanu karā iesaukto saimniecībās: vietejām pagastu sabiedrībām kļaušu kārtā bij jaapstrādā zeme tāīs saimniecībās, kurās vienīgais darba spējīgais strādnieks bij iesaukts kara klausībā. Ministru kabinets nolēma ievest līnu un līnsēkļu monopolu. Ar laiku tas kļuva par svarīgu ienākuma avotu, kurš deva galvenos līdzekļus pirmos valsts pastāvešanas gados. Izdeva rīkojumu, ka finansu ministrijai tiesības, izlaist valsts kases zīmes — pirmo Latvijas naudu, nodrošinātu ar višiem valsts īpašumiem. 1. aprīlī nolēma dabīnat Valsts Krājeksi. Aprīļa sākumā pieņēma pirmo Latvijas muitas tarifu un izsludināja 6. aprīlī. 9. aprīlī Liepajā ieradās Amerikas Palīdzības Pārvalde, atvezdama pārtikas līdzekļus. Pagaidu Valdība noslēdza līgumu ar Pārvaldi par pārtikas apgādašanu Latvijai. Sevišķu vērību Pa-

gaidu Valdība piegrieza armijas vajadzībām, censdamās to apgādāt ar ieročiem, apģērbu un pārtiku.

Kopā ar Vācijas kara pulkiem Latvijas dienvidus karaspēks uzsāka atbrīvot no lieliniekiem Kurzemi. Lieliniekiem atņēma vienu vietu pēc otras: Kuldīgu, Ventspīli, Saldu, Vec-Auci. 15. martā pulkveža Baloža nodaļas ieņēma Tukumu. 19. martā landesvērs un vācu dzelzsdivīzija ieņēma Jelgavu. 23. martā latvieši ieņēma Kalnciemi un Ķemerus. 12. martā atvēra īpašu latviešu karēivju lazareti. Ari Ziemeļu Latvijā spēki organizējās. Februāra vidū atsvabināja Rūjeni, Mazsalaci un citas Valmieras apriņķa ziemeļaustrumu apgabalus. 25. un 26. februārī izsludināja Igaunijā un atsvabinātos Ziemeļu Latvijas apgabalos dzīvojošo latviešu mobilizāciju. Par sapulcešanos vietu bij nolikta Valka. Daudzi pieteicās kā brīvprātīgie.

Jaunie karaspēki pēc īsas apmācības devās uz fronti, pavadīti no iedzīvotājiem ar lielu sajūsmu. Tie cīnījās kopā ar igauņiem un kara laime tiem smaidīja.

Bet Baltijas muižnieki un viņu piekritēji (pēdejo starpā viena daļa latviešu) nesnauda. Viņi saprata, ka jādod izšķirošā kauja, pirms jaunā valsts un Pagaidu Valdība nav pilnīgi uz drošām kājām. Vācu militārā pārvalde līdz šim ik uz soļa kaveja latviešu nacionālo aizsardzības spēku organizēšanu. Mobilizācija bij panākama ar lielām grūtībām un gandrīz tikai uz Sabiedroto priekšstāvju spiediena. Bet līdz ar latviešu spēkiem tureja vācu spēkus: landesvēru un dzelzsdivīzijas. Kad no lieliniekiem bij atbrīvota Jelgava, Kalnciems, Ķemeri un Sloka, Pagaidu Valdība pastāveja, ka tūlī jāturpina Rīgas atbrīvošana. Bet tam enerģiski, saziņā ar muižniecību, pretojās fon der Golcs. Viņi visadi centās novilcināt Latvijas tālāko atbrīvošanu. Viņš iesniedza Pagaidu Valdībai dažādas prasības: par Rīgas apgādašanu ar pārtiku, par Pagaidu Valdības un vācu militārvaldes kompetenču noskaidrošanu, lai Pagaidu Valdība iesniedzot rakstisku lūgumu vācu militārai pārvaldei ieņemt Rīgu līdz ar iepriekšēju solījumu, uzskatīt Rīgas ieņemšanu vienīgi par vācu nopelni un to atklāti paziņot. Viss skaidri liecināja, ka ar nodomu negrib panākt nekādu saprašanos, bet tikai meklē izdevību atklātai sadursmei. Vāciem nebija nekādu dibinātu iemeslu, lai uzsāktu atklātu sacelšanos pret Pagaidu Valdību, bij jārada mākslīgi incidenti, lai izsauktu sacelšanos. H. f. Strika sazvērestības plāni nebija vis atnesti, bet tos turpināja slepenībā. Uz laukiem, pilsētās un miestos, neatlaidīgi aģiteja starp vietējiem vāciem un latviešiem — kārklu vāciešiem, kara okupācijas laikā bij daudz saradies, iestāties landesvērā. Tāpat verveja brīvprātīgos vācu karaspēkam Vācijā un Zviedrijā. Izdomāja un izplatīja vistrakākās lietas pār

latviešu mežonībām un par Pagaidu Valdības nolūkiem pret vietejiem vāciešiem. Aģiteja par Pagaidu Valdības gāšanu.

Vācu zaldati sāka izaicinoši izturēties pret latviešu karēivjiem un mierīgiem iedzīvotājiem. 14. aprīlī, Liepajā vācu patruļa oficiera vadībā uzbruka latviešu karēivjiem pie municijas noliktavām un tos atbrūvoja. Apsardzības ministrija par notikumu ziņoja vācu armijas virspavēlniekam, bet nesaņēma nekādas atbildes. Ari ministru prezidents pieprasīja fon der Golcam, bet atbildes nebij.

15. aprīlī vācieši atbrūvoja tvaikoņa «Saratov» karēivju komandu.

Par sacelšanās dienu vācu «Frontes Drošības Komiteja», kuŗu vadīja muižnieki, Kazdangas barons Manteifels, fon Brūm-mers, fon Hāns, barons Reke, barons Maidels, fon Armisteds un citi, bij izraudzījušies 16. aprīlī 1919. gadu. Jau 15. aprīlī, pēcpusdienā vācieši pārtrauca telefona satiksmi starp kara ostu un Pagaidu Valdības iestādēm, kā ari ar fronti, bet ap pusdienas laiku ari starp atsevišķām valdības iestādēm pilsētā. 16. aprīlī no rīta vācu bataljons uzbruka latviešu karaspēka rezerves štābam un arestu telpām, kur atsvabināja H. fon Strika savvērestības dalībnieku K. Stoku. Lai noskaidrotu lietu, ministru prezidents ieradās pie fon der Golca, bet pēde-jais taisnojās, ka neko nezinot un likšot lietu izmeklēt. Tanī pat dienā, pēc pusdienas notureja «saprašanās komitejas» sēdi, kuŗā piedalījās latviešu un vāciešu priekšstāvji, bet nekādas saprašanās nepanāca, jo vācu delegāti bij paši savvērestības līdzinātaji.

Pilsētā sacelšanās gāja pilnā spēkā. Galvenie sacelšanās dalībnieki bij barona Manteifeļa triecienu rotas karēivji, kuŗi jau 12. aprīlī ieradās Liepajā it kā uz atpūtu. Dumpinieku nodoms vispirms bij arestet Pagaidu Valdības locekļus. Bet arestet izdevās tikai iekšlietu ministri Valteri un apgādības ministri Blumbergu. Ministru prezidents Ulmans un finanšu ministrs Puriņš bij paspējuši nokļūt angļu misijā, tirdzn.-rūp-niecības ministrs Paegle nokļuva uz angļu kara kuģa, kuŗš bij atradies Liepajas upē. Zemkopības ministrs Goldmans un sa-tiksmes ministrs Hermanovskis paslēpās pilsētā un otrā rītā ari nokļuva uz angļu kara kuģiem. Apsardzības ministrs J. Zālits atradās frontē.

Kā Zālītim tur klājās un kādas grūtības viņam tur nācās pārceist, redzams no kāda aculiecinieka atmiņu uzmetumiem, kuŗus te pievedu vārdu pa vārdam:

17./IV. 1919. g. „Otrā rītā agri mani uzmodināja leitnants Novickis un stāstīja, ka Liepajā notiekot briesmu lietas. Daži ministri esot sagūstīti, daži nošauti, Latvijas karēivju rotas

atbruņotas, Liepajas pilsētas naudas drukatava aplaupīta un daudz Latvijas karēivji nošauti. Steidzīgi apģērbos, liku pasaukt rotas virsnieku Gravlovski un noturējām īsu apspriedi. Nolēmām vāciešiem nepadoties, bet ar ieroču varu pretoties. Novickis bija šausmīgi nobaidījies. Par Kauliņa likteni nekas nebija zinams. Novickis teica, ka man, kā vecākam jauzņemas visa komanda, par visiem ļaudīm. Izstrādāju uz ātru roku signalizāciju. Policistiem liku visiem nekavejoši pārģērbties privatās drēbēs, dažiem apbruņoties ar revolveriem un slepenā kārtā ieņemt ap Priekules satcijām visus namus, tā kā nekāda satiksme vaj vācu kara spēka pulcīnašana netiktu izlaista no acīm. Policistam Preisam, kurš rentēja Priekules Jaunmuižu, uzdevu nekavejoši doties uz mājām un saņūgt 15 divjūgu ratus, lai varetu pēc vajadzības aizvest noliktavu. Pie manis pienāca Treija un stāstīja, ka šodien braucot no Slokas apsardzības ministrs Zāliša kungs, ko es pavisam biju piemērsis, lai gan jau dažas dienas iepriekš to zināju. Liku Treijam aiziet uz staciju un uzzinat, kad pienāks vilciens. Pēc apmēram 15 minūtēm Treija ziņoja, ka vilciens pienāks ne vēlāk kā pēc vienas stundas, tas ir ap 10 no rīta. Leitnantam Gravlovskim vajadzēja aiziet uz Priekules muižu, turet rotu pilnā kaujas gatavībā un atsūtīt četrdesmit cilvēkus uz komendaturu, kurā atradās Priekules miestā, Burkevica divstāvu mūra namā, kur arī atradās policija un noliktava, kurā bija daudz rekvizetas mantas.

Desmit cilvēku ar vienu angļu mašīnlinti tika nolikti ēkas otrā stāvā un pārējie tika nolikti apakšstāvā, kur atradās noliktava un policija. Treijam tika uzdots, tikko pienāk vilciens, informēt apsardzības ministra kungu par notikušo Liepajā, un biedināt no tālākas braukšanas. Visas dotās pavēles tika izpildītas ļoti akurāti, vareja redzēt, ka katrā latvju karēivī un policistā bija stingra apņemšanās, aizstāvēt tēviju un sevi līdz pēdejam asins pilienam. Pēc desmitiem pienāca vilciens ar apsardzības ministra kungu, kurš brauca kopā ar angļu misiju no Slokas. Apsardzības ministra kungu pavadīja viņa adjutants Vogelmanns. Pēc ziņojuma saņemšanas par notikušo Liepajā, apsardzības ministrs Zāliša kungs apspriedās ar angļu misiju, vaj ta varetu uzņemties viņa personas neaizkaramības garantēšanu, ja viņš brauktu uz Liepaju, ko, protams, angļu misija neuzņēmās; jo kā apsardzības ministrs viņš nevar skaitīties kā piekomandēts pie angļu misijas. Situācija bija tāda, ka Zāliša kungam vajadzēja izkāpt Priekules stacijā, ja negribeja krist landesvēra rokās un, protams, ka landesvēriem pret Zāliša kungu bija ļauns prāts, jo caur savu stingri nacionālo taktiku viņš bija ieguvis naidniekus ne tik vien pie landesvēriem, bet pat pie Latvijas nacionālās armī-

jas virsniekiem, kuri turejās pie kompromisa taktikas ar vāciešiem. Zāliša kungs tika steidzīgi atvests pie manis, un tā kā viņam bija arī līdz auto uz platformas, tad līdz ar viņu izkāpa viņa šofers, kurš tomēr vēlāk ar to pašu vilcienu aizbrauca projam. Apsardzības ministra kungam ierodoties, nodevu ziņojumu par visu to, kas man zinams, kā arī par to, kas uz priekšu sagatavots, lai gadījumā atsistu landesvēra uzbrukumu. Treija pa to laiku bij sagatavojis ministra kungam brokastis, bet leitnants Novickis nogāja uz staciju aprunāties ar vācu stacijas komendantu, lai liek noāķet to platformu, uz kura atradās ministra kunga auto; jo mums bija nodoms automobili paturet Priekulē, lai ar to varetu apsardzības ministra kungu novest uz kādu slepenu vietu, kur viņš varetu justies drošībā. Apsardzības ministra kungam ēdot brokastis, es caur logu novēroju, ka Priekules muižas īpašnieks, barons Korfs ar četriem jeb pieciem, landesvēra formā ģērbusiēm subjektiem atskrūveja no apsardzības ministra automobiļa magneti. Stāvoklis palika kritisks, jo kuŗu katru acumirkli vareja uzbrukt mums komandanturā. Par notikušo ziņoju Zāliša kungam un lūdzu viņu sagatavoties uz tūlīteju aiziešanu un apņēmos viņu personīgi pavadīt un apsargāt. Apspriedos ar leitnantu Novicki, ka Zāliša kunga ierašanās Priekulē turama pilnīgā slepenībā, pat tā, ka to nedrīkst zināt neviens kareivis, vaj policists. Mums sarunājoties, komandanturā ienāca kāds subjekts, aktiera izskatā un uzrādīja apliecību, ka viņš esot štaba izlūkošanas nodaļas aģents, kura bija parakstīta no Zāliša kunga, un minētais saucās par Gersonu. Es aģentam paskaidroju, ka apsardzības ministrs aizbraucis ar pēdejo vilcienu uz Liepau, bet apliecību paņēmis, to slepeni iedevu leitnantam Novickim, lai ienes to otrā istabā pie Zāliša kunga, lai uzprasa viņam, kas tas par subjektu un vaj viņam aģenta personība ir zinama. Pēc kādas minūtes atgriezās Novickis un sacīja, ka apsardzības ministrs esot teicis, ka apliecība no viņa gan esot izdota, bet aktieris, kupletists Gersons esot ļoti šaubīga persona - provokators, un tikpat labi pienesot ziras vāciešiem, kā latviešiem. Vēl nebiju ar pirmo ticis galā, kad ieradās otrs izlūkošanas aģents, Karlsons — Latvijas kavaleristu cepuri galvā. Šis subjekts bij šaubīgaks par pirmo, bija ap dūšu tā, it kā gribetos viņam ielaist lodi galvā. Apliecība tika atkal slepeni padota apsardzības ministra kungam un prasīts, vaj Karlsons viņu būtu pavadījis no Slokas, jo pēdejamais stāstīja, ka esot pavadījis apsardzības ministri no Slokas. Apsardzības ministrs paskaidroja, ka apliecība gan no viņa parakstīta, bet Karlsons no Slokas viņu neesot pavadījis. Lieta palika kritiska, jo domāju, ka visi šie provokatori meklē piepeši pazudušo apsardzības ministri sazinā ar

lēndesvēru. Situācija priekš manis bija divkārti ļauna. Pavadot apsardzības ministri uz Gramzdas skolas namu, kur biju nodomājis to ievietot, bez šaubām, mana prombūtne tiks no man padotiem pamanīta un, bez šaubām, tiktu iztulkota, ka es savus ļaudis atstājis viņu liktenim un kamēr ieradišos atpakaļ, varetu izirt visa disciplina un katris aiziet uz savu pusi.

Otrkārt, likt pavadīt apsardzības ministri kādam citam, protams, tas nebūs spējīgs nokārtot viņa apsargašanu pret varbūtībām, jo policisti nepadosies un neklausīs svešniekam. Virsnieka pavadībā sūtīt apsardzības ministri nevarēju, jo tādi Priekulē bija tikai divi, leitnants Novickis un Gravlovskis. Savas domas izteicu arī leitnantam Novickim. Tūlīt sapūlceju savus policistus, kādi atradās Priekulē skaitā divpadsmit, un paziņoju, ka katra leitnanta Novicka pavēle viņiem izpildama bez pretrunas, un ka es uz dažām stundām kaut kur aiziešu. Aizsteidzos augšā, atpakaļ pie Zāliša kunga, un jautāju, vaj viņam ir ierocis, uz ko viņš man parādīja vienu „parabelum“ un otru „brauninga“ revolveri, teikdams, ka dzīvs viņš vācu rokās nedošoties. Norunājām iziet no nama caur ābeļu dārzu, lai nebūtu jāiet pa ceļu, pa kuŗu pastāvīgi staigāja vācu virsnieki un kaŗeivji, pie tam norunājām, ka es iešu soļus 8—10 pa priekšu ar Zāliša rokas somiņu un viņš man sekos pakal, bet ja Priekules muižā, caur kuŗu mums vajadzēja cauri iet, draudetu uzbrukums, tad es pirmais šautu jeb mestu rokas granatas, kādam nolūkam es paņēmu divas līdzi, bet kamēr es atrodos cīņā, apsardzības ministri vajadzīgs steigties pie Latvijas kaŗeivjiem, kuŗi tad viņu aizstāvetu un kopā ar viņu atkāptos uz Skodu. Plāns tika caur Treiju darīts zināms leitnantam Gravlovskim, kuŗš atradās pie rotas. Liktenis mums bij labvēlīgs. Izgājām cauri Priekules muižai nesatikuši neviena cilvēka. Kad bijām nogājuši apmēram 5 verstes līdz Gramzdas pagasta Dārznieka mājām un visām briesmām bijām jau cauri, apsardzības ministrs teica, ka nevarot vairs tālāk pāiet un noguris apsēdās uz kāda kalniņa ceļa malā. Es devos uz Dārznieka mājām un lūdzu zirgu, paskaidrodams, ka mans onkulis uz ceļa saslimis. Pēc apmēram minūtēm 15-tām zirgi bija iejūgti un mēs nobraucām uz Gramzdas pagasta namu. Vispirms ministri ievēdu Gramzdas pagasta namā, kur ministri vajadzēja uzturēties. Kad kučieris bija aizbraucis, novedu to uz skolas namu, nolikdams uz ceļa divus policijas kārtibniekus, bet personīgi pie ministra ieredņi Veitu. Dabudams zirgu ar segliem no ieredņa Veita, un uzdodams tam ar savu galvu atbildīgam būt par ministra drošību un novēledams ministri labu nakti, devos atpakaļ uz Priekuli, kur ierados apmēram plkst. 9-os vakarā

un tiešam: kā es biju domājis, tā arī bija noticis. Ļaudis, dabuļami zināt manu aiziešanu, bija palikuši ļoti nemierīgi, bet redzēdami mani atgriežoties, aprima. Kopā ar leitnantu Novicki uz ātru roku izstrādājām nakts zignalizāciju ar elektriskām lampiņām, tas ir, ja nama otrā stāvā apdziest uguns, tad Priekules muižā atrodošajiem karēivjiem vajadzīgs izmest kaujas ķēdi pret ienaidnieku. Ja zināms skaits lampiņu nodzies un atkal iedegas — nozīmē, būt uzmanīgiem. Būdam ārkārtīgi noguris, es, neizgērbies un pilnīgi apbruņojies, ielikos gultā dziļā, smagā miegā.

18-tā. Vakarā, tumsai metoties, nodomāju jāt pie apsardzības ministra ar ziņojumu par stāvokli. Tumsai metoties noāju uz Gramzdu, ziņoju ministram par notikumiem Liepājā visos sīkumos, cik un kas man bija zināms. Ierednis Veits stāsta, ka ministrs būšot laikam no baznīcas ļaudīm pazīts, jo pastāigājies pa dārzu tanī laikā, kad ļaudis nākuši no baznīcas. Ļoti uztraucos — izlamāju Veitu, ka nav brīdinājis ministri. Uzdevu tūlī Veitam sagatavot ministra pārvešanu uz Lauku muižu, Kaletu pagastā, pie Laukmuižas īpašnieka Māšus, patīkama, inteliģenta lauksaimnieka un krietna Latvijas patriota. Tanī pašā vakarā ministrs tika uz turieni aizvests, tādā slepenībā, ka pat policijas kārtībnieki, kuri viņu apsargāja, par notikušo nekā nezinaja. Ministri novietojis drošībā, naktī devos atpakaļ uz Priekuli.

19-tā. Skaistais pavasara gaiss un svētku sajūsma... jānot triecām un smējamies tik jautri, kā agrāk tālā jaunībā, kad nekādas rūpes nespieda sirdi. Izjājuši pa meža ceļu, kas ved uz Laukmuižu, mēs izjājam uz Priekules upes augstajiem krastiem, Novickim bija asaras acīs, kad tas teica man: „Ekman, vaj mēs neesam Lāčplēši sirmajā senatnē,“ un pilnu krūti dziedot „Strauja, strauja upe tecej“, mēs pārjājam krauju. Aiz kraujas arī tūlī bija Lauku muiža, kuŗa koku starpā un miglā ietīta, izlikās kā pasakā. Zīrgus nolikuši, mēs apsvēcām apsardzības ministri, novēledami priecīgus svētkus. Vakarš bij ļoti jauks. Abas Mazā jaunkundzes pēc iespējas bija darijušas ministra dzīvi patīkamu. Protams, līdzpaņemtās ruma pudeles arī tika tukšotas, tika arī dziedāts un dejots, arī ministrs tika vairakkārt dejojis. Kaut arī ministrs bija jautris, tomēr novēroju viņa sejā zīmīgu vaibstu. Pulkstens 2-os naktī šķīramies, jo mums vajadzēja tikt atpakaļ, pirms vilciena pienākšanas no Liepajas, jo nevarēja zināt, vaj neatbrauc ar vilcienu kāda nodaļa landveristu un neuzbrūk mums, tadēļ ilgi kavēties nevarēja. Atvadišanās bija sirsnīga. Kāpām no jauna seglos, lai dotos varbūtejai nāvei pretim... Bija tik tumšs, ka savam zīrgam knapi tikai saredzeju ausis. Pārjājuši krauju, mēs auļojām uz Priekuli, tā ka dubļi šķīda par gaisu.

Priekulē iejājām bez starpgadījumiem, tikai mēs un mūsu zirgi izskatījamies kā no māliem taisīti, jo izņemot acis, bijām tikai viena dubļu pika.

20-tā. No rīta Kauliņš uztraukts stāsta, ka pie Durbes notiekot cīņa, landesvēri esot uzbrukuši Durbē. Nolēmu tūlīt sūtīt vienu kareivi uz Durbi jāšus, lai izzinātu, vaj Durbes komendantam nevajadzīgs palīdzības, un lai informētos, kas Liepajā notiek, nolēmu katru dienu sūtīt vienu kurjeru turp pēc šādas iekārtas. Kad viens kurjers izbrauc no Liepajas, vienam jāizbrauc no Priekules. Par kurjeriem nozīmeju ierēdni Neimani un kārtibnieku Cini. Nosūtīju ministru prezidentam apsardzības ministra vēstuli ar Neimani. Aizjāju pie apsardzības ministra. Dabuju pavēli, ka jāpaziņo pulkvedim Apenim, lai ierodas Priekulē, no kurienes tiks novests pie apsardzības ministra, lai pārsriestu par apstākļiem un uzbrukuma izvešanu Liepajas kara ostai, lai atsvabinātu latviešu rotas, kuŗas ierakušās kara ostā un cīnas pret landesvēru, kā arī lai pulcina visas komendanturas Gramzdā, kas ir kā punkts kara spēka daļu sapulcešanai. Tāds pats uzdevums ir Rubbažos atrodošam bataljonam. Nodevu Kauliņam pavēles, lai ar atsevišķiem kareivjiem izsūta adresētiem. Apsardzības ministrs domā, ka ap tūkstošs štiku salasisies un ka ar tādu spēku kara ostu varēs ieņemt. Vakarā atgriezās uz Durbi izsūtītais kareivis un ziņo, ka Durbē nevar tikt iekšā, jo šaujot ar artileriju. Nolēmu no rīta sūtīt kādu policijas kārtibnieku, pārģērbtu par zemnieku, lai izzinātu cīņas rezultatus.

21-mā. Aizsūtīju policijas kārtibnieku braukšus, pārģērbtu zemnieku drēbēs, ar vienu pūru kartupeļiem uz Durbi. Kareivji ieveda apcietinātu landesvēristu, kuŗš tika atsvabināts, bija briesmīgi nobaidījies. Telefoniste, Putra jaunkundze, stāsta, lai uzmanoties, jo pienākusi pavēle no Liepajas Gubernementa Banšucei, izdot ložmetējus kādam ešalonam, kuŗš pienākšot Priekulē. Steidzīgi gatavojamies uz cīņu. Pienāca ziņas, ka Vainodes komendantura ar visiem kareivjiem nogājusi uz Gramzdu, saskaņā ar apsardzības ministra rīkojumu. Četrus arestētos par vairakām zādzībām nevaru nosūtīt uz Liepaju un tadēļ nosūtīju tos uz Gramzdu, ievietošanai Gramzdas pagasta nama aresta telpās. Atbrauca frontes delegācija, kuŗa uzaicināta uz Liepaju. Mūs frontes deleģētie apsoliņās būt uzticīgi Ulmaņa kabinetam. Gara stāvoklis pacilāts. Deleģētie prasīja, kur atrodas apsardzības ministrs. Neteicu dzīves vietu, bet apsoliņu, ja viņi vēlas, aizvedīšu viņus pie apsardzības ministra, jo kas var zināt — viens, otrs izsakas skeptiski par apsardzības ministri.

Nodomāju vakarā jāť pie Zāliša kunga, uzaicināju leitnantu Novicki līdz, un lai nebūtu uzkrītoši, jāsim līdz ar arestētiem.

Arestetos novietojām Gramzdas pagastnamā. Viens no viņiem saslīmis. Nojājām pie apsardzības ministra. Informēju par frontes delegāciju, kuŗa nobrauca uz Liepāju. Ministrs izteica nožēlošanu, ka neesot dabūjis aprunāties. Ministrs stipri klepo. 11-os nakti izjājām atpakaļ uz Priekuli. Šausmīgi nobaidījām Vaiņodes komendanturas kareivjus, kuŗi nebija izlikuši posteņus un visi guleja. Šādu neuzmanību redzedami, Novickis sauca, lai dežuretais iznāk, komendanturas kareivji bija iedomājušies, ka ir uzbrukums. Redzedami mūs, apmierinājās. Iznāca arī komendants leitnants Lācis. Pateicām, lai ir uzmanīgāki. Kad ieradāmies Priekulē, pulkvedis Apens bija ar savu adjutantu virsleitnantu Dalbergu jau iera-dušies. No rīta agri nolēmām kopā ar pulkvedi Apeni braukt pie apsardzības ministra. Policijas kārtibnieks atgriezies no Durbes un ziņo, ka Durbē ne landesvēru, ne latviešu kareivju. Daži lielgabalu lādiņi ķēruši baznicu. Cik landesvēru kritušu, nav zināms, tāpat nav zināms, cik latviešu kritis. Kur palicis komendants Ozoliņš ar saviem kareivjiem, nav zināms, — domājams, ka atkāpies uz Rudbažiem. Pulkvedis Apens saka, ka tur viņš tikšot informēts un, bez šaubām, ieradišoties Gramzdā.

22-tā. Nosūtīju apsardzības ministra vēstuli ministru prezidentam. Vēstule svarīga, — attiecībā par uzbrukumu kuŗa ostai. Nobraucām ar pulkvedi Apeni pie apsardzības ministra. Apspriešana par uzbrukumu kuŗa ostai. Atstāju ministri ar pulkvedi vienus, lai pastiprinātu ministra apsardzību. Uzliku uz rījas augšu vienu policijas kārtibnieku, no kuŗienes var pārredzēt apkārtni. Uzdevu ierēdnim Veitam neatstāt ministri ne dienu, ne nakti, un būt ļoti uzmanīgam; jo biežā braukšana pie ministra var sacelt aizdomas pie landesvēriem. Pēc apspriedes, noturejām kopeju pusdienu — ministrs ļoti nopietns un kluss — sejā cieteja vaibsti. Dzeram šnabi. Pulkvedis Apens teicās šnabi nedzert, bet tā kā viņam tas gods ar ministri pie vienā galda sēdet, tad viņš dzeršot šnabi. Apens jūtas neveikls un ļoti domīgs. Teicas, ka kuŗa ostā ieiešot bez lieliem upuriem caur Šķēdi, caur kuŗieni esot visvieglākais uzbrukums. Atvadījāmies no ministra, kuŗš pavādīja mūs līdz stallim, kur stāveja mūsu zirgi. Teica man, lai nākošā reizē atvedot viņam cigaretes, kuŗas ejot uz beigām. Aizbraucām uz Priekuli.

24-tā. Saņēmu vēstuli no ministru prezidenta, adresētu apsardzības ministram. Tūliņ devos ceļā pie Zāliša kunga. Nodēvu vēstuli. Ministrs saka, ka ministru prezidenta pavēlē esot, kuŗa ostai neuzbrukt, jo angļi to nevēloties. Ministrs uzrakstīja pavēli pulkvedim Apenim. Devos tūliņ atpakaļ un nakti iejāju Priekulē. Pulkvedis Apens ļoti uzbudināts, ka lai

aptura kara spēka daļas, kuŗas ejot uz priekšu. Izsūtiju pavēles atsevišķām daļām, atgriesties savās vietās. Apens aizbrauca. Priekulē ieradās atkal šaubīgais izlūkošanas nodaļas aģents Karlsons. Bez šaubām, — kaut kas aiz ādas! Kauliņš aizbrauca uz Liepaju.

29-tā. Atbrauca bijušais jūras virsnieks Arturs Ozols. Esot atbraucis no kara ostas — grib satīkties ar apsardzības ministri. Labi — aizvedīšu. Sapirkos priekš ministra cigaretes un abi ar Ozolu nobraucām. Ministrs izteicās, ka gaidījis mani jau divas dienas. Atvainojos un atstāstiju gadījumu, kadēļ nevarēju ierasties. Ministrs stāsta, ka aiz gara laika stādījis dārzā rozes. Bēdajās par savu dzīvokli Liepajā, vaj tas no landesvēriem nebūs izlaupīts un nebūs nozudis viens otrs svarīgs dokuments. Lūdza, vaj es nevarētu izzināt par viņa dzīvokļa likteni. Apjautajās Ozolam par virsnieku stāvokli Liepajā. Norakstīja vēstuli virsniekiem ar sveicienu, kuŗu iedeva Ozolam. Paēdām kopīgi pusdienu, pastaigājāmies pa dārzu, parunājāmies par šo un to un braucām uz Priekuli.

1-mā maijā. Aizsūtiju arestētos uz Liepaju ar bruņotiem policijas kārtībniekiem. Redzēs, kādas būs sekas, vaj Liepajā atbruņos, vaj ne. Kauliņš ļoti maz uzturas Priekulē. Atbrauc un aizbrauc. Daudz reiz ironizē par apsardzības ministri Zāliša kungu. Nevaru viņu saprast, ko viņš tagad domā.

2-tā maijā. Biju pie apsardzības ministra. Stāstīju par Niedras valdības sastādīšanu. Ļoti noskumis. Velns, parauj! man arī ir ļoti skumji ap sirdi. Izgājām pastaigāties — paņēmām līdz Maša kunga bisi, varbūt varēs drusciņ izklaidēties.

Biju kopā ar Neimani pie iekšlietu ministra Valtera. Pastāstīju, ka Zāliša kungs atrodas manā apsardzībā. Dabuju 4000 rubļu priekš algas izmaksāšanas policistiem un ierēdņiem. Prasīju Valtera kungam, ko darīt. Nobraucu atpakaļ uz Priekuli. Apmekleju apsardzības ministri. Visu labo viņam stāstīju, visu slikto apslēpu. Priekules rota šodien aiziet uz Rudbažiem pie bataljona. Izgāja ar karogu un dziesmām. Apmēram trīs stundas pēc izešanas gar manas kanceļijas logu aizauļoja vācu smagie ložmeteji līdz ar kavaleriju. Tas kaut ko nozīmē. Steidzos pie telefona, lai ziņotu uz Vaiņodi, ir jau par vēlu, telefonu nesavieno un tūlī ierodas viens svešs vācu virsnieks ar vairākiem vācu kareivjiem un paziņo, ka pa telefonu sarunāties ir aizliegts un daži vācu kareivji ķerās jau pie šautenēm, kuŗas atronas komendanturā, lai tās paņemtu. Kāds garš vācu zaldats ļoti enerģiski sagrābj uz galda atrodošās patronas; bet vācu virsnieks saka, lai paliek; jo esot dota viņam pavēle tikai neļaut mums pa telefonu runāt un nolikt mūsu telpās sargus. Ierodas arī vācu žandarms,

mazais melnais „elzasers“, kas visu laiku man visās vietās palīdzēja un, piēgājis pie vācu virsnieka, teica, ka viņš apņemas mūs apsargāt, lai mēs pa telefonu nerunātu. Tāds sargs nav slikts. Tikko leitnants ar kareivjiem atstāja telpas, tūlīt tika sagatavotas vakariņas un telefons vareja sargāt pats sevi, bet tas maz ko līdzēja, jo centrale mūs tā kā tā nebūtu savienojusi. Bijām pilnīgā neziņā, kas notiek, bet viens bija skaidrs, kaut kur un kas tomēr notiek. Ari žandarms neko nevarēja paskaidrot. Atlikās tikai gaidīt. Otrā dienā žandarms mūs atstāja un vairs neatgriezās — mēs bijām brīvi un svabadi, bet telefonu vēl nesavienoja. Neuzdrošinājos apsardzības ministri apmeklet, jo kas var zināt, varbūt, ka kaut kāds man sekos, tadēļ — drošības pēc lai paliek. Bēdīgi un skumji... Otrā rītā telefonu nesavienošana un sargu nolikšana mūsu telpās ir saprotama mums visiem, jo atgriezās daudzi Priekules kareivji bez mēteļiem, bez cepurēm, atbruņoti, aplaupīti. Vācieši tos bija ceļā panākuši, kad tie pašlaik atpūtušies un tos atbruņojuši un aplaupījuši, arī bataljons Rudbažos atbruņots, kāds Latvijas kareivis nošauts, kad tas gribējis mukt, pulkvedis Apens apcietināts un apvainots par landesvēru nošaušanu un sakropļošanu. Vācieši landesvēru līkus bija aizveduši uz Liepaju un nesuši pa ielām apkārt rādīt, kā latviešu kareivji tos esot sakropļojuši. Pēcpusdienā iekš auto caur Priekuli uz Liepāju aizveda pulkvedi Apeni. Izskatījās šausmīgi sagrausts, vaj tiešam viss ir zudis! Nojāju pie apsardzības ministra un atstāstīju visu notikušo. Ļoti sagrausts... Nerunā neviena vārda, izteica tikai vēlēšanos, vaj nevarētu kādā nebūt ceļā tikt uz Saratovu. Aizsūtīju vēstuli iekšlietu ministriem, ka apsardzības ministrs grib tikt uz Saratovu un vaj tas būtu iespējams. Iekšlietu ministrs pateicis Neimanim, lai mutiski pasaka man, ka šimbrīžam tas ir neiespējams. Neko darīt! Nobraucu uz Liepaju. Biju tautas padomes sēdē.

Izzināju, ka apsardzības ministra dzīvoklis izpostīts. Biju pie iekšlietu ministra Dr. Valtera. Neko nevarēja paskaidrot, jo situācija nav grozījusies. Ieradies atkal Priekulē ilgi neredzetais izlūks Karlsons. Pastāvīgi nāk komendanturā. Komendants Kauliņš iedevis viņam velosipedu, tagad braukā apkārt. Izlamajos ar Kauliņu par tādu neuzmanīgu rīcību, Kauliņš briesmīgi plātas, bet neko nedara. Šodien atbrauca ierēdnis Veits un stāsta, ka Karlsons bijis Lauku muižā. Šausmīgi uztraucos. Piekāvu Veitu. Liku policistam Preisam iejūgt savus labakos zirgus un sagatavot viņa rentetā Jaunmuižā dzīvokli apsardzības ministriem, pie tam turet to tādā noslēpumā, ka izņemot mani un viņu neviens to nedrīkst zināt, kur atrodas apsardzības ministrs; bet pats, cik ātri iespējams, devos braukt uz Lauku muižu pie apsardzības ministra. Ap-

sardzības ministrs jau mani gaidīja un bija drusku uztraukts par Karlsona ierašanos muižā. Sevišķi uzkrītoši bija tas, ka Karlsons Maša kundzei jautājis, vaj es bieži ierodoties pie viņiem. Maša kundze atteikusi, ka vienu, otru reizi jau atbraucot. Tūlīņ uz vietas lūdzu apsardzības ministri sakrāmet savas lietas un atvadīties, jo katra minūtē, ko nokavē, var ļaunumu nest tikai viņam. Pēc apmēram pusstundas gatavošanās un sirsnīgas atvadišanās no viesmīlīgās mājas mātes un mājas tēva, apsardzības ministrs lūdza, lai ja uzziedot viņa stādītās rozes, lai kādu tam atsūtot. Atvadoties Maša kundze un viņas abas meitas raudāja. Ātri devamies caur mežu uz 15 verstes atstato Priekules Jaunmuižu. Iebraucām novakarē.

Dienas trīs neesmu bijis pie apsardzības ministra; šovakar aizjāšu. Nopirku cigaretes, jo domāju, ka apsardzības ministram būs pietrūkušas un tumsā nojāju uz Jaunmuižu. Ministrs pašlaik ēda vakariņas. Uzdevu Preisam vairs pie manis nenākt uz kanceļu, bet apsargat ministri un pa katru šaubīgu novērojumu man nekavejoši ziņot. Pārjāju mājas. Ierēdnis Neimanis patlaban pārbraucis no Liepajas, saka, ka iekšlietu ministrs Dr. Valters man lūdzis ministri Zāliņi uz parītu nogādāt uz kuģa „Saratov“, kur būšot svarīga sēde. Tas bija viegli pateikt, uzdevums bija grūts, jo Grobiņa bija pilna vācu kareivjiem un ladesvērstiem, tāpat Jaunliepajā bija ļoti daudz vāciešu no Pfeifera reģimentes ar vācu bruņinieku krustiņiem uz rokām, kuŗi, kā apsardzības ministrs to teica, viņu ļoti labi pazīstot. Tanī pašā naktī devos pie apsardzības ministra un izteicu tam iekšlietu ministra kunga priekšlikumu. Tanī pašā naktī izsūtīju vienu policistu pa ceļam uz Gaviesnes muižu, otru uz Grobiņas pusē no Gaviesnes. Neimani aizsūtīju uz Liepaju apgādāt drošu dzīvokli un orientēties par stāvokli no Liepajas līdz Grobiņai un Grobiņā. Uz savu dzīvokli, Jāņu ielā, Jaun-Liepajā, nevareju apsardzības ministri vest, jo man iepretim bija ierūmeti Pfeifera reģimentes zirgi un pa mineto ielu pastāvīgi staigāja augšminētie reģimentes kareivji un virsnieki. Neimanim uzdevu bez tam vēl pazinot apsardzības ministra adjutantam Vogelmanim, ka viņam jāsagatavo bugsieris, kā tas var piebraukt Jaun-Liepajas pusē norādītā vietā un jāstāv pilnīgā gatavībā uz braukšanu, ka tikko uzkāps apsardzības ministrs, tūlīt jādodas ceļā uz „Saratovu“, sagatavoju divus divjūgu zirgus. Vienā vajadzēja sēdēt apsardzības ministram ar iecirkņa pārzini Treiju, otrā divjūgā vajadzēja sēdēt man ar policistu Preisu. Man un Preisam vajadzēja būt bruņojošamies ar revolveriem un rokas granatām, pie kam braukt soļus 20 pa priekšu, lai uzmanību novērstu uz manis. Apsardzības ministrs tika pārģērbts par zemnieku, ar policista Preisa tēva drēbēm un cepuri. Otrā dienā, pēc

iepriekš minētā plāna pulkstens 3 pēc pusdienas izbraucām uz Liepaju. Policijas posteņi par ceļu ziņoja, ka viss esot kārtībā un nekas šaubīgs neesot novērots. Braucot ārā no Grobiņas uz Liepaju, satiku uz ceļa Neimani, kurš teica man, ka iekšlietu ministrs esot licis pateikt man, ka Liepajā iebraukt nevarot, jo vācieši pēdejo dienu esot uztraukti un viņu starpā nomanama savada kustība. Ko darīt, atpakaļ griesties vairs nevarēja, — atlikās nekas cits, ka braukt uz priekšu. Par draudošām briesmām ziņoju apsardzības ministram, kurš arī piekrita manam nodomam, ka vienīgais atliekot tikai braukt uz Liepaju, jo atpakaļgriešanās bija tikpat bīstama. Iebraucām tumsā Jaun-Liepajā. Apsardzības ministrs tika ievietots pie Goldmaniem kādā mazā istabiņā. Aizsūtīju Neimani pie iekšlietu ministra kunga un liku pateikt, ka apsardzības ministrs ir Liepajā, un tūlīt uzaicināju ierasties adjutantu Vogelmani, lai aprunātos, vaj bugsiers ir kārtībā. Vogelmans atnāca un teica, ka bugsiers var būt tikai otrā dienā pēc pusdienas. Neko darīt, bij jāpadodas liktenim. Aizgāju uz savu dzīvokli un otra rītā agri atkaļ nogāju pie apsardzības ministra. Atnāca Vogelmans un pateica, ka kuģītis būšot taisni pulkstens 1-os pēc pusdienas. Piecas minūtes priekš vieniem apsardzības ministrs un es devamies uz bugsiera, lai gan sarunajamies jautri, tomēr jāatzīstas, ka biju uzbudināts. Bugsiers stāvēja pi'nā gatavībā uz aizbraukšanu; — acumirkļi ministrs bija uz bugsiera un kajītē, no kurienes vēl izmeta Preisa cepuri. Apsardzības ministra ciešanas ar to bija izbeigtas, bet man bij īk skumji, ka būtu pavadījis māti uz kapsētu. Nogāju pie iekšlietu ministra kunga ar ziņojumu, ka apsardzības ministrs ir laimīgi nobraucis uz „Saratovu“.

Šinī smagā pārbaudīšanas brīdī latviešu kareivji un iedzīvotāji ietureja apbrīnojamu mērenību un nosvērtību. Visi bij dzīli sašutuši, bet ietureja miera robežas. Visi bij pārliecināti, ka Sabiedrotie stāv Latvijas pusē, un tā arī bija.

Vācieši bij izlaiduši uzsaukumu, kurā centās apvainot ministru kabinetu, it kā tas uzkrājis laudīm nepanesamus nodokļus un veicinot lielniecisko kustību, sevišķi ministri Zālītis un Goldmans. (Vācieši visvairāk necieta Zāliti, jo viņš bij nacionalists no galvas līdz kājām un nevēlējās ieiet nekādā kompromisā ar vāciem, kadēļ arī saprotama Andrieva Niedras atsauksme par Zāliti: neesot saprotams, kadēļ Zālītis iecelts par apsardzības ministru; šie divi vīri bij viens otram pilnīgi pretstati: cik nenoteikts un viltīgs vācu draugs bij Andrievs Niedra, tik vientiesīgs un nesamierināms vācu ienaidnieks bij Jānis Zālītis, kur bij viens, tur otram nebija vietas.) Tadēļ tagadeja's kabinets atceļams.

Bet uzsaukums radija tikai sašutumu. Muižnieki pārmeta

Latvijas Pagaidu Valdībai nedemokratismu un solījās sastādīt jaunu demokrātiskāku valdību. Kas gan tam nopietni ticētu?

Sazvērnieki mēģināja sastādīt jaunu kabinetu, bet tas tik viegli neveicās. Liepājā ieradās latviešu delegācija no frontes. Ta satikās ar ministru prezidentu, angļiem un ministriem. Vāciešu plans, sastādīt kara direktoriju, kurā piedalītos arī latvieši, pilnīgi izjuka.

Vācu jaunās valdības vadība atradās bij. Liepājas apgabaltiesas prokurora O. Borkovska rokās.

Pagaidu Valdība un Tautas Padomē ieejās latviešu politiskās partijas izlaida uzsaukumu latvju tautai, kurā noskaidroja lietas īstos apstākļus un atsedza muižnieku nodevīgo rīcību.

Vietējie vācieši, redzēdami visu latviešu šķiru vienprātīgu uzstāšanos, arī sāka taisnoties un atkratīties no sazvērestībniekiem.

No „valdības komisara“ O. Borkovska izsludinātā ministru kabinetā no latviešiem minēti: mācītājs A. Niedra, kā ministru prezidents, mācītājs J. Kupče, kā kultūras ministrs, G. Seskovs, kā finansu un kara ministrs, K. Sleinis, kā zemkopības ministrs, Burkevics, kā darba ministrs un kāds J. Arajš, kā valsts kontroliers. No vāciem šinī kabinetā iegāja P. Sokoļovskis, kā tieslietu ministrs, O. Borkovskis, kā iekšlietu ministrs, H. fon Brūmmers, kā ārlietu ministrs un V. Iršiks, kā tirdzniecības un rūpniecības ministrs.

Tautas Padomes prezidijs iesniedza Sabiedroto priekšstāvjiem protestu pret šo kabinetu, paskaidrodams, ka tas nozīmē Latvijas pārvācošanu un Latvijas pārvēršanu par Vācijas provinci.

Sabiedrotie neatzina sazvērnieku valdības, bet Anglija pieprasīja Vācijai, lai viņa atceļ fon der Golcu un lai vācu okupācijas armiju Latvijā pārdēvē par vācu palīga spēkiem.

A. Niedra Liepājā spēleja maklera lomu vācu un latviešu samierināšanā, lietojams pie tam dažādas nepatiesības, kas galu galā liecināja, ka viņš spēlē patiesa latviešu tautas nodevīgo lomu. Viņa atsauksmes uz frontes pilnvarām izrādījās par nepatiesām, tāpat viņš mēģināja noliegt savu līdzdalību Borkovska kabinetā, kaut gan patiesībā tanī piedalījās.

Niedras un Dr. Vankina priekšāliktais kompromiss galvenā kārtā pastāvēja iekš tam, ka valdībā ieiētu arī vācu lielgruntnieku priekšstāvji un ka pirmiem būtu līdzīgas tiesības ar visiem citiem, piemēram, vācu valoda būtu līdzīga latviešu — valsts valodai u. t. t., pie kam Niedra uzsvēra, ka tādā gadījumā vācieši uzticētu kompromisa kabineta sastādīšanu A. Niedram un, pieņemot viņu valdības programmu, tūlīn uzsāktu Rīgas un pārējās Latvijas atbrīvošanu no lielniekiem.

Tas skaidri pierādīja, kādā garā A. Niedra un viņa piekriteji kopā ar vāciešiem bij nodomājuši Latvijā valdīt. A. Niedra un viņa domu biedri gribēja pēc iespējas cieši saistīt latviešu mazgruntniecību ar vācu lielgruntniecību latviešu bezzemniekiem par ļaunu. Vācu plans bij apvienot vācu muižniekus un latviešu gruntniekus pret bezzemniekiem.

Borkovska-Niedras kabinets pastāveja jau kādu laiku, bet zemē saimniekoja fon der Golcs un muižnieku vadoņi. Lai pierādītu savu varu, viņi 1. maijā 1919. gadā dāvāja brīvību apcietinātiem Pagaidu Valdības locekļiem.

Patiesībā viņu brīvība bij tikai vārda pēc, jo viņus uzraudzīja vācu spiegi, kratīja viņu dzīvokļus un citādi apgrūtināja. Pagaidu Valdība pārgāja pilnīgi uz kuģi „Saratov“.

11. maijā 1919. g. vācieši izsludināja jaunu ministru kabinetu: Ministru prezidents — Andrievs Niedra, viņš pats arī iekšlietu un apgādības ministrs, darba un pagaidām kara ministrs — T. Vankins, tieslietu ministrs — P. Sokolovskis, tautas apgaismošanas ministrs — pagaidām J. Kupčs, finansu ministrs — E. Švarcs, tirdzniecības un rūpniecības — Šmidts, satiksmes ministrs — H. fon Brūmmers, zemkopības ministrs — J. Ansbergis, valsts kontroliers — brīvs. Par ārlietu ministri bij nozīmēts Z. Meijerovics, bet viņš atteicās.

Niedra apgalvoja, ka viņš savas pilnvaras saņēmis no 1917. g. Cēsis ievēlētas Zemturu Padomes, bet tas bij nepareizi.

Kad nāca zināms par A. Niedras jauno kabinetu, Tautas Padomes prezidijs un frakciju priekšstāvji nolēma sasaukt 12. maijā Tautas Padomes pilnu sēdi, lai ieņemtu stāvokli pret pēdējā laika notikumiem. Sēdi atklājot, aizrādīja uz visu partiju vienprātīgo uzstāšanos un vienošanos grūtā brīdī, uz Sabiedroto zīmpatijām un nacionālās armijas panākumiem. A. Niedra bij paziņojis, ka viņš, kā iekšlietu ministrs, sēdi aizliedzot, bet tas sacēla tikai jautribu. Pieņēma rezolūciju, kurā paziņoja Sabiedroto valdībām un kurā pieprasīja un lūdza, lai Sabiedrotie piespiež Vāciju atsaukt savu karaspēku no Latvijas. Bet vācu karaspēks vēl Latvijā neatstāja.

Pa to laiku daži latviešu virsnieki bij sagūstījuši Niedru. Viņi gribēja nogādāt Niedru uz Ziemeļ-Latviju, lai tur viņu tiesātu, kā tautas nodeveju. Niedra piesūti'a Tautas Padomei atteikšanās rakstu. Bet vāci aizstāveja viņa valdību un aresteja dažus latviešus — politiskos un sabiedriskos darbiniekus. Niedram izdevās izbēgt un viņš atkal sāka valdīt. Sākās grūti laiki. Niedra un viņa domu biedri izplatīja gan pašu zemē, gan ārzemēs vislielākās nepatiesības un aplamības, it kā Pagaidu Valdība un atsevišķi ministri pārgājuši lielinieku pusē. Vācu vara un muižnieki dzenāja lauciniekus pastāvīgās klau-

šās, aplika smagām nodevām, vajāja Pagaidu Valdības piekri-
tejus. Vācu zaldati aplaupīja lauku mājas, nošāva latviešu
slimos kareivjus, kuŗi uzturējās aizmugurē. Vācu okupācijas
iestādes arī no savas puses izlaupīja Latviju, jo dzelzceļi atra-
dās pilnīgā vācu rīcībā.

22. maijā 1919. g. agrā rītā sākās uzbrukums Rīgai. Lat-
viešu pulki gāja gar jūrmalu, vācu landesvērs un dzelzsdivi-
— zija pa Jelgavas šoseju. Pēc pusdienas tanī pašā dienā
Rīga bij atsvabinata no lielniekiem. Lielu zaudejumu nebij ne
vienā, ne otrā pusē, jo lielnieki neturējās pretim, bet panikā
bēga (paši vadoņi jau iepriekš bij aizmukuši), lai gan vēlāk
atklāti paskaidroja, ka atstājuši Rīgu pēc „niknām“ cīņām.

Vācu karaspēks pēc Rīgas ieņemšanas rīkojās nežēligi:
daudzus nošāva vienkārši uz aizdomu pamata, vaj tadēļ, ka
tie pēc izskata izlikās šaubīgi, ieslodzīja cietumos un spīdzni-
nāja. Kad uz Latvijas armijas virspavēlniecības pieprasi-
jumu uzstājās Sabiedrotie, briesmas mitejās. Ari Niedra ar
savu valdību pārcēlās uz Rīgu, bet ridzinieki viņu saņēma vēsi.
Pagaidu valdības vara tomēr pastāveja, ārlietu ministrija dar-
bojās nepārtraukti. Niedras valdību neviena ārvalsts, izņemot
Vāciju, neatzina. Ari armija neklausīja vis T. Vankinam, bet
pavēlēm un rīkojumiem no „Saratova“, uz kuŗa Pagaidu Val-
dība atradās. Tāpat arī zemes pārvaldes ierēdņi. Pagaidu
Valdības rīcībā palika Liepājas un Ventspils ostas un aprīļa
beigās Pagaidu Valdība saņēma muitu par precēm. Ziemeļ-
Latvijā Pagaidu Valdība vareja brīvi rīkoties un tur sakrājās
spēki, kas deva vāciešiem izšķirošu triecienu.

Vāciešu nopelni lielnieku izdzīšanā no Vidzemes un pāre-
jās Latvijas nebij nebūt tik lieli, kā viņi tos izkliedza. Daudz
darija tā sauc. „zaļā armija“ — latviešu partizāni, kuŗi neat-
laidīgi cīnījās ar lielniekiem aizmugurē. Niedras valdība tagad
par saviem ienaidniekiem uzskatīja Pagaidu Valdību un viņas
kaŗa biedrus igauņus. Vācu karaspēks griezās pret latviešu
ziemeļu armiju un igauņiem. Maija beigās landesvērs bij aiz-
gājis līdz Siguldai. 26. maijā latvieši kopā ar igauņiem izdzina
lielniekus no Valmieras. Tuvojās izšķirošs cīņas brīdis starp
latviešiem un vāciešiem. Niedras valdība un vācieši pagēreja,
lai latviešu ziemeļarmija un igauņi izvācas no Latvijas teri-
torijas. Latvieši un igauņi nosūtīja bruņotu vilcienu Ierīku
virzienā, kur atradās landesvērs un atklāja uguni. Noslēdza
pamieru, bet izredzes uz izlīgšanu nebij nekādas.

Niedra bij pārreformējis un papildinājis savu ministru
kabinetu: Ministru prezidents un iekšlietu ministrs — Andr.
Niedra; kaŗa ministrs — P. Vankins; finansu ministrs — E.
Švarcs; zemkopības ministrs — J. Ansbergs; apgādības mini-
strijas pārvaldnieks — A. Krastkalns; satiksmes ministrs —

J. Liepiņš; tautas apgaismošanas ministrs — J. Kupče; darba ministrs — J. Kampe; ārlietu ministra vietas izpildītājs — H. fon Brümmers; tirdzniecības un rūpniecības ministrs — J. Šmits; tieslietu ministrs — P. Sokolovskis; valsts kontrolieris — H. fon Brümmers.

Latviešu karaspēks gatavojās uz cīņu. Izsludināja mobilizāciju no lielniekiem atsvabinātos apvidos, pietiecās daudz savvaļnieku.

19. jūnijā landesvērs iesāka uzbrukumu. 20. un 21. jūnijā cīņas gāja ziemeļ-austrumos un ziemeļ-vakaros no Cēšim. No sākuma vāciešiem paveicās un tie strauji gāja uz priekšu, bet 22. jūnijā viņus aptureja un sāka spiest atpakaļ. Tie sāka bēgt. Viņus vajāja. Vāciešiem nācās atkāpties caur stiprām latviešu pozīcijām un viņi cieta lielus zaudējumus. Tanī pašā vakarā vācieši atstāja Cēsis un, steigdamies devās uz Rīgu. Viņiem uz pēdām sekoja latvieši un igauņi. Landesvērs bij atstājis uz kaujas lauka daudz kritušu. Arī daudz kara piederumu nāca latviešu rokās.

Cēsu uzvarai bij liela nozīme. Baltijas muižnieku un A. Niedras valdībai bij dots nāvīgs trieciens, bet Tautas Padomes un Pagaidu Valdības vara un iespaids Latvijā bij atkal nodrošināti.

Vācieši tūlīn pēc Cēsu kaujas atstāja arī Liepāju.

Sabiedroto priekšstāvniecība izlaida uzsaukumu, ka atjaunos agrākās valdības varu. Pagaidu Valdības varas atjaunošana bij nolikta uz 27. jūniju 1919. g. Ielas un krastmala bij ļaužu pilnas, kuŗi bij sanākuši, lai redzētu Pagaidu Valdību atgriežamies pilsētā. Kad „Saratovs“ tuvojās muitas valdei, kuŗai kuŗim bij jāpiestājas, ap 20.000 ļaužu ar gavilēm saņēma Pagaidu Valdību. Tautas Padomes priekšsēdētājs, kuŗš jau jūnijā bij no Parīzes ieradies Liepajā, noveda ministrus krastā. Skoleni un pilsoņi apbēra ar puķēm Pagaidu Valdības locekļus. Tureja runas. Pagaidu Valdība no krasta svinīgā gājienā pa pilsētu devās uz savu agrako sēdekli.

28. jūnijā ziemeļlatviešu un igauņu karapulkī tuvojās Rīgai un sāka apšaudīt vācu pozīcijas pie Juglas. Vīetejie vācieši bij ļoti uztraukti. Niedra bij jau aizlaidies uz Grobiņu pie saviem draugiem un pabalstītājiem. Arī citi viņa kabineta ministri nozuda iz Rīgas. Daudzi vācieši atstāja Rīgu, Liepāju un Ventspili, dodamies uz Vāciju.

Pagaidu Valdība, sakarā ar pēdējā laika notikumiem un izpildot Sabiedroto vēlešanos, nolēma atteikties pilnā sastāvā, lai rastos iespēja sastādīt jaunu kabinetu. Valdības starpā bij radušās domu starpības. Ministri: Zālīts, Goldmans, Paegle un Puriņš bij tanīs ieskatos, ka, pirms vācu karaspēks nebūs galīgi atstājis Latviju, nekādas miera sarunas ar vāciešiem ne-

būtu iesākamas. Pārejie ministri domāja, ka jaiēt zinamā kompromisā ar vācu landesvēra aprindām. Ari angļu priekšstāvis pieturejās pie tāda pat ieskata. Šinī pat laikā Liepajā ieradās latviešu Ziemeļ-Latvijas kara spēka daļas; kareivji bij skrandainos apģērbos, pastalās un autos tērpti. Tādi izskatījās pirmie Latvijas celmlauži, kuŗu nopelns tas, ka mūsu valsts pastāv! Kas viņus sauks pie vārda, kas viņus zin?

2. jūlijā latvieši sāka ieņemt Rīgu un pārņēma dažadas pilsētas iestādes. Vācieši lielā steigā atkāpās uz Kurzemi. Pamieru noslēdza 3. jūlijā. 6. jūlijā Ziemeļ-Latvijas kara spēks ieņāca Rīgā. Milzīgi liels ļaužu pūlis sagaidīja viņu. Uz Aleksandra gaisa tilta bij sapulcejušies Tautas Padomes prezidija locekļi, pilsētas un sabiedrisku organizāciju priekšstāvji. Priekšgalā jāja kareivis ar Latvijas karogu, viņam sekoja ziemeļarmijas virspavēlnieks pulkvedis Zemītans, pavadīts no četriem virsniekiem, tad ziemeļarmijas kavalerija, kājnieki un artileristi, beidzot vezumnieki. Iedzīvotāji gavīleja un kaisīja puķes.

Kareivji bij jau labak gērbti, bij ari privatā tērpā.

Pagaidu Valdība 7. jūlijā 1919. g. ar kuģi „Saratov“ atstāja Liepaju un otrā dienā, ap pulkstens 10 rītā, ieradās Boldeņrajā. Pagaidu Valdības ierašanās Rīgā 8. jūlijā līdzinājās lieliskiem svētkiem.

Jau pirms noliktās stundas Daugavas piekraste bij ļaužu pilna. Sabēdroto priekšstāvji, Tautas Padomes locekļi, ziemeļu un dienvidus armiju virspavēlnieki, štābu priekšstāvji un augstākie valsts ierēdņi gaidīja pie muitas dārza, kur Pagaidu Valdībai bij jāizkāpj malā. Tālāk bij nostājušās ar karogiem daudzas sabiedriskas organizācijas, pilsētas iestādes, skolēni un citi.

Pulkstens 3. pēc pusdienas Pagaidu Valdība nokāpa no „Saratova“ malā. Virspavēlnieki nodeva raportus ministru prezidentam. Valdības locekļiem pasniedza rožu pušķus un apbēra puķēm. Jūsmīgās runās apsveica ieradušos ministrus. Svinīgā gājienā Pagaidu Valdība devās uz savu darba vietu.

Pagaidu Valdībai nākošās dienās bij darba pilnas rokas. Viņa piegriezta galveno vērību armijai, tās reorganizācijai un apgādībai. Valdība, saziņā ar Zālīti bij nākusi pie slēdziena, ka tagadejās apstākļos par kara spēku virspavēlnieku jāieceļ militara persona, par kādu izraudzīja ģenerāli D. Simansonu. Pirmie grūtākie brīži bij pārciesti, pirmās cīņas izciestas, bet priekšā vēl stāveja daudz darba.

J. Zālīts, atstādams kara spēku un savu atbildīgo darbu, izdeva pavēli (Nr. 33), 15. jūlijā 1919. g., kuŗa skaneja:

„Jau vairakas reizes apsardzības ministrijas pavēlēs no 3. februāra, 6. un 21. marta, 17. un 30. jūnija, ir atzīmets, kādos

ārkārtīgi grūtos apstākļos visiem bij jadarbojas pie mūsu armijas organizēšanas un zemes aizsargašanas. Tanīs pašās pavēlēs raksturota virsnieku, kareivju un ierēdņu darbība un tautas griba un gatavība.

To pašu atkārtāju pilnā mērā arī tagad. Atstājot kara resora vadību, es vēlreiz dziļi pateicos visiem virsniekiem, ka tie ar savām zinašanām veica un atvieglināja organizēšanas darbus un bija priekšzīmīgi kareivji kaujās, pateicos kareivjiem par pacietību un izturību, kādas viņi izrādīja grūtos apstākļos un kaujās, pateicos latvju tautai par viņas gatavību visu ziedot tēvijas drošībai un labklājībai.

Nododot resoru ģenerāļa Simansona rokās, uzaicinu visus kopīgi un sirsnīgi strādāt uz priekšu un izsaku pārliecību, ka arī turpmāk darbs sekmīgi veiksies par labu mūsu mīļai, dārgai Latvijai.

Sveiki, kareivji! Dievs, dod mūsu tēvu zemei saules mūžu nodzīvot!

Ministrs J. Zālītis.

Bez šaubām, Zālišam kara lietas bij svešas un apsardzības ministra amats paģēreja no viņa daudz uzupurešanās un pūļu, bet tādā brīdī, kad neviens negribeja uzņemties šo posteni, bet vienam tas bij jāvada, — Zālītis pieņēma to, nebaidīdamies no grūtībām, darba un pat varbūtejam nepatīkšanām. Tāds bij šis viengabala cilvēks! Viņš galīgi sabojāja savu veselību, bet izpildīja pienākumu pret tautu un dzimteni. Kad radās labvēlīgāki apstākļi, radās arī citi cilvēki.

Latvijas Tautas Padome 13. jūlijā 1919. gadā Rīgā atklāja savu kāртею otro sesiju, kura beidzās 16 jūlijā. Sastādījās jauns ministru kabinets: ministru prezidents, zemkopības un apgādības ministrs — K. Ulmanis; apsardzības ministrs — ģenerālis D. Simansons; izglītības ministrs — K. Kasparsons; satiksmes un darba ministrs — T. Hermanovskis; iekšlietu ministrs — M. Valters; ārlietu ministrs — Z. Meierovics; tirdzniecības un rūpniecības ministrs — J. Zebergs; tieslietu ministrs — G. Magnus (vāciets); finanšu ministrs — R. Erhards (vāciets); valsts kontroliers — P. Mincs (ebrejs). Šis bij kompromisa kabinets, kādu Sabiedroto priekšstāvji atbalstīja.

Pagaidu Valdības pirmais ministru kabinets bij darbojies ap 8 mēnešus ārkārtīgi grūtos apstākļos.

Latvijas stāvoklis bij grūts: zeme, sevišķi dzelzsceļi, bij izpostīta, bij jagādā līdzekļi ne tik vien armijas un ierēdņu, bet arī pilsētu iedzīvotāju uzturai. Latgale vēl atradās lielnieku rokās, bet Kurzemē (Jelgavā) rīkojās vācieši, kuri nebūt nedomāja tik drīzi to atstāt. Vācu kara iestādes visadi traucēja satiksmi pa dzelzsceļiem un telegrafu. Kara ierēdņi un

kareivji izdrija patvarīgi kratišanas un dokumentu kontroli. Maz lidzeja valdības protesti. Vācu karaspēka varmacības aizvien pieņēmas.

Jelgavā ienāca pat jauni vācu karaspēki. Bij skaidri, ka muižnieki, saziņā ar fon der Golcu, ar Vācijas piekrišanu, gatavo jaunu savvērestību pret Latviju. Izrādījās, ka pirmā ministru kabineta locekļi: Zāliša, Goldmaņa, Paegles un Puriņa aizrādījumiem un brīdinājumiem, neieiet kompromisā ar vāciešiem, jo viņiem nevar uzticeties, bij taisnība. Vācu karaspēku vajadzēja galīgi izdzīt no Latvijas, bet to neizdrija un caur to deva iespēju vāciešiem sagatavoties uz jaunu dēku. Vācieši nostādrija savu pulku priekšgalā krievu virsnieku Bermontu-Avalovu, kuŗa uzdevums — tā viņi mēģināja iestāstīt — iet pret lielniekiem un tos iznīcināt. Istaī viņa uzdevums bij atjaunot Krievijā cara varu un apvienoties ar Vācijas monarkīstiem pret revolūcijas ieguvumiem. Vācieši ļoti veikli maldināja Sabiedrotos, kuŗu nolūks arī bij cīņa pret lielniekiem, bet tikai, lai nostiprinātu jauno demokrātisko ārtību. Latviešu sabiedrības vadošām aprindām šādi plāni nebij sveši un valdība spēra soļus to novēršanai: vāca spēkus, gādāja ieročus, apģērbus, veļu, apavus.

Tautas Padome 11. augustā sanāca uz jaunu sesiju. 19. augustā viņa pieņēma Satversmes Sapulces likumu, 23. aug. — likumu par pavalstniecību. Ministru kabinetā izdrija pārmaiņas. M. Valters atteicās no iekšlietu ministra amata, par zemkopības ministri nāca A. Kalniņš. 11. septembrī Rīgā sanāca pirmā Baltijas valstu (Latvijas, Lietavas un Igaunijas) priekšstāvju konference, kuŗā apsprieda Padomju Krievijas priekšlikumu izbeigt kara darbību.

Septembrī un oktobra sākumā pieņēmas sadursmes starp Bermonta-Avalova un latviešu pulkiem, jo Bermonta nodaļas sāka ieņemt atsevišķus punktus neītrālā joslā. Bij sagaidams uzbrukums.

Naktī no 7. uz 8. oktobri vācu-krievu armijas virspavēlnieks bij izlaidis paziņojumu, ka, vācu kāraspēkam atstājot Kurzemi, Latvijā kā pavēlnieks paliekot brīvprātīgās armijas virspavēlnieks, palkavnieks Bermonts-Avalovs. Nākošā dienā Bermonts paziņoja Latvijas valdībai, ka viņš ejot uz Rīgu, lai iztīrītu Latviju no lielniekiem, kuŗi tanī vēl palikuši. (Te Bermonts, acīm redzot, domāja visus Latvijas pilsoņus un Latvijas valdību.) Valdība atbildeja, lai viņš iztīrot pirms pašu Krieviju no lielniekiem, bet Latviju liekot mierā.

Jau 8. oktobra rītā Bermonta kara pulki ieņēma neītrālo joslu gar Olaini līdz Slokai. Priekšpusdienā ienaidnieks uz sāka uzbrukumu visā frontē un ap plkst. 11 abpuseja kauja jau gāja pilnā gaitā. Kaujas turpinājās visu dienu un tikai

nākamā dienā pret rītu aprīna uz dažām stundām. Neraugoties uz pretinieka lielo pārspēku un pirmklasīgu apbruņojumu, latvieši ne tik vien patureja savas pozīcijas, bet arī nodarīja ienaidniekam zaudejumus. Mums trūka artilērijas. Pirmās dienās kaujas nedeva galīgu rezultātu.

Bermonta uzbrukums sacēla nevaldamu sašutumu visos latviešos un vienoja visas tautas šķiras nepiedzīvotā vienprātībā un modināja varoņu garu karaspēkā.

Tautas Padomes pietās sesijas trešā sēdē, 9. oktobrī 1919. g., Rīgā, ministru prezidents griezās ar plašaku runu pie Padomes locekļiem, kurā attēloja acumirkļa stāvokli, draudošās briesmas un aicināja uz kopejo, pēdejo, neatlaidīgu cīņu.

Viņš saka: „Latvija šīnī brīdī pārdzīvo likteņa stundu. Mēs atrodamies notikumu pašā vidū, to notikumu, kuriem ir vislielākā nozīme priekš mūsu nākotnes... Bet, pateicoties mūsu armijai, mums var būt droša tā pārliecība, ka mums izdosies Rīgu aizstāvēt, ka no aizstāvēšanās mēs varesim pāriet uzbrukumā un izīrīt Kurzemi no vācu karaspēka.

Valdība griezās ar uzsaukumu pie tautas. Pieteicās daudz brīvprātīgo karēivju, to starpā ne mazums sirmgalvju un pusaudžu. Augstskola pārtrauca darbus, un, kā profesori, tā studenti nodeva sevi valdības rīcībā, pilsētas dome uzaicināja ieredņus piedalīties pilsētas aizsardzībā, Tautas Padomes ieročspējīgie locekļi nolēma iestāties galvas pilsētas aizstāvēšanas rotā.

9. oktobrī iedegās no jauna kaujas. Uzbruka latviešu daļas. Bet pievakarē vāci atspieda mūsejos. Naktī iestājās uztraukums mūsu aizmugurē un Pagaidu Valdība atstāja Rīgu un devās uz Cēsīm.

Virspavēlnieks deva rīkojumu atkāpties uz Daugavas labo krastu. Otrā rītā mūsu pēdejie pulki pārnāca pār tiltiem un ieņēma pozīcijas Daugavas labā krastā. 10. oktobrī pie tiltiem parādījās vācu bruņotie automobiļi, bet mūsu artilērija kopā ar igauņu bruņotiem vilcieniem tos padzina. Visu dienu gāja nikna artilērijas cīņa. Vācieši mēģināja apiet Rīgu un pāriet Daugavu pie Iksķīles un Doles, bet tas neizdevās.

15. oktobrī mūsu karaspēks, Sabiedroto flotes artilērijai piedaloties, no Mīlgrāvja liellaivās pārcēlās pār Daugavu un ieņēma Bolderaju un Daugavgrīvas cietoksni. Latviešu karaspēks pavirzījās uz priekšu gar Daugavu, Lielupi un jūras krastu, caur ko bij likts pamats Kurzemes atbrīvošanai. Latvieši padzina vāciešus arī no Jaunjelgavas. Atlikās padzīt iebrucējus galīgi no mūsu zemes. Latvijas valdība pielika visas pūles, lai pavairotu armiju un pienācīgi viņu apbruņotu.

veselas piecas nedēļas. Apklusis bij lielgabalu pērkons, apklususe bij arī ložmeteju un šauteju nerimstošā tarkšķešana, mitejusēs pastāvīgā kaŗeivju kņada uz ielām. Ridzinieki salasijās baznicās uz pateicības dievkalpojumiem un sarīkoja grandiozas manifestācijas.

Latviešu kaŗaspēks pēc Rīgas atsvabinašanas devās Kurzemē. Bet sabiedrotie bij atkal nodomājuši panākt diplomātiskā ceļā to, kas bij darams ar ieroču palīdzību: viņi lika priekšā pārāukt cīņu ar vāciešiem - krieviem, ja pēdejie apņemas labprātīgi aiziet. Sākās par to sarunas, bet armija turpināja savu iesākto darbu un spieda bermontiešus ārā no Kurzemes. 14. novembrī bermontieši no jauna uzbruka Liepājai, bet pēc nīknām cīņām tika galīgi sakauti un atsīsti, pamezdamī ap 300 kritušo. Pa tam pie Jelgavas pienāca jauni spēki no Vācijas, kuŗi tūliņ devās cīņā pret latviešiem. 18. novembrī ienaidnieks no jauna uzbruka vairākās vietās, bet nekādu sevišķu panākumu neieguva. Tad mainīja virspavēlnieku un par tādu nāca ģeneralleitnants fon Eberhards. Bet latviešu armija neielaidās nekādās sarunās un virzījās tik uz priekšu. 21. novembrī no rīta sākās galvenais latviešu kaŗaspēka uzbrukums Jelgavai. Ap pusdienu Jelgava bij ieņemta. Mūsu rokās krita liels kaŗa laupījums: 20 lielgabali un daudz cita kaŗa materiala. Vācieši, atstādami Jelgavu, bij to pa daļai nopostījuši: tie bij aizdedzinājuši Jelgavas pili un ģimnaziju un tās pilnīgi nodega.

Tagad vācieši steidzīgi atkāpās uz Lietuvu un Kurzeme bij pilnīgi atbrīvota no Golca-Bermonta kaŗaspēka.

Bermonta armija kādu laiku uzturējās Lietuvā. Beidzot viņa pārcēlās pār Nemanu Vācijas daļā un tur izklīda.

Mūsu armija veda cīņas ar ienaidnieku, bet Tautas Padome turpināja valsts radošo darbu. Sēdes notureja 3., 4., 7., 8., 12., 18., 19., 21., 24., 25., 27., 28. novembrī 1919. gadā. Tānīs apsprieda gan ārejo stāvokli, gan dažādus likumprojektus, piem., amnestijas, nodokļu un citus.

Zālīts, lai gan viņa veselība pēdeajā laikā bij ievērojami satricināta, piedalījās visās sēdēs, ņemdams dzīvu dalību debatēs.

7. novembra Tautas Padomes sēdē viņš uzstājās ar aizrādījumiem debatēs par sevišķas amnestijas komisijas instrukciju. Pēc viņa aizrādījumiem Padome pieņēma šādu komisijas nosaukumu: „Tautas Padomes komisija amnestijas lietās.“ Nosaukumam bij juridiska nozīme un Zālīša pārlabojušs novērsa varbūtejos vēlākos pārpratumus. Arī 12. novembrī, pie priekšlikuma par rotmeistera Goldfelda (Zeltiņa) uzņemšanu Latvijas pavalstniecībā par viņa nopelniem cīņās pret bermontiešiem, Zālīts uzstājās ar garāku, dedzīgu runu, pierādīdams,

ka Goldfelds ir cienīgs, lai viņu uzņemtu Latvijas pavalstniecībā, jo darbiem pierādījis, ka viņš jūt līdzī un sekmē latvju lietai. Z. šīnī runā vēlreiz pierādīja, cik dziļi viņš juta tautas cīņā, un ka viņš ienīda no sirds tos vāciešus, kuŗi dzina vil-tus politiku.

„... Mēs zinam, kā rīkojās tie cilvēki, tās bandas, kas tagad nāk pret mums un grib iegūt Latvijas pavalstniecību un zemi. Šie cilvēki atradās mūsu zemē jau tad, kad Latvijas valsts dibinājās, viņi bij iebrukusi kā ienaidnieki, viņi gribeja mūs vēl tālāk kalpinat, viņi lika šķēršļus ceļā Latvijas Pa-gaidu Valdībai, kaveja viņas darbību, kaveja mūsu armijas no-dibinašanās un nostiprinašanu. Un tanī pašā laikā viņi vē-lejās, lai viņiem piešķir tiesības būt par Latvijas pavalstnie-kiem, vēlejš zemi. Viņi plijās virsū — taisni šis vārds „pli-jās” ir vietā šīnī reizē — valdībai dēļ zemes . . . Bet es gribu runat par Goldfeldu, lai uzstādītu viņu par paraugu, lai rādītu, ar kādiem darbiem var sākt domat par Latvijas pavalstnieka tiesībām un, varbūt, sākt runat par zemi. Liepajā pie manis ieradās Goldfelds un teica: „Es esmu nācis kaŗot, es pie-deru pie Baltijas landesvera, bet es redzu, ka tas nodarbojas ar politiku un nevaru tur vairak palikt, es lūdzu pārceļt mani uz kādu Latvijas kaŗaspēka daļu.“

Goldfeldu pieņēma Latvijas pavalstniecībā.

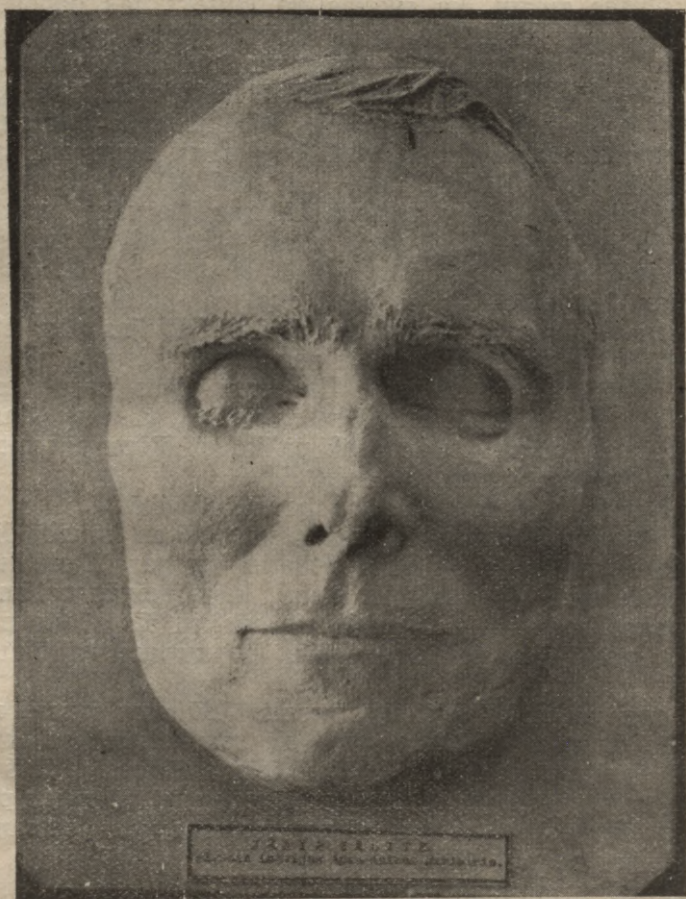
Uz Z. priekšlikumu pieņēma steidzamības kārtībā likumu par valsts kanceleju. Plašas debates bij par „Noteikumiem par dažādu nodokļu apstiprinašanu”, kuŗu beigās nolēma no-dot atpakaļ komisijai. Gandrīz pie visiem šīs sēdes projek-tiem Z. uzstājās ar priekšlikumiem, no kuŗiem vairākus pie-ņēma.

Z. sen jau nejutās pilnīgi vesels. Būdams frontē un iz-ciezdams dažādas grūtības, viņš bij saaukstejies un klepoja, bet, kā aizvien, nepiegrieza tam lielas vērības. Viņš nebij pieradis sevi taupīt. Loti raksturīga mūsu bij. Saeimas priekš-sēdetāja, tagadejā Latvijas sūtņa Londonā, F. Vesmaņa at-sauksme par nēlaiķi Zālīti.

Lūk, kā F. Vesmans raksta:

„Ar nēlaiķi Zālīti man nācās kopā darboties Bēgļu Cen-tralkomiteja Peterpilī. Savus pienākumus Zālīts ņēma vien-mēr ļoti nopietni un piegrieza lielu vērību pat vismazākiem sīkumiem. Budžetu iesniegumus iekšlietu ministrijai slīpeja pat valodas un pareizrakstības ziņā. Budžeta materialus stu-deja uzcītīgi, izturejās pret tiem kritiski, bet ja bij par ko pārliecinājies, tad aizstāveja lietu ministrijā ar lielu neatlai-dību un izturību un guva panākumus. Viņa atklātais, taisnais, vaļsirdīgais raksturs darija kopdarbību ar viņu par visai pa-tīkamam. Zālīts nekad nerūpejās par personīgām ērtībām. Ja

bij jādara sabiedriska darbs, tad viņam vienmēr bij svabads laiks, nekad viņš nebij noguris un bieži vien pat darija pāri veselībai, staigāja pa sēdēm ar stipri paaugstinātu temperatūru, kur cits viņa vietā sen jau atrastos gultā.»

Zālītis zārkā.

Zālītis „darija pāri savai veselībai“ jau no Krievijas Valsts Domes laikiem, kad, dzīvodams Peterburgā un mūžīgi skraidīdams pa ministrijām, nereti saaukstējās, bet nekad pamatīgi neatpūtās un neizārstejās.

Tautas Padomes sēdē 18. novembrī 1919. g., kad bij pagājis gads no valsts proklamācijas dienas, prezidents, vice-

prezidents un ministru prezidents tureja svinīgas runas, kuŗas Padomes locekļi saņēma ar jūsmīgu piekrišanu.

Zāļits piedalījās vēl Tautas Padomes 25. dovenbŗa sēdē, kur ņēma vārdu ļautajumā par karu starp Vāciju un Latviju (Vācijas valdība oficiāli paziņoja, ka viss karaspēks, kas cīnījies pret Latviju, esot Vācijas karaspēks un viņa piedāvāvojot Latvijai pamieru), tad beidzamā savā mūžā — 2. decembŗa sēdē, — kur izsacījās pie likumprojekta par „Mazakuma tautību skolu iekārtu“, uzsvērdams, ka likumam jābūt skaidri formulētam, lai vēlāk nerastos nekādi pārpratumi.

Viņš likās gultā. Ārsti konstateja plaušu iekaisumu.

Lai gan Z. bij dzelzs veselība, tomēr neatļaidīgais darbs un pēdejo gadu pārdzīvojumi salauza viņu.

19. novembrī 1919. g., pēc piecu gadu prombūšanas, ar ģimeni pārbraucu no Krievijas Rīgā. Biju slimis un novārdzīs kā miesīgi, tā garīgi. Kara gadi, kur ilgaku laiku nācās nest visas vienkārša karēivja grūtības, nekārtības un neprātības krievu armijā, beidzot, lielnieku neģēlības un varas darbi, tas viss bij padarījis mani slimu un nevarīgu.

Vēļejos satikt Zāļiti, jo ilġus gadus nebijām redzejušies. Bet tas nebij tik vieġli. Viņa gandrīz nekad nebij mājās. Bij arvien dažādās komisijās un apspriedēs. Bij ļaiet āģri no rīta. Kad, beidzot, noģāju pie viņa dzīvokļī un cereju, ka reiz izrunasimies, viņa māsa man pateica, ka Z. miris. Iegāju. Bāls un sakniebtām lūpām viņš guleja nāves gultā. Viņš bij izcietis savas sāpes. Sirds, kuŗa nepazīna viltus, bij stājusēs pukstēt.

Tautas Padomes 9. decembŗa sēdē prezidents pirms dienas kārtības paziņošanas, griezās pie Padomes locekļiem ar šādiem vārdiem:

„Man Tautas Padomei jāpaziņo sēru vēsts, kuŗu es šodien dabuju. Šodien no rīta ir no mums šķīries mūsu uzticamais darbinieks Jānis Zāļits. (Visi pieceļas.) Mēs visi zinam, ko nozīmē šis darbinieks visai Latvijas tautai un speciāli priekš Latvijas Tautas Padomes. Neapnicīgs, pašāizliedzīgs darbinieks, kuŗš nav rūpeģies par savu materiālo labumu, bet visus savus spēkus, savas spēģas ziedoģis savas tautas labā. Šis darbinieks tagad no mums ir šķīries. Robs, kuŗš paliek pēc viņa nāves, nebūs vieģli pildams. Šodien viņš no mums ir šķīries, bet mēs paturesim viņu mūģīgā piemiņā. Es lieku priekšā Tautas Padomei uzņemt viņa apbēdišanu uz Tautas Padomes rēģina.“

Zāļiti apbēģija ar militāru ġodu Rīģas Debessbraukšanas baznīcas kapos, bet 1924. ġ. pārveda uz Brāģu kapiem un

guldija blakus citiem pirmiem cīnītājiem par brīvo Latviju. Viņš mira neprecejies.

Pie mājas Krišjaņa Barona (agrakā Suvorova) ielā Nr. 15, kurā nelaiķis vairak gadu bij dzīvojis, Zāliša fonda valde piestiprinajuse tāpeli ar uzrakstu.

Zālots bij darba cilveks, kuŗš nedzinās ne pēc arejā goda un slavas, ne mekleja kāda cita labuma, bet savu laimi atrada darbā sabiedribas un dzimtenes labā.

Lai viņu pieminam ne svinīgās dzīves dienās, ne prieka brīžos, bet ikdienišķīgā pelekā darba stundās, tad atmiņas par viņu iedvesīs mums izturību un spēkus.

Rigā, 9. maijā 1925. g.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307069150

Handwritten mark or signature

[0.2]

19 DEC. 1925